

ZGODOVINA JUGOVZHODNE EVROPE

PRVA SVETOVNA VOJNA

Značilnosti:

- velja za največji oboroženi spopad do leta 1914
- zajela je 30 od skupaj 54 držav na svetu
- vojaške operacije so potekale na treh kontinentih: Evropi, Aziji in Afriki
- statistika: vključenih 65 milijonov vojakov, od teh 8,5 milijonov ubitih; med civilisti 6 milijonov žrtev, 21 milijonov ranjenih
- prinesla je nove vojaške tehnike in učinkovitejša orožja (strojnice, tanki, plin)
- uničila je velike imperije in vplivala na boljševiško revolucijo
- vzroki segajo že v 2/2 19. stoletja:
 - nacionalni problemi
 - nastanek Italije in Nemčije spremeni politično ravnotežje
 - kolonialna politika Francije, AO, Anglije...
- ob teh napetostih se oblikujeta dva bloka
 1. antanta (Francija, Anglija, Rusija)
 2. centralne sile (Nemčija, AO, Italija)
- povod: balkanska kriza, ki doseže vrhunec z umorom prestolonaslednika AO Franca Ferdinanda 28. junija 1914
- Srbija zasluti, da se stvari utegnejo zaplesti, zato preseli vlado v Niš, nekaj dni zatem ji AO napove vojno (28. julij)
- oblikujejo se 3 fronte:
 - vzhod: Nemčija, AO ↔ Rusija
 - zahod: Nemčija ↔ Francija, Anglija
 - jugovzhod: AO ↔ Srbija, ČG
- oborožene sile AO: cesarsko kraljeva vojska, črnovojniške čete, avstrijska domobranska vojska, madžarska domobranska vojska – skupaj 6 armad z 61 pehotnimi in konjeniški divizijami, v JV Evropo so poslani 6., 5. in 2. armada, poveljnik JV bojišča je general Oskar Potiorek, vrhovni poveljnik vojske cesar Franc Jožef, poveljnik general štaba general von Hötzendorf
- poveljstvo Srbije: vrhovni poveljnik kralj Peter I., načelnik generalštaba general Putnik
- poveljstvo ČG: vrhovni poveljnik kralj Nikola Petrović I., načelnik generalštaba Janko Vukotić
- vojni cilji AO:
 - poraziti Srbijo in dobiti čimveč njenega ozemlja
 - v primeru delne zmage: vojna odškodnina, del ozemlja ob Savi in Donavi (da bi si zagotovila ozemeljsko zvezo z Bolgarijo), nadzor nad Albansko državo, del ČG (ostanek pa še vedno pod vplivom AO)
 - v primeru popolne zmage: aneksija Z Srbije do Sandžaka, Sandžaka, negotinskega okrožja, črnogorske obale; kolonizacija Z Srbije, politični vpliv nad preostankom Srbije; oblikovanje carinske in trgovinske unije AO-Srbija; S Albanija postane vplivno območje AO → s tem bi bila AO popolnoma preurejena
- vojni cilji Srbije:
 - zmaga v sklopu antante
 - združitev jugoslovanskih narodov
 - ponuditev V Makedonije Bolgariji, Banata Romuniji ter V obale Jadranskega morja Italiji (na ta način skušajo centralne sile pridobiti države)

- združitev Srbije in ČG (kot prvi korak k združitvi vseh jugoslovanskih narodov)
- oblikovanje jugoslovanskega odbora v Londonu (april 1915)
- Niška deklaracija (december 1914)
- vojni načrt AO je predvideval napad z Z, Srbijo pa so hoteli preslepiti, da bodo napadli s S

Bitke leta 1914:

1. Cerska bitka (avgust) – poraz in umik AO armade, Srbi dobijo zagon
2. Sremska operacija (september) – neuspešen napad srbskih sil preko Save
3. bitka na Drini (oktober-november) – prodor srbsko-črnogorskih sil v bližino Sarajeva, nato se umaknejo na desni breg Drine → začetek t.i. pozicijske vojne
4. Kolubarska bitka (november-december) – AO zasede Beograd; po protinapadu srbskih sil pregon AO vojske iz Srbije; Srbija je na višku svoje vojaške slave, vendar tudi izčrpana od spopadov

Srbija do oktobra 1915:

- izločenih je 2/3 vojakov, država je hudo prizadeta
- izvedene so dodatne mobilizacije: v Srbiji vpoklicana 1/6, v ČG 1/7 prebivalstva
- nastane gospodarska kriza, ker ni ljudi za obdelovanje polj, prizadene pa jo tudi epidemija kužnih bolezní

Balkanske države v letih 1914/15:

- Turčija vstopi v vojno na strani centralnih sil → nastanek 4 novih bojišč (Kavkaz, Dardanele, Mezopotamija, Sueški prekop)
- centralne sile skušajo vključiti v vojno tudi Italijo, Romunijo in Grčijo; v zameno so Italiji in Romuniji ponujale srbsko ozemlje
- Bolgarija oktobra 1915 napove vojno Srbiji v zameno za vardarsko Makedonijo ter del Srbije in Turčije
- v Grčiji kralj nasprotuje vstopu v vojno na strani antante, kar se kaže v njeni neaktivnosti in nepomoči ob izkrcavanju antantnih čet, s tem pa se pomen balkanskega bojišča zmanjša
- Albanija se je nemočna znašla sredi vojne, saj so jo hotele vse sosednje države podrediti → izbruhne državljanska vojna med plemeni, srbska vojska jo junija 1915 večino zavzame

Operacije centralnih sil oktobra 1915:

- Italija 1. 1915 prestopi na stran antante, odpre se nova fronta na Soči
- ker se je AO znašla v vojni na dveh frontah, je Srbiji ponudila sklenitev separatnega miru – Srbija zavrne
- Nemčija prevzame v vojni vodstvo, vse druge države so ji podrejene; na Balkan pošlje svojega poveljnika feldmaršala von Mackensena
- oktobra 1915 združene nemško-avstrijske-bolgarske čete začnejo ofenzivo s S, bolgarska vojska pa z V → zdesetkana srbska vojska se skupaj s številnim civilnim prebivalstvom umakne na Kosovo, od tam pa v zimi 1915/16 prek Albanije do morja, kjer se vkrcna na ladje, ki jih pripelje na Krf (v izročilih imenovana »Golgota Srbije«)
- ČG ostane osamljena na bojnem polju, AO jo hitro zasede (Cetinj pade 13. 1. 1916, vdaja ČG vojske 23. 1. 1916), kralj Nikola I. skupaj s skoraj celotno vlado pobegne v tujino

Vstop Romunije v vojno:

- 27. avgusta 1916 vstopi v vojno na strani antante tudi Romunija
- romunska vojska: 4 armade s 25 divizijami in nekaj samostojnimi brigadami
- vojaški in politični cilj:
 - od AO zahteva Sedmograško (Transilvanijo) in del Bukovine
 - od Bolgarije zahteva Dobrudžo
- konec avgusta Romunija začne z ofenzivo v Sedmograški, vendar jo AO ustavi → umik romunske vojske, Bukarešta pade decembra 1916

- decembra 1917 je sklenjeno premirje, maja 1918 separatni mir

Okupacijska politika centralnih sil:

- AO, Nemčija in Bolgarija so hotele svoje vojaške uspehe izkoristiti za pridobitev trajnih ozemeljskih, gospodarskih in političnih dobrin ter za dokončno uničenje neodvisnosti Srbije in ČG
- načrti:
 1. v AO so razdeljeni: avstrijski del je za popolno aneksijo (Hötendorf), madžarski del le za delno aneksijo in ohranitev zmanjšanih, vendar politično in gospodarsko odvisnih Srbije in ČG
 2. Bolgarija dobi ozemlje V od Morave in Makedonijo, vendar zahteva še več, kot ji je pripadlo po sporazumu (ozemlja Z od Morave in del Kosova); ta ozemlja ji Nemčija noče dati, nasprotuje pa tudi Avstrija
 3. Nemčija nima ozemeljskih zahtev, hoče le gospodarske koristi (Veliko gospodarsko območje Nemčije kot območje oskrbovanja in tranzita)
- Nemčija ima gospodarske interese v Makedoniji in delu Kosova – pripade ji etapna cona ter nadzor nad rudniki in železnico
- Bolgarija zasedeno ozemlje razdeli na 2 con: ozemlje V od Morave (Niš) in Makedonija (Skopje); ne uspe ji dobiti dele Kosova in Albanije
- AO na ozemlju Z od Morave do Makedonije uredi upravo in vzdržuje vojsko – zasedeno območje je razdeljeno na 3 gubernije (Srbija, ČG in Albanija)
- prebivalstvo na zasedenih ozemljih je podvrženo maščevanju in terorju ter strpano v taborišča – raznarodovanje, zlasti bolgarizacija
- Srbija postane predmet daljnosežne politike centralnih sil na področju gospodarstva (nabava sredstev) – gospodarsko ropanje pokrajin
- pozitivna stran okupacije: vzpostavitev železniške mreže, ponovna ureditev uničenih elektrarn, uvedba delovne obveznosti, omejitev nalezljivih bolezni, obnova šolstva (uvedba rednega pouka!)
- AO si je prizadevala zlomiti politično samozavest srbskega naroda, Srbijo razbiti in jo priključiti
- v Albaniji je vojaška uprava AO podobna kot v Srbiji in ČG, v zaostalo državo je prinesla marsikaj novega
- v Romuniji upravo vodi Nemčija, zasedenega je 8/10 ozemlja, država mora plačevati vojni davek, podvržena pa je tudi gospodarskemu izkoriščanju
- Grčija ostane nevtralna do sredine l. 1917, nato na pritisk antante kralj Konstantin I. odstopi in Grčija 27. 6. 1917 vstopi v blok antante

Solunska fronta (okt. 1915 – okt. 1918):

- oktobra 1915 se britanska vojska izkrca v JV Evropi
- spomladi 1916 se jim pridruži srbska vojska, ki se je umaknila na Krf, in skupaj oblikujejo novo fronto – Solunsko fronto, ki poteka od Orfanskega zaliva, preko grškega in albanskega ozemlja do Jonskega morja
- poveljstvo ima francoski general Maurice Saurail
- septembra zavzamejo Kajmakčalan, novembra še Bitolo
- vstop Grčije v vojno, junij 1917
- v letu 1918 antantne sile popolnijo enote v Dobrudži in na solunski fronti z novimi vojaki – prostovoljci (vojni ujetniki) jugoslovanskih narodov in prostovoljci iz ZDA, na bojišče pa začnejo prihajati tudi ruska in italijanska vojska → razmerje sil je spremenjeno
- v letu 1918 s solunske fronte začnejo odhajati nemški vojaki, te pošljejo na Z, kjer se Nemčija pripravlja na ofenzivo
- spričo tega se antanta odloči za ofenzivo na Solunski fronti, nov poveljnik antantnih sil postane francoski general d'Esperay

- v dobrepoljski bitki srbska vojska prebije fronto, centralne sile se umaknejo v notranjost Makedonije
- Bolgarija se zlomi in 29. 9. 1918 podpiše premirje – izpad prve članice centralnih sil
- antantne sile prodirajo skozi Makedonijo, Srbijo in ČG
- srbska vojska 1. 11. osvobodi Beograd (že 10. 10. zavzame Tirano in skupaj s ČG vojsko 30. 10. Podgorico), novembra že doseže romunsko in madžarsko mejo
- 30. 10. 1918 je sklenjeno premirje s Turčijo

Premirje z AO in Nemčijo:

- poleti 1918 se z neuspešno ofenzivo na italijanski fronti zmogljivosti AO na bojišču razpolovijo
- AO začne razpadati, eno za drugo se pokrajine izločajo
- oktobra Italijani začnejo protiofenzivo pri Piavi, 3. 11. je sklenjeno premirje v Villi Giusti
- pogoji: umik vojske iz J Tirolske, Istre in S Dalmacije ter demobilizacija vojske
- v Nemčiji novembra izbruhne revolucija, vlada pade, cesar Viljem II. pobegne, vojaki zahtevajo premirje (sklenjeno 11. 11)
- pogoji: Nemčija se mora odreči Brest-litovskemu miru in Bukareštanskemu premirju, izpustiti mora vse vojne ujetnike, območje Z od Rena mora biti nevtralnno območje, vojsko mora umakniti iz AO, Turčije in Romunije, izročiti mora podmornice in razorožiti mornarico

Posledice prve svetovne vojne:

- razpad 3 velikih imperijev (AO, Rusije in Turčije)
- Evropa je izčrpana od bojev, zato izgubi prvenstvo, najmočnejša sila na svetu postanejo ZDA

20. 10. 2004

POLITIČNI RAZVOJ JUGOSLAVIJE 1918 – 1941

Periodizacija:

1. obdobje (29. 10. 1918 – 28. 6. 1921)

- oblikovanje nove države – obdobje državno-pravnega provizorija
- prva ustava
- značilna je prehodnost – posamezni deli nove države se še privajajo na novo stanje
- čas boja za meje in priznanje nove države
- ekonomska nestabilnost, zaostrovanje socialnega vprašanja, nemiri

2. obdobje (28. 6. 1921 – 6. 1. 1929)

- obdobje navideznega parlamentarizma (velja vidovdanska ustava) in okrnjene demokracije (vlada kralja)
- prizadevanje po poenotenju različnih pravnih, davčnih in drugih sistemov

3. obdobje (6. 1. 1929 – 1935)

- uvedba diktature, kralj skuša razveljaviti ustavo in nasilno odriniti nerešeno socialno vprašanje
- čas skrajnega unitarizma in okrnjenega parlamentarizma
- diktatura neuspešna, kralj mora popuščati zaradi zaostritve socialnega vprašanja, gospodarske krize
- obdobje se konča s kraljevo smrtjo

4. obdobje (1935 – 6. 4. 1941)

- obdobje kraljevega namestništva, režim JRZ
- naslonitev Jugoslavije na fašistične sile
- poskus reševanja hrvaškega vprašanja s sporazumom Cvetković-Maček

OBDOBJE DRŽAVNO-PRAVNEGA PROVIZORIJA (29. 10. 1918 – 28. 6. 1921)

Politika in uprava:

- pri združevanju so bili pomembni trije dejavniki:
 - Srbija in Niška deklaracija
 - Jugoslovanski odbor in Krfska deklaracija
 - Jugoslovanski klub in Majniška deklaracija
- v zunanji politiki je bilo v ospredju prizadevanje za priznanje nove države
- meje se oblikujejo na podlagi pogodb z Avstrijo, Bolgarijo, Madžarsko in Italijo

Niška deklaracija:

- je izjava srbske vlade dne 7. 12. 1914, ki jo potrdi skupščina, da je boj za obrambo Srbije tudi boj za osamosvojitve in združitve Srbov, Hrvatov in Slovencev
- pri reševanju jugoslovanskega vprašanja Srbijo vidijo v vlogi Piemonta – postane pobudnica za združitve in naredi prve korake k oblikovanju nove države
- deklaracija je nastala iz vojnih interesov Srbije
- Srbija je skušala reševati že srbsko nacionalno vprašanje s t.i. »malim programom« (združitve vseh ozemelj, kjer živijo Srbi)
- z Niško deklaracijo pa Srbija prvič postavi rešitev svojega nacionalnega vprašanja v vsejugoslovanski okvir
- v deklaraciji ni govora o notranji ureditvi države, zato se pojavijo dvomi in sumi, da Srbija skuša samo razširiti svoje ozemlje
- vanjo so prvič vključeni tudi Slovenci

Jugoslovanski odbor:

- politična organizacija hrvaških, srbskih in slovenskih političnih emigrantov iz AO, ki so se med I. svetovno vojno zavzemali za oblikovanje jugoslovanske države
- ustanovljen 30. 4. 1915, deloval v Londonu
- predsednik: Ante Trumbić
- naloga: branitev jugoslovanskih interesov – pridobiti Srbijo za vsejugoslovanski program in preprečiti italijanske zahteve po slovenskih in hrvaških ozemljih
- političnih emigrantov iz ČG ni bilo, saj je Srbija smatrala priključitev ČG za samoumevno in izključno stvar Srbije
- odbor mednarodno-pravno ni priznan in pod močnim vplivom srbske vlade
- višek delovanja JO pomeni Krfska deklaracija, sporazum med srbsko vlado in JO sklenjen 20. 7. 1917
- na podlagi načel o nacionalni enotnosti Srbov, Hrvatov in Slovencev ter samoodločbe narodov zahteva osvoboditev in zedinjenje Srbov, Hrvatov in Slovencev v neodvisno državo (Kraljevino SHS)
- načela notranje ureditve:
 - ustavna, demokratična, parlamentarna in monarhična državna ureditev z dinastijo Karađorđevićev
 - enakopravnost treh narodnih imen, zastav, grbov, pisav in veroizpovedi
 - enakopravnost vseh državljanov pred zakonom
 - splošna in enaka volilna pravica
 - ustava sprejeta s kvalificirano večino (2/3) v ustavodajni skupščini

Jugoslovanski klub:

- klub jugoslovanskih poslancev v dunajskem parlamentu, predsednik Anton Korošec
- 30. 5. 1917 sprejme Majniško deklaracijo, ki zahteva združitve Slovencev, Hrvatov in Srbov na ozemlju Habsburške monarhije v samostojno državno telo pod dinastijo Habsburžanov

- deklaracija dejansko zahteva preureditev države – namesto dualizma, trializem
- pomen: izhodišče za veliko nacionalno gibanje od leta 1917 dalje, postane slovenski narodni program
- zavračajo jo vsi vladajoči sloji

Mednarodni okvir:

- na stališče velikih sil do rušenja AO in nastajanja nove države vpliva:
 - poskusi skleniti separaten mir z AO
 - težak vojni položaj antantnih sil
 - odmev oktobrske revolucije
 - Brest-Litovski pogovori o miru
 - širjenje protivojnega razpoloženja
 - zahteve in pogoji angleških sindikatov glede novih mobilizacij
 - izjavi predsednika angleške vlade in predsednika ZDA januarja 1918 – ohladitev odnosov med JO in vlado Kraljevine Srbije

DRŽAVA SHS (29. 10. 1918)

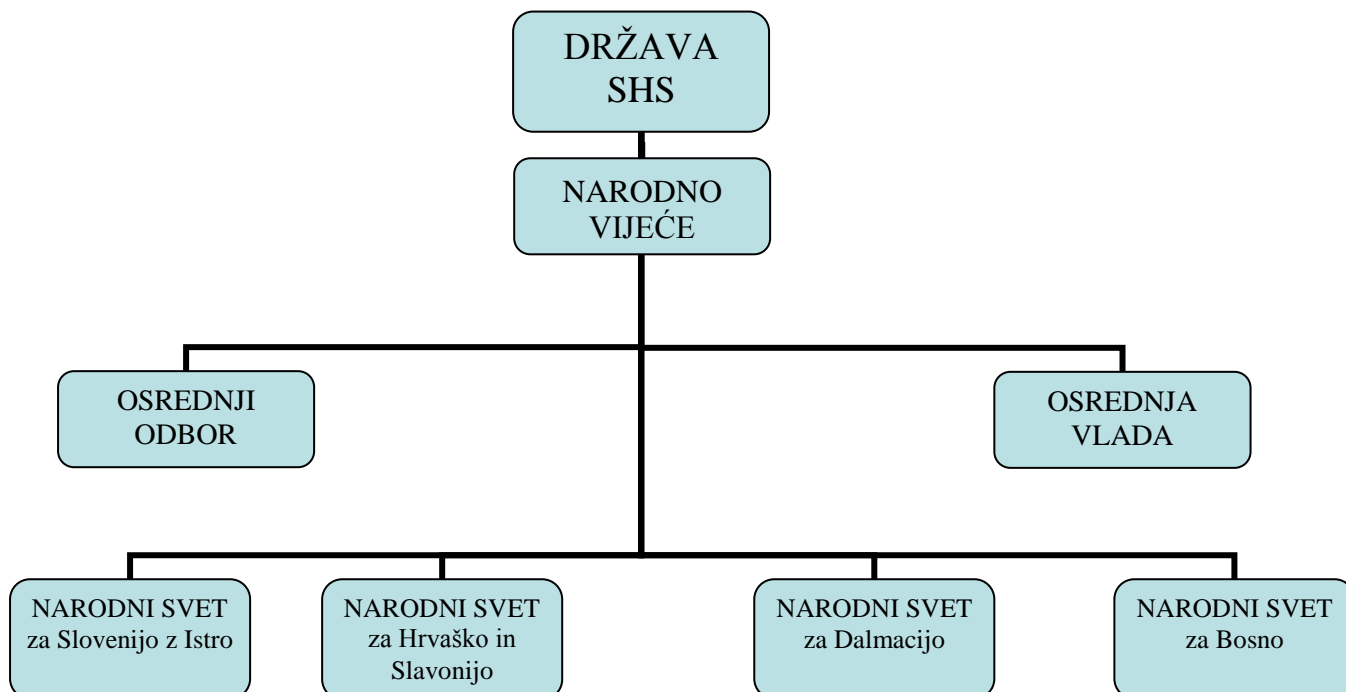
Narodni sveti:

- marca 1918 se v Zagrebu sestanejo politiki iz jugoslovanskih dežel AO – oddaljijo se od Majske deklaracije in približajo Krfski
- slovenski predstavniki: Izidor Cankar, Anton Korošec, Albert Kramer
- v juliju in avgustu se ustanovijo Narodni sveti za Dalmacijo, Hrvaško, Primorje in Istro, Slovenijo in Istro ter Bosno
- NS so nadstrankarske politične organizacije, ki izražajo voljo do samoodločbe in oblikovanja neodvisne jugoslovanske države
- NS za Slovenijo in Istro je ustanovljen 16. 8. 1918 v Ljubljani, potem ko se po navodilu JO sestanejo predstavniki vseh treh političnih strank in političnih organizacij iz Trsta, Istre in Koroške
- predsednik slovenskega NS: Anton Korošec (SLS)
- naloge:
 - zedinjenje jugoslovanskega naroda v samostojno državo
 - obramba nacionalnih, gospodarskih in kulturnih interesov naroda
- zatem se ustanovijo še deželni sveti v Trstu, Gorici, Celovcu in Mariboru ter okoli 130 lokalnih, krajevnih svetov
- NS je počasi preraščal iz političnega v oblastni organ; deloval je do 30. 4. 1919
- po ustanovitvi NS so slovenski politiki s Starčevičevo stranko ustanovili **Narodno vijeće** v Zagrebu kot vrhovno politično in predstavniško telo Jugoslavije v AO (6. 10. – 3. 12. 1918)
- sestavljajo ga predstavniki političnih strank vseh jugoslovanskih dežel v AO (Slovenija, Istra, Hrvaška s Slavonijo in Dalmacijo, BiH, Vojvodina)
- namen: zedinjenje Slovencev, Hrvatov in Srbov v skupno državo po demokratičnih načelih in samoodločbi
- delovanje NV je vodil Osrednji odbor, kateremu je predsedoval Korošec, podpredsednik pa je bil Ante Pavelić
- tudi NV je preraščal iz političnega v oblastni organ in postane najvišja, neodvisna državna oblast v Državi SHS

Ustanovitev Države SHS:

- 29. 10. 1918 hrvaški sabor v Zagrebu in NS v Ljubljani pretrgata državne vezi z AO in ustanovita Državo SHS kot samostojno državno skupnost (po vladavini je meščanska republika)
- obstajala je do 1. 12. 1918 (združitev s Srbijo)

- obseg: celotno jugoslovansko ozemlje v AO, razen Prekmurja, Međimurja, Banata, Bačke in Baranje
- samostojna državna skupnost (teritorij, narod, organizacija oblasti):
 - federativna (skupna vlada in 4 pokrajinske)
 - predsednik skupne vlade Anton Korošec

- v odnosu do Narodnega vijeća so Narodni sveti samostojni na svojem ozemlju
- NS za Slovenijo (31. 10. 1918 – 20. 1. 1919) sestavljajo vse slovenske stranke, predsednik je Josip Pogačnik, ima izvršno in zakonodajno oblast (vrhovni organ)
- pristojnosti Narodnega vijeća: zunanja politika, vojaške zadeve, pomilostitve, razveljavitve zakonov, pogaja se s Srbijo glede združitve od sredine novembra, ima 12 poverjeništev, podrejena so mu vsa okrajna glavarstva in občinske oblasti

Ženevski sporazum:

- neuspeh konfederalistični projekt
- predstavniki NV (Korošec), srbske vlade (Pašić), JO, srbske opozicije se sestanejo 6.-9. 11. 1918
- sporazumejo se o konfederalitvi ureditvi države – sporazumna in enakopravna združitev Države SHS in Kraljevine Srbije
- po sporazumu naj bi ustanovili skupno vlado, ki bi določila način upravljanja do sprejetja ustave
- sporazum je zavrnjen s srbske strani (nezadovoljna je bila s tem, ker ni bila vnaprej določena monarhistična ureditev in ker bi bila federativno urejena)

KRALJEVINA SHS

Nastanek:

- združevanje Države SHS s Srbijo je bilo osrednje vprašanje Narodnega vijeća v Zagrebu
- razlogi za zedinjenje: vpliv političnih sil (hotele čimprejšnjo združitev s srbsko vlado: hr.-srb. koalicija), zunanje-politične okoliščine (Londonski sporazum), nepriznanje Države SHS,

notranjepolitični razlogi (dezorganizacija oblasti na Hrvaškem, ki se ni mogla zoperstaviti raznim revolucionarnim in anarhističnim gibanjem na njenem ozemlju)

- ZA takojšnjo združitev: hr. in bos. Srbi, Dalmatinci, hr.-srb. koalicija, slovenski liberalci
- PROTI takojšnji združitvi: SLS, socialistična mladina, Hrvatska stranka prava, HPSS
- 23. 11 – seja NV v ZG: zagovorniki združitve v večini, 7-članski odbor izdelava napotke za zedinjenje → oblikovanje delegacije, ki bi imela vso opolnomočje pri dogovarjanju v BG
- napotki:
 - ustavo, obliko vladavine in notranjo ureditev določi ustavodajna skupščina z 2/3 večino
 - do sprejema ustave izvaja izvršno oblast kralj in skupna vlada, zakonodajno pa Državni svet
 - DS je sestavljen iz NV, JO in sporazumnega števila predstavnikov Srbije in ČG
 - DS izvede volitve v ustavodajno skupščino
- 1. 12. 1918 razglasitev zedinjenja Kraljevine Srbije in Države SHS v Kraljevino SHS

Priključitev Vojvodine in Črne Gore:

- dilema priključiti Vojvodino preko Države SHS ali neposredno
- Velika narodna skupščina Srbov, Bunjevcev in ostalih Slovanov v Novem sadu 25. 11. 1918 sprejme resolucijo o priključitvi h Kraljevini Srbiji
- Velika narodna skupščina v Podgorici 26. 11. 1918 sprejme odločitev o priključitvi h Kraljevini Srbiji

Motivi in vzroki za nastanek:

- nezadovoljstvo z razmerami v AO
- strah pred razkosanjem
- težnja ohraniti in razviti svoj jezik in kulturo
- želja po gospodarskem prostoru in večjem trgu
- strah pred družbenimi nemiri
- idealistična predstava o jugoslovanskih narodih
- Vojvodina in ČG že združeni, enake zahteve iz BiH
- italijanska nevarnost

27. 10. 2004

POLITIČNI RAZVOJ JUGOSLAVIJE V LETIH 1918 - 1921

Oblast:

- vrhovno oblast izvajajo:
 - o monarh (od 1. 12. 1918)
 - o osrednja vlada (od 20. 12. 1918)
 - o začasno narodno predstavništvo = parlament (od 1. 3. 1919)
- o večini zadev odločajo ministrstva neposredno ali preko pokrajinskih izpostav (centralizem)
- deželne vlade ohranijo le majhno avtonomijo
- obseg kraljevine: Hrvaška s Slavonijo, ČG, Vojvodina, Kranjska, J Štajerska, del Koroške, del Dalmacije, Kosovo, Metohija, Vardarska Makedonija, Srbija
- že kmalu po objavi (1. 12) nastanejo spori – ali se je ustvarila nova država ali ena od njih (Srbija) samo razširila:
 - stališče velikosrbskih centralistov: nova država le razširitev Kraljevine Srbije
 - stališče federalistov iz Hrvaške: nova država le razširitev Srbije, a državnost Hrvaške s Slavonijo in Dalmacije ni bila ukinjena
 - stališče jug. centralistov: Kraljevina SHS je nova država, udejanjena na načelu nacionalnega unitarizma (→ poudarjanje popolne enotnosti, prizadevanje za okrepitev

centralne oblasti, Jugoslovanski narod je en sam: skupni jezik, življenjski interesi, kultura...)

- SHS je nova država, saj je nastal nov državni teritorij, organizacija oblasti je povsem nova, od 1. 12. pa je vseeno prišlo do izgradnje novega pravnega sistema

Dinastija Karadorđevićev:

- z aktom je potrjena samo institucija krone in je enakopravna Narodnemu vijeću
- ustanovitelj dinastije Đorđe Petrović – Karadorđe, vodja prvega srbskega upora 1804
- člani na prestolu: Aleksander, knez (1806 – 1885)
 - Peter I., kralj (1844 – 1921)
 - Aleksander I., kralj (1888 – 1934)
 - Peter II., kralj (1923 – 1970)

Vlada:

- 12. 12. 1918 je dogovorjena prva vlada, ki jo sestavlja vseh 12 strank v državi
- v obdobju 1918 – 1921 se zamenja kar 8 vlad:
 - ♦ 1. Stojan Protić (preds. 20. 12. 1918 – 16. 8. 1919), povečini jo sestavljajo radikalni, podpreds. A. Korošec, notranji minister Svetozar Pribičević, eden prvih ukrepov je ukinitvev avtonomnih narodnih vlad (jan. 1919 v Sloveniji) in imenovanje Deželnih vlad → dež. vlade imajo manj poverjenjskih resorjev in manjšo pristojnost (veliko razočaranje pri Hr. in Slov.), dež. vlade delovale do uveljavitve ustave (jun. 1921) – takrat nadomeščene s Pokrajinskimi vladami, ki so bile povsem centralizirane
 - ♦ 2., 3. Ljuba Davidović (avg. 1919 – feb. 1920), velja za demokrata, to je obdobje protestov in uporov (Pribičević skuša to proticentralistično gibanje zatreti), obdobje uveljavitve dinarja (ni več avstr. krone)
 - ♦ 4. Stojan Protić (feb. 1920 – maj 1920)
 - ♦ 5., 6. Milenko Vesnić (maj 1920 – jan. 1921), čas volitev v ustavodajno skupščino, omejitev komunistične stranke (Obznana)
 - ♦ 7., 8. Nikola Pašić (jan. 1921 – dec. 1921)

Začasno narodno predstavništvo:

- prvi jugoslovanski parlament
- delovalo od marca 1919 do oktobra 1920
- sestava je odrejena z vladnim ukazom (ni izvoljena!): predstavniki Narodnega vijeća, srbske skupščine, JO, ČG, Makedonije in Vojvodine ⇒ skupaj 296 poslancev (od tega 176 iz nekdanje AO)
- delovalo je po principih srbske narodne skupščine – srbske meščanske stranke imajo največ besede
- sprejelo je 10 zakonov (bolj ali manj nepomembnih), medtem ko vlada kar preko 800 → pokazatelj o njegovem dejanskem pomenu, vlada postane pomembnejši politični faktor kot parlament
- imelo je nalogo izdelati volilni zakon in pripraviti vse za izvedbo volitev v ustavodajno skupščino
- razpuščeno takoj ob razpisu volitev

Volitve v ustavodajno skupščino:

- v letih 1919 – 1920 se uredijo zunanje meje države
- volilni zakon je predvideval tajno, neposredno in splošno volilno pravico (ni bila dana ženskam, vojakom, oficirjem, pripadnikom narodnih manjšin)
- uveden je 6-mesečni volilni domicil – tisti smejo voliti, ki že vsaj 6 mesecev stanujejo na enem mestu

- spopadejo se 4 najmočnejše stranke:
 - JDS (Jugoslovanska demokratska stranka
 - NRS (Narodna radikalna stranka) } dominantni, zastopata unitaristično koncepcijo, monarhično obliko vladavine in centralizem
 - Hrvatska zajednica } zahtevata federalizem
 - SLS
- volitve: 28. 11. 1920, sodelovalo 22 strank, 16 jih dobi poslance v skupščini
- največ glasov dobila JDS in NRS, sledijo Komunistična partija Jugoslavije, HRSS in Jugoslovanski klub (SLS, HPS, Bunjevci), med Muslimani ima največ podpore Džemijet
- skupščina prične delovati 12. 12. 1920
- po pokrajinah:
 - Slovenija: prevlada SLS, nato SKS, JSDS, KPS
 - Makedonija in ČG: KPJ
 - Hrvaška s Slavonijo: HPSS, JDS
 - BiH: JMO
 - Vojvodina: NRS
 - Kosovo, Metohija, Sandžak: Džemijet
 - Srbija: NRS, JDS
- mala ustava: poslovnik parlamenta, ki ga predpiše vlada – predvideval je novo omejitev pravic ustavodajne skupščine in poslancev, pogojevanje poslanske funkcije s prisego kralju, ustava se sprejme z absolutno in ne kvalificirano 2/3 večino (kot zahteva krfska deklaracija) ⇒ omogočena je prevlada centralističnih strank pri sprejemanju ustave

OBDOBJE NAVIDEZNEGA PARLAMENTARIZMA (28. 6. 1921 – 6. 1. 1929)

Načrti za ustavo:

- najprej oblikujejo ustavni odbor, ki pregleda predloge
- predlogi so se razlikovali:
 - * ali naj bo država urejena centralistično ali federalistično
 - * ali naj ustava vsebuje določbe o socialnih pravicah državljanov in ekonomskih načrtih države
 - * NRS in JDS: podpirata vladni (Pašičev) načrt in centralistično ureditev
 - * Narodni in Jugoslovanski klub: federativna ureditev (dvodomna)
 - * Zemljoradniška stranka: država kot kmečka politična organizacija
 - * JMO: 8 oblasti s samoupravnimi organi
 - * KPJ: brez načrta, zagovarjala sovjetsko republiko
- zaradi poslovnika pride do bojkota ustavodajne skupščine: HRSS, Hrvaška stranka prava, Narodni klub (Hrvaška zajednica), KPJ, Jugoslovanski klub (Hrvaška pučka stranka, SLS, Bunjevsko-Šokačka stranka) – od 419 poslancev se jih 191 ni udeležilo, proti ustavi je glasovalo 35 poslancev, za jih je bilo 223
- za ustavo so bile stranke: NRS, JDS, JMO (Jugoslovanska muslimanska organizacija), SKS (Samostalna kmečka stranka), Džemijet
- proti ustavi: JSDS, Zemljoradniška stranka, Republikanska stranka, dr. Ante Trumbić, Jugoslovanski klub
- 28. 6. 1921 je sprejeta vidovdanska ustava in narejena podlaga za nadaljnji državno-pravni razvoj

Sprejetje ustave:

- pomen vidovdanske ustave:
 - uzakonitev državnega in družbenega razvoja
 - pravna podlaga za nadaljnji razvoj Kraljevine SHS

- vsebina:
 - vprašanje oblike državne ureditve: unitarizem ali federalizem glede na nar. vprašanje
 - vprašanje lokalne uprave oz. samouprave
 - vprašanje parlamentarizma
 - vprašanje političnih in osebnih pravic državljanov
 - socialne odredbe
- ustava in kapitalistično državno-ekonomski sistem:
 - ~ jamčila nedotakljivost zasebne lastnine, svobodno gospodarsko delovanje, svobodo dela, svobodno sklepanje lastninsko- pravnih odnosov, ukinila ostanke fevdalnih odnosov
 - ~ vsebovala socialno-ekonomska določila (delavskemu razredu dana popolna socialna zaščita, kmetom agrarna reforma...)
- nacionalno vprašanje:
 - ~ uzakonila kompromisni unitarizem (troplemeni narod) kot srednja pot med jugoslovansko večnacionalnostjo in integralnim jugoslovanskim unitarizmom – popolno nasprotje federalizmu
 - ~ z negiranjem obstoja nacionalnega vprašanja in uzakonitvijo nacionalne enakopravnosti je ustava zaostrovala nacionalna nasprotja
- kompromis se vidi v imenu (SHS), grbu, uradnem jeziku, v določilu o narodnosti (troimeni narod) in v tem, da so bili kralj in namestniki le rojeni Srbi, Hrvati in Slovenci
- monarhija: ustava je ni uvedla, ampak samo potrdila in uredila ustavno monarhijo
- državna uprava:
 - ~ uzakonila centralistično državno ureditev – namesto po pokrajinah je predvidela uvedbo oblasti, oblikovanih po socialnih in ekonomskih merilih
 - ~ celotno ozemlje je enoten državnopravni teritorij, na katerem se upravna oblast izvaja po posebnih upravno-teritorialnih enotah t.i. oblasteh (načelnik veliki župan, podrejen vladi), na nižjih nivojih pa po okrožjih, srezih (okrajih) in občinah
 - ~ Slovenija je razdeljena na MB in LJ oblast
 - ~ velja hierarhična podrejenost centralnim organom
 - ~ oblikuje se 33 oblasti (1922)
- lokalna uprava:
 - ~ ustava omogočala voljenim oblastem skupščinsko samoupravno urejanje nekaterih gospodarsko-socialnih in kulturno-prosvetnih zadev, vendar z različnimi oblikami nadzora osrednje oblasti
 - ~ nižji upravni organi podrejeni centralnim organom, ki so imeli vse nadzorne in zakonodajne pravice nad nižjimi

Delitev oblasti:

- deli se na:

• zakonodajna • upravna • sodna	}	ustava naj bi z delitvijo oblasti jamčila, da se oblast ne bi osredotočila v enih rokah, vendar so pristojnosti kralja kljub temu zelo velike (lahko zadrži vsak zakon, razglašča vojno in mir, je vrhovni poveljnik vojske, sklicuje in razpušča parlament)
- pristojnosti parlamenta v zakonodajni oblasti: odločal o civilni listi (dohodki kralja in njegove družine), o splošni aktivni in pasivni volilni pravici, sprejemal zakone (dvofazno sprejemani), odločal o spremembi ustave s 2/3 večino (skupaj s kraljem)
- izvršna oblast: ima jo kralj (centralistično urejena oblast!), lahko postavlja in zamenjuje ministre, ti so postavljali in zamenjavali nižje uradnike, kralj je nadrejen vladi, slednja ima dvojno odgovornost – kralju in narodni skupščini
- sodna oblast: ima jo kralj, odločitve so se izrekale v imenu kralja, imenoval je stalne sodnike, pravico ima do abolicije in pomilostitve

- ustava in parlamentarizem: uzakonila je omejeni parlamentarizem (omejena avtonomija parlamenta, vlade so odgovorne parlamentu, a odvisne od kralja)

Odnos do demokracije:

- uzakonila demokratično meščansko ureditev
- glede klasičnih pravic in svoboščin in tudi v socialno-ekonomskih vprašanjih je veliko bolj demokratična kot v nacionalnih vprašanjih
- jamčila je osebne in politične pravice državljanov, podobno kot tedanje Z evropske države in tako vnesla v politično ureditev države močne Z evropske liberalne prvine
- vsebovala je bistvene norme demokracije družbenega, političnega in gospodarskega sistema
- kljub v ustavi zajamčeni enakosti, so v praksi državljani neenaki:
 - v nekaterih poklicih
 - v verski pripadnosti (priznana veroizpoved – ugodnejši pravni položaj)
 - v ekonomskem položaju: delodajalec in delojemalec nista imela povsem enakih pravic
 - zajamčenih veliko pravic, vendar z dodatkom – »če z zakonom ni bilo določeno drugače«

3. 11. 2004

POLITIČNE STRANKE V KRALJEVINI SHS

Značilnosti političnega življenja:

- značilna je raznolikost strank glede na čas nastanka, po svetovnem nazoru, velikosti, moči in razširjenosti (vpliv v državi):
 - veliko število strank, nekatere imajo korenine že pred nastankom Kraljevine SHS, druge so nastale šele z državo
 - regionalnost strank – le majhno število strank ima vsejugoslovanski značaj (JDS, KPJ, NRS)
 - močan vpliv vodje – več velja uradno mnenje vodje kot pa strankin program, mnoge stranke se poimenujejo kar po vodjah (npr. Pašičevci, Davidovići...)
 - vmešavanje kamarile (= dvorna klika, ki ima vpliv na vladarja ali na organe oblasti), z njeno pomočjo je kralj povečeval svoj vpliv in izvajal svojo voljo
 - ostrina političnih borb
- merili za združevanje:
 1. socialno vprašanje: združevanje po razredni pripadnosti, delitev na:
 - * socialistične (KPJ, Neodvisna delavska partija, Socialistična partija Jugoslavije): zavzemajo se za zamenjavo kapitalističnega sistema s socialističnim
 - * meščanske stranke: zagovarjajo obstoječo družbeno ureditev in ohranitev le-te, zavračajo socializem, so za zasebno lastnino
 2. nacionalno vprašanje: združevanje glede na odnos do centralizma ali federalizma oz. avtonomizma:
 - * centralistične: stranke iz unitarizma (unitarizem (lat. unitas – enotnost) = načelo o polni državni enotnosti; načelo o obstoju enotnega naroda – Slovenci, Hrvati in Srbi so le plemena enega enotnega naroda; centralizem = sistem odnosov med centraliziranimi in necentraliziranimi državnimi uradi po načelu podrejenosti in nadrejenosti, značilno za unitarne države)
 - * federalistične: stranke, ki izhajajo iz jugoslovansko-nacionalnega pluralizma

Centralistične stranke:

- večina izhaja iz stališča nacionalnega (»troimeni narod«) ali integralnega (»enotni jugoslovanski narod«) unitarizma
- A. NRS (Narodna radikalna stranka)
- voditelj: Nikola Pašić
 - ena redkih strank, ki so preživele prejšnje države in vstopile v novo
 - podpirajo jo premožnejše družbene plasti (Karadžorđevići), uradniki, vojska, kmetje
 - zagovarja centralizem, vendar za razliko od JDS ne sprejema v celoti nacionalnega unitarizma – poudarja večnacionalnost narodov jugoslovanskih dežel
 - po Pašićevi smrti postane izključno dvorna stranka, deluje v interesu kamarile
 - ne nasprotuje možnosti vzpostavitve Velike Srbije
- B. JDS (Jugoslovanska demokratska stranka)
- nastala februarja 1919 v Sarajevu z združitvijo več liberalnih strank
 - je heterogena politična skupina: srbski radikali (Davidović) + prečanski demokrati (Pribičević)
 - zagovarja jugoslovanski nacionalni unitarizem in centralizem: Srbi, Hrvati in Slovenci so en narod po krvi, jeziku, občutkih, skupnih življenjskih interesih
 - ne priznava zgodovinske razlike vseh treh narodov
 - pripravljeni popuščati hrvaškimi federalistom (Radić), ki zahtevajo decentralizacijo države
 - ker je to pripravljen samo del stranke, pride do razcepa (marec 1924) → Pribičević ustanovi svojo stranko SDS s strogo centralistično unitaristično nacionalnim programom
- C. SDS (Samostojna demokratska stranka)
- ustanovljena marca 1924 iz dela DS (razkol glede popuščanja Hrvatom, Davidović ni hotel popustiti, ker bi to oslabilo center)
 - podpora med Srbi v prečanskih krajih, slovenskimi liberalci in Hrvati, ki priznavajo unitarizem
 - od julija 1925 opušča centralistično stališče (potem ko pristane v opoziciji) in se približuje federalizmu, vendar pa nikoli ne opusti svojega jugoslovansko unitarističnega stališča
 - 1927 sodeluje s HSS in z njo ustanovi Kmečko demokratsko opozicijo
- D. Zemljoradniška stranka
- voditelj: Ljuba Jovanović
 - podpora v Srbiji in Bosanski krajini – srednji in višji kmečki sloji
 - program: ureditev kmetske države, kmetje naj dobijo ključne politične in ekonomske pozicije
 - pri razrednem vprašanju so nasprotniki revolucionarnosti
 - v nacionalnem vprašanju podpira unitarizem in centralizem, a kaže tudi naklonjenost do kompromisa s hrvaškimi federalisti
 - z diktaturo 6. januarja 1929 preneha obstajati
 - ni ji uspelo zbrati vse kmečko prebivalstvo in rešiti kmečko vprašanje
- E. KPJ (Komunistična partija Jugoslavije)
- voditelj: Sima Marković, po letu 1937 Josip Broz-Tito
 - ustanovljena aprila 1919 v BG z združitvijo socialdemokratskih strank na programu 3. internacionale
 - sprva se imenuje SPDJ (socialistična delavska partija Jugoslavije), leta 1920 se preimenuje v KPJ
 - do 1937 v njej vlada frakcionaštvo, ki slabi njeno moč
 - na volitvah 1920 postane 3. stranka v državi

- zagovarja nacionalno unitaristično stališče, nacionalno vprašanje jim ni prioriteta, pomembno je socialno vprašanje – borba proti kapitalistični ureditvi, šele po letu 1937 zagovarja federalizem
- z obznanom (1920) je prepovedana, vendar lahko še vedno sedijo njeni predstavniki v parlamentu
- Zakon o zaščiti države (1921) ukine tudi njihova poslanska mesta in stranka se umakne v ilegalo

F. NRPJ (Neodvisna delavska stranka Jugoslavije)

- ustanovljena januarja 1923
- ker KPJ deluje v ilegali, se pojavi potreba po ustanovitvi stranke, ki bi lahko delovala javno
- na volitvah 1923 ni uspešna → spreminjati začnejo svoj nacionalni program
- vlada jo julija 1924 prepove

G. SDSJ (Socialdemokratska stranka Jugoslavije)

- oportunistično stališče do temeljnih vprašanj
- v socialnem vprašanju poudarjala nasprotje kapitalističnemu sistemu, v praksi ga podpirala
- program: izboljšanje ekonomskega položaja delavstva in uslužbencev
- v nacionalnem vprašanju je za centralizem in nacionalni unitarizem
- uspešna na volitvah 1920, kasneje ne več
- preneha obstajati ob diktaturi 6. januarja 1929

H. SPJ (Socialistična partija Jugoslavije)

- nastane konec 1921 v Beogradu z združitvijo socialdemokratskih strank (slovenske, jugoslovanske in soc.-dem. partije Jugoslavije)
- 1923 pristopi k socialistični internacionali in sprejme reformistični program
- cilj: zbrati delavsko gibanje - ni uspelo, zaradi notranjih trenj in bojev
- ni postala vplivnejša in je tudi prenehala obstajati ob diktaturi
- minimalen vpliv obdrži zaradi monopolnih pozicij (nasprotovali so komunističnem gibanju)

Federalistične (avtonomistične) stranke:

A. JMO (Jugoslovanska muslimanska organizacija)

- voditelj: Mehmed Spaho
- stališče narodne in državne enotnosti Kraljevine SHS, sprejema monarhijo, jugoslovanstvo smatrala kot najugodnejšo pot za zedinjenje naroda
- podpirajo jo bogatejši muslimanski sloji, ki želijo obdržati politično in ekonomsko nadrejeni položaj v državi, združuje član na verski podlagi
- ima regionalni značaj, vendar zagovarja nacionalno unitaristično stališče
- značilno je spreminjanje stališč (enkrat za federalizem, drugič za centralizem) in kompromisarstvo vodstva, je »jeziček na tehtnici«
- kasneje zagovarja široko decentralizacijo in avtonomijo
- zavzema se za ukinitve fevdalnih odnosov in hkrati ščiti veleposestnike ter zahteva denarno nadomestilo za izgubljeno zemljo
- zahteva versko enakopravnost

B. Džemijet (Društvo za zaščito muslimanskih pravic)

- politična stranka bosanskih muslimanov iz Sandžaka, Albancev in Turkov iz Kosova, Metohije in Makedonije
- program podoben JMO
- ustanovljena konec decembra 1919 v Skopju
- zavzema se za zaščito ekonomskih interesov veleposestnikov in zagotovitev nacionalnih in verskih pravic Albancev in Turkov (za muslimansko versko avtonomijo)

- lojalnost do dinastije, sodelovanje z vlado – s tem bi uresničila svoje cilje
 - vlada popuščala Džemijet, saj je z njeno pomočjo (jeziček na tehtnici) sprejela centralistično ureditev (vidovdanska ustava)
 - vlada ji je za sprejetje ustave dovolila uvedbo albanskega jezika v SŠ in OŠ v Makedoniji, Džemijet pa je zahteval tudi, da se Turki ne izseljujejo v Turčijo
 - velik del volivcev jo podpira, predvsem zaradi prizadevanja v prosvetnih zadevah
 - sodeluje tudi z NRS
 - od 1925 ni več v skupščini, izgine s političnega prizorišča
- C. SLS (Slovenska ljudska stranka)
- voditelj: Anton Korošec
 - najmočnejša stranka na Slovenskem
 - najprej proavstrijska, nato spremni svoj program – zavzema se za osvoboditev in zedinjenje z ostalimi južno slovanskimi narodi
 - podpora predvsem pri kmetih (množična podpora)
 - konzervativna politika s poudarjeno vlogo cerkve v družbi, zlasti v šolstvu in kulturi
 - kompromisna politika, podrejanje beograjski politiki
 - zavzemala se za avtonomijo, 1921 izdelala načrt s 6 pokrajinskimi avtonomijami
- D. HRSS (Hrvatska republikanska seljačka stranka)
- voditelj: Stjepan Radić
 - najmočnejša hrvaška stranka
 - ustanovljena 1904 kot Hrvatska pučka seljačka stranka
 - 1918 nasprotovala prehitri združitvi
 - zavzemala se za samostojno hrvaško kmečko republiko v okviru konfederativne jugoslovanske države → spremeni ime v HRSS
 - radikalen pristop do državnega centralizma, je proti srbski hegemoniji in proti sprejeti ustavi
 - velja za temelj hrvaškega odpora proti centralizmu
 - zagovarja privatno lastništvo, kritizira klerikalizem (s SLS si nasprotuje)
 - država naj bi bila dualno urejena – s pogodbo med Hrvati in Srbi
 - aprila 1923 se poveže s SLS in JMO v federalistični blok za revizijo vidovdanske ustave
 - 1925 se odreče republikanizmu in vstopi v vlado (ime v HSS), traja samo poldrugo leto, nato spet pride v opozicijo
 - 1927 se skupaj s SDS poveže v Kmečko demokratsko koalicijo
 - 1928 atentat na voditelja Radića v skupščini, vodstvo prevzame Vladimir Maček
 - prevladovati začne hrvaški separatizem ⇒ 1939 sporazum Cvetković-Maček
- E. HPS (Hrvatska pučka stranka)
- politična organizacija hrvaških klerikalcev, delovanje podobno SLS
 - manjši pomen, klerikalizem na Hrvaškem ni imel večje moči
 - zagovarja zasebno lastnino
 - v nacionalnem vprašanju manevrira med centralizmom in federalizmom
- F. HZ (Hrvatska zajednica)
- politična formacija hrvaških meščanskih federalistov
 - spremembe v programu: najprej kompromisni nacionalni centralizem, nato federalistični program
 - postopoma izginja iz političnega življenja
- G. JRS (Jugoslovanska republikanska stranka)
- voditelj: Jaša Prodanović
 - brez vpliva
 - zagovarja republikanizem (proti monarhiji)

- H. Črnogorska federalistična stranka
 - dve krili:
 - avtonomna ČG v okviru Kraljevine SHS
 - obnova samostojnosti ČG (Sekul Drljević) – brez vpliva zaradi antisrbske politike

- I. KDK (Kmečka demokratska koalicija)
 - ustanovljena novembra 1927 iz HSS in SDS (slednja najprej zagovarja centralizem, po združitvi je proti)
 - program: proti centralizmu
 - koalicija deluje tudi v času diktature in še naprej v obnovi političnega življenja

- J. HSP (Hrvatska stranka prava)
 - maloštevilna
 - nedosledna
 - značilen je ekstremizem in separatizem

- K. Manjšinske stranke
 - nemška, madžarska in romunska se pojavijo šele na volitvah 1922, ker ob uvedbi vidovdanske ustave niso imeli pravic

POLITIČNI RAZVOJ KRALJEVINE SHS 1921 - 1929

Značilnosti:

- t.i. obdobje ustavnega parlamentarizma
- prizadevanje federalističnih sil za spremembo vidovdanske ustave
- način združitve izzval ostre reakcije, najbolj na Hrvaškem
- zadušitev družbenih nemirov
- prizadevanje za poenotenje sistema (delujejo različni pravni sistemi)
- deželne vlade pridejo povsem pod nadzor osrednjih državnih organov
- politične stranke spreminjajo programske usmeritve in sklepajo nenačelne koalicije
- nastajajo nacionalistične organizacije
- parlament postane mesto le navideznega odločanja, prave odločitve vedno bolj v rokah kralja in vlade
- uveljavlja se klikarstvo (osebne zveze, podkupovanje, lažne obljube...)

Periodizacija:

1. obdobje od 28. junija 1921 do 18. marca 1923
2. obdobje od 18. marca 1923 do 8. februarja 1925
3. obdobje od 8. februarja 1925 do 11. septembra 1927
4. obdobje od 11. septembra 1927 do 6. januarja 1929

1. obdobje (1921 – 1923):

- koalicija (vlada) mar. 1921 do dec. 1922: NRS + DS, JMO, SKS
opozicija: SLS, HRSS bojkot
- vlada dec. 1922 do mar. 1924: NRS + podpora Džemijet, Nemške stranke
opozicija: DS, SLS, JMO, HRSS bojkot
- predsedniki vlad 1921 – 1923:
 8. Pašić (6. 3. – 24. 12. 1921)
 9. Pašić (24. 12. 1921 – 16. 12. 1922)
 10. Pašić (16. 12. 1922 – 4. 5. 1923)
- značilnosti prvega obdobja: prizadevanje za spremembo ustave in hkrati težnja centralističnih sil po še večji centralizaciji

- ustava je ukinila vse avtonomne deželne vlade, država je razdeljena na 33 oblasti (pokrajinske uprave, v Sloveniji julija 1921)
- pokrajinske uprave so delovale do konca 1931, ko je uveden enoten sistem državne birokratske uprave z velikimi župani na čelu
- naloge pokrajinskih uprav: prenos pokrajinskih upravnih zadev na centralni organ v Beogradu, dokler ni urejen celoten sistem
- namen 33 oblasti (od aprila 1922 do 1933):
 - zakrivanje narodnostne sestave države
 - ukinitve starih historičnih kulturnih oz. narodnih enot
- aprila 1922 je sprejet Zakon o občini upravi:
 - določeni so odnosi med oblastnimi in centralnimi organi
 - veliki župani in sreski poglavarji delujejo po navodilih in pod nadzorom beograjskih ministrov
 - zaradi velikega odpora vpeljani šele 1. 1924
- istega meseca sprejet Zakon o oblastni in sreski samoupravi
- pomen teh aktov: izpeljana je bila ustavno predvidena teritorialna razdelitev države, Slovenija kot državno-pravni pojem ni več obstajala
- 16. 8. 1921 pride do spremembe na prestolu – smrt kralja Petra I., oblast prevzame Aleksander I.
- vlado med leti 1921 in 1923 sestavljata NRS in JDS (+ JMO, SKS)
- HRSS, Hrvatska zajednica in Hrvatska stranka prava, ki bojkotirajo skupščino, se avgusta 1921 povežejo v Hrvaški blok
- z bojkotom se krepi politična kriza → razpad vladne koalicije konec 1922 in nove volitve (Hrvaški blok prepričljivo zmaga)
- Davidović se poveže s Hrvaškim blokom, zato se Pribičević odloči oblikovati organizacijo, ki bi ščitila državno enotnost
- HRSS in JDS se začeta približevati:
 - Davidović (JDS) se pridruži zahtevam po reviziji ustave
 - posledica – odstop Pašića (vendar se kmalu vrne)
 - kralj razpusti skupščino in razpišejo se nove volitve z namenom ustanovitve nove radikalne stranke (Davidović in JDS)
- v času vedno večjih nasprotovanj med centralisti in federalisti se pojavijo nacionalistične organizacije:
 - * ORJUNA (Organizacija jugoslovanskih nacionalistov) – bojna in teroristična organizacija JDS oz. SDS, podpora jugoslovanskemu unitarizmu, narodnoobrambni odpor proti Italiji, zadušitev revolucionarnih gibanj, člani: obrtniki, nižji nameščenci, pripravljenost uporabiti tudi silo, v Sloveniji si je na Primorskem prizadevala za osvoboditev slovenskega ozemlja
 - * HRNAO (Hrvaška nacionalistična organizacija) – nastala iz Hrvaškega bloka, za odcepitev Hrvaške od Jugoslavije, nastala leta 1922, velikohrvaški separatistični šovinizem, proti vsemu kar je jugoslovansko in srbsko
 - * SRNAO (Srbska nacionalna organizacija) – proti hrvaškim in drugim gibanjem, za Veliko Srbijo in proti jugoslovanstvu, v rokah NRS
- značilnosti teh organizacij: nacionalizem, antikomunizem, elementi fašizacije

2. obdobje (1923 – 1925):

- koalicija (dec. 1922 – mar. 1924): NRS + podpora Džemijeta, Nemške stranke
- opozicija: JDS, SLS, JMO, bojkot HRSS
- razpisane so nove volitve 18. 3. 1923, centralistične sile oslABLJENE, okrepitev avtonomističnih strank, vendar NRS še vedno najmočnejša
- nadaljuje se težnja po reviziji ustave

- aprila 1923 je sklenjen Markov protokol med NRS in HRSS, SLS, JMO – Pašić je hotel s tem pridobiti priznanje svoje stranke kot vladne, priznanje ustave in centralistične ureditve, v zameno obljubi, da pri vodenju notranje politike ne bodo več uporabljali sile in da ne bodo razdeljevali Hrvaške in Slovenije (neuspešen, ker Pašić ne drži svoje obljube)
- marca 1924 opozicijski (federalistični) blok sestavljajo HRSS, SLS, JMO in JDS ter dosežejo revizijo ustave in avtonomijo
- spričo tega pride do razcepa v JDS – nastane SDS (Pribičević najodločnejši zagovornik centralizma), vlado sestavljata NRS + SDS
- spomladi 1924 HRSS preneha z bojkotom skupščine in vstopi v vlado, Pašić odstopi
- Radić je v izgnanstvu in stranka je brez voditelja, zato je šibka in dezorganizirana
- kralj kljub temu poveri vlado opoziciji (julij 1924), ki jo sestavljajo HRSS (Radić), SLS (Korošec), JMO (Spaho) in JDS (Davidović)
- oktobra kralj vlado prisili k odstopu in se ponovno nasloni na Pašića (NRS) – ta od kralja zahteva razpis novih volitev, če hoče, da sestavi novo vlado

3. obdobje (1925 – 1927):

- koalicija (nov. 1924 – jul. 1925): NRS + SDS
opozicija: JDS, SLS, JMO, HSS
- volitve 8. februarja 1925 so pokazale, da je jugoslovanska politika razdrobljena – zmaga NRS in JDS je bila neznatna kljub volilnem sistemu, avtonomistične stranke so prevladale v Sloveniji, na Hrvaškem in v BiH
- kralj Radiću ponudi udeležbo v vladi, če se odpove republikanizmu in federalističnemu programu → HRSS sprejme vidovdansko ustavo (preobrat!) in državno enotnost, utemeljeno z ustavo; preimenuje se v HSS
- Pašić pod pritiskom kapitulira in se znebi Pribičevićevih demokratov v vladi
- federalistični blok razpade zaradi Radićevega vstopa v vlado
- zavlada režim RR (radikali, Radić)
- vlado sestavi: NRS (Pašić) + HSS (Radić)
- pokažejo se nasprotja v vladi, sledijo vladne krize
- 1926 Radić vlado zapusti, kmalu zatem mora odstopiti tudi Pašić (decembra 1926 umre)
- nov predsednik vlade: Nikola Uzunović
- jeseni 1926 vlada pristane na ustavno določene samouprave – edinkrat so izvedene volitve v oblastne skupščine (v Sloveniji večino dobi SLS)
- radikali iščejo zaveznike tudi v Sloveniji ⇒ pride do sklepa Blejskega pakta (julija 1927 predsednik vlade Velimir Vukičević obljubi Korošču neke koncesije, dovoljena je združitev MB in LJ oblasti)
- SLS že od pomladi sodeluje v Uzunovićevi vladi, jeseni 1927 pa vstopi tudi v Vukičevićevo vlado
- v letu 1927 se izvedejo zadnje volitve pred uvedbo diktature

4. obdobje (1927 – 1929)

- predsednika vlad: Vukičević (17. 4. 1927 – 27. 7. 1927)
Korošec (27. 7. – 1928 – 6. 1. 1929)
- koalicija (feb. 1927 – apr. 1927): NRS + SLS
opozicija: HSS, SDS
- koalicija (apr. 1927 – jan. 1929): NRS + JDS, SLS, JMO
opozicija: KDK (HSS + SDS)
- volitve izvedene 11. julija 1927 – NRS ostane najmočnejša stranka, a izgubi del na račun DS
- pride do preobrata v politiki SDS (Pribičević) – obsodba nedemokratskega vladanja, zahteva po večji avtonomiji, federalistični državni ureditvi in novi ustavi → Pribičević se poveže s HSS (Radić) v opoziciji (nekdanji smrtni sovražniki) → novembra 1927 nastanek KDK (Kmečka demokratska koalicija) na temelju federalizma

- značilnosti opozicije: zahteva po demokratizaciji, depolitizaciji uprave, enakopravnosti v javnem življenju, avtonomija naj bo zaščitena pred posegi države, enaka davčna politika, nasprotovanje v zunanji politiki
- po oblikovanju KDK je srbska politika jasno pokazala, da ne misli deliti oblasti → napete notranjepolitične razmere, grožnje v skupščini
- pomladi 1928 Radić z združeno opozicijo zahteva novo razdelitev oblasti – dejansko preureditev države
- vrhunec državne krize: 20. junij 1928, strelji v skupščini, Radić zadet in podleže ranam
- delo skupščine je prekinjeno, razglašeno je izredno stanje, pojavijo se zahteve po svobodnih volitvah
- Vukičevićeva vlad po atentatu odstopi → nova vlada s Korošcem
- KDK bojkotira skupščino in zaseda v Zagrebu
- kralj ugotovi, da so razlike med parlamentarnimi strankami prevelike, zato 6. januarja 1929 razglasi diktaturo
- imenovana je neparlamentarna vlada, ki je odgovorna le kralju

OBDOBJE KRALJEVE DIKTATURE (1929 – 1935)

Delitev:

1. od uvedbe diktature (1929) do sprejetja oktroirane ustave (1931)
2. od uvedbe oktroirane ustave (1931) do smrti Aleksandra (1934)

Razglasitev diktature kralja Aleksandra:

- politični odzivi na atentat 20. 6. 1928: HSS zapusti skupščino, njihovo vodstvo zahteva vrnitev na stanje iz l. 1918 ⇒ politični prelom med srbskimi in prečanskimi strankami
- to stanje je kralju omogočilo uresničitev svojih načrtov, pri tem so ga podpirali Francozi
- v noči 5./6. januarja razveljavi ustavo, razpusti skupščino in vzame vso oblast v svoje roke
- takoj zatem izda štiri uredbe:
 - vsaka parlamentarna rešitev je zaradi prevelikih razlik nemogoča
 - z zakonom o oblasti in vrhovni sodni oblasti je kralj vzel vso oblast v svoje roke, ima tudi zakonodajno oblast, država ni več parlamentarna, ampak dedna monarhija
 - sprememba zakona o občinah in oblastnih samoupravah – razpustitev izvoljenih občinskih odborov in pooblastitev velikih županov, da so imenovali komisarje
 - prepoved delovanja vseh političnih strank na verski ali plemenski nacionalni podlagi
- stranke so razpuščene v 2/2 januarja 1929
- uvedena je stroga cenzura tiska – prenehala je izhajati več kot polovica časnikov (Zakon o izpremembah in dopolnitvah zakona o tisku)
- Zakon o ustavnem sodišču za zaščito države je izdan 8. januarja 1929, začne se pregon nasprotnikov režima
- 31. januarja je izdan Zakon o zakonodajnem svetu – ustanovi se zakonodajni svet, katerega člane imenuje kralj in je le konzultativni organ pri sestavljanju zakonov in uredb
- 3. oktobra je izdan Zakon o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna področja
- predsednik neparlamentarne vlade postane Petar Živković, v vlado vstopijo kraljevi ljudje iz NRS in JDS ter 5 oseb iz Hrvaške, vsi zagovorniki unitarističnega režima (tudi A. Korošec)

Razlogi za diktaturo:

- je posledica nerešenega nacionalnega vprašanja, predvsem odnosov med srbskimi in hrvaškimi politikami
- v diktaturi se je pokazala možnost ohranitve nadvlade v centralistično urejeni državi
- je odgovor na naraščanje socialnih gibanj med kmečkim in delavskim prebivalstvom (gospodarska kriza, izkoriščanje)

Pozitivne spremembe:

- novi zakoni in uredbe, ki so bili že dolgo potrebni
- poenotenje kazenskega in civilnega zakonika
- uvedena je davčna enakost
- ustanovitev Agrarne banke (kreditni kmetom), odpis dolgov
- preoblikovanje številnih ministrstev, odpustitev odvečnih uradnikov, zmanjšanje korupcije
- pospešena gradnja šol

Zakon o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna področja:

- Kraljevina SHS se preimenuje v Kraljevino Jugoslavijo
- novo ime ovrže dotedanji kompromisni unitarizem in uvaja integralni jugoslovanski unitarizem (= popolna državna enotnost)
- vsi historični znaki in grbi so prepovedani, uveden je nov, jugoslovanski grb
- nova teritorialna razdelitev na 9 banovin + upravno mesto Beograd:
 - * Dravska (Ljubljana)
 - * Savska (Zagreb)
 - * Primorska (Split)
 - * Drinska (Sarajevo)
 - * Vrbaska (Banja Luka)
 - * Donavska (Novi Sad)
 - * Moravska (Niš)
 - * Vardarska (Skopje)
 - * Zetska (Cetinje)
 - * mesto Beograd z Zemunom in Pančevim
- meje banovin so določene po geografskih, ne nacionalnih merilih (namerno) – s tem je hotela oblast izbrisati kontinuiteto narodov in dežel
- državni teritorij je bil razdeljen tako, da so Srbi obdržali večino, kjer je le mogoče
- organizacija banovin: imele so omejeno avtonomijo (ni samouprave), moč je v rokah Beograda, organi oblasti: ban, banska uprava in banski svet (posvetovalni organ), ki jih je imenoval kralj
- oznaka diktature:
 - šestojanuarska
 - vojaška
 - monarho-fašistična } napačne oznake
- zgodovinsko pravilna oznaka: kraljeva (osebna) diktatura

Odnos do diktature:

- cerkev: pravoslavna ZA, katoliška PROTI
- opozicijske stranke: bile PROTI, vendar pasivno – veliko jih gre v konfinacijo, emigracijo (Pribičević) ali so obsojeni (Maček)
- vladajoče stranke (upale na srbsko nadvlado): v Srbiji pozitivno
- javno mnenje: državni udar ni izzval kakšne reakcije, ker so bili ljudje že siti vseh sporov med strankami in korupcije → ljudje so upali, da se bodo stvari z diktaturo uredile in gospodarske težave rešile
- v tujini: Evropa navajena, smatra diktaturo kot začasen ukrep
- komunisti: pozvali k uporabi – neuspešno, ker so bili prešibki (delujejo v ilegali) → sledijo represivni ukrepi vlade
- hrvaški ekstremisti: porast separatističnih gibanj na Hrvaškem in v Bosni, po razglasu voditelj separatistov Ante Pavelić pobegne v tujino in tam organizira ustaško gibanje (izvajanje terorizma)

- decembra 1929 pride do preoblikovanja liberalne organizacije Sokol v režimski Sokol Kraljevine Jugoslavije – vanj so se morale vključiti vse druge konkurenčne športne organizacije, če ne so bile razpuščene
- režim diktature ni uspel rešiti nacionalnih, gospodarskih in socialnih problemov → večje nezadovoljstvo in upori (predvsem na Hrvaškem in v Makedoniji)
- kralj je prisiljen proglasiti svojo ustavo – 3. septembra 1931 izda brez sodelovanja Narodnega sveta oktroirano ustavo

Značilnost oktroirane ustave:

- položaj kralja še vedno prevladujoč, ima tako rekoč neokrnjeno oblast
- diktatura s tem ni končana, prekrita je z navideznim parlamentarizmom
- uvedena je dvodomna skupščina: Narodni svet in senat, slednji je povsem v rokah kralja (polovico članov je imenoval sam, polovica voljena po kraljevi volji)
- država je še naprej centralistično urejena z jugoslovanskim nacionalnim unitarizmom
- državljanske svoboščine ostanejo omejene (cenzura, prepoved strank, združevanja na nacionalni, verski ali regionalni podlagi)
- po obliki vladavine je nasledstvena ustavna monarhija
- kralj ima nadzor tako nad zakonodajno kot izvršilno oblastjo (ima pravico razpustiti Narodni svet in sklicati nove volitve, postavlja uradnike in sodnike, je vrhovni poveljnik vojske)
- mala ustava (116. člen) mu omogoča, da v primeru mobilizacije ali uporov sprejme izjemne ukrepe, neodvisno od ustave in jo ima pravico tudi suspendirati
- poslanci nimajo pravice do imunitete
- ustava pomeni korak nazaj od vidovdanske ustave, predvsem pri osnovnih človekovih pravicah
- opozicija je ogorčena tako zaradi nadaljnje prepovedi delovanja strank kot tudi volilnega zakona, izdanega septembra 1931 (zgleduje se po Mussolinijevem, ni dajal možnosti za uveljavitev nobenih političnih skupin, ki niso imele podpore kralja)
- 8. novembra so izvedene volitve po novem volilnem zakonu:
 - določilo o vsedržavnih listah
 - volitve so javne (z možnostjo kontrolo volivcev)
 - najmanj 2/3 poslanskih mest je zagotovljeni listi z relativno večino
 - dovoljena politična združenja brez etničnega, verskega in regionalnega predznaka (pomeni, da nobena od starih strank ne more več sodelovati)
 - na volitvah nastopi samo vladna lista (Narodna lista) z voditeljem Živkovićem, meščanske (opozicijske) stranke volitve bojkotirajo
 - vladna Narodna lista dobi preko 300 mandatov

Jugoslovanska nacionalna stranka:

- maj 1932 se ustanovi kot JRKD (Jugoslovanska radikalna kmečka stranka), junija 1933 se preimenuje v JNS
- v njej so zbrani pristaši centralizma (JDS, NRS, slovenski liberalci, del SDS in SKS)
- predsednik: Nikola Uzunović
- program: zagovarja jugoslovanski nacionalni unitarizem in integralno jugoslovanstvo (kljub temu, da so jo sestavljali nekateri, ki se nekoč niso strinjali s to usmeritvijo)
- na oblasti je vse do 1935

Punktacije meščanske opozicije:

- od konca 1931 do 1933 je meščanska opozicija javno formulirala svoje zahteve v t.i. punktacijah
- opozicijo sestavljajo:
 - v Srbiji: deli NRS (Stojadinović), JDS (Davidović), Zemljoradniška stranka (Jovanović), JRS
 - na Hrvaškem: KDK (HSS + SDS)

- v ČG: federalisti
- V BiH: JMO
- V Sloveniji: SLS
- problem teh punktacij je bil, da opozicijske stranke niso bile sposobne sestaviti nek skupen program, temveč so bile same zase:
 - ◆ Zagrebške punktacije (7. 11. 1932): predstavi jih KDK v Zagrebu, pogoji pod katerimi bi bile pripravljene sodelovati:
 - zahteva po demokraciji, steber vsake države je narodna suverenost
 - poudarjen pomen kmečkega stanu
 - zahteva po novi državni ureditvi, vrnitev na stanje iz 1918
 - hočejo preprečiti nadvlado enega samega naroda
 - obsodile so absolutizem, srbski hegemonizem in centralistično ureditev
 - velik odmev v državi – povežejo Pribičevićeve Srbe in HSS
 - ◆ Punktacije vojvodinske opozicije (27. 12. 1932):
 - federativna ureditev države, Vojvodina s Sremom naj postane samostojna federalna enota
 - opozarjajo na centralizem in ekonomsko izkoriščanje Vojvodine
 - zavzemajo se za narodne manjšine
 - ◆ Punktacije SLS (31. 12. 1932):
 - zahteva, da se med štiri države razdeljen slovenski narod združi (Zedinjena Slovenija)
 - zahteva nacionalno individualnost, obnovitev simbolov (ime, zastave), etnično skupnost, finančno samostojnost, politično in kulturno svobodo, socialno zakonodajo, enakopravnost slovenske politične enote v državi
 - podprla je punktacije KDK in JRS
 - ◆ Punktacije JMO:
 - ureditev države na temelju zgodovinskih političnih enot
 - skupne zadeve naj bodo le tiste, ki so potrebne za varstvo skupnih koristi
 - BiH naj dobi status federalne enote
 - ◆ Punktacije drugih opozicijskih skupin:
 - punktacije Republikanske stranke
 - punktacije Zemljoradničke stranke
 - punktacije črnogorskih federalistov
 - punktacije Demokratske stranke
- skupno:
 - te izjave so jasno pokazale nesposobnost oblasti rešiti nacionalno vprašanje v Jugoslaviji
 - predlogi za federacijo poznajo le 3 enote – za BiH, Vojvodino in ČG postavljajo zahteve le prizadete stranke, nihče ne govori o samoodločbi Makedonije in Kosova
 - socialna vprašanja nimajo vloge
 - ostre reakcije oblasti - konfinacije, obsodbe
- kritika državne oblasti tudi s strani katoliške škofovske konference – pastirsko pismo (februarja 1933) proti organizaciji Sokol

Politični razvoj v 30. letih:

- predsedniki vlad:
Petar Živković (6. 1. 1929 – 4. 4. 1932)
Vojislav Marinković (4. 4. 1932 – 2. 7. 1932)
Milan Srškić (2. 7. 1932 – 27. 1. 1934)
Nikola Uzunović (27. 1. 1934 – 20. 12. 1934)
Bogoljub Jevtić (20. 12. 1934 – 24. 6. 1935)
- ko Živković ne odgovarja več dvorni kamarili, ga odstavijo – sledi obdobje kratkotrajnih vlad
- kriza v letih 1933/34 v državi narašča, bliža se moralni in gospodarski zlom
- 9. oktobra 1934 pride do atentata na kralja Aleksandra v Marseillu, med organizatorji je tudi Ante Pavelić
- v Beogradu se razširi mnenje, da je umor naročil Mussolini, saj je računal na razpad Jugoslavije
- oblast po Aleksandrovi smrti prevzame državno namestništvo, ker je sin Peter II. Še mladoleten: Ivan Petrović, ban savske krajine
Pavle Karađorđević, bratranec Aleksandra
Radenko Stanković
- atentat je pripomogel k hitrejšemu zlomu šestojanuarske diktature
- konec 1934 vlada ponudi opozicijskim strankam, da v zameno za priznanje oktroirane ustave ponovno dovoli delovanje vseh strank
- februarja 1935 se razpišejo nove volitve – na volitvah v maju opozicija doseže sporazum o skupnem nastopu, osredotočijo se okoli liste Vladka Mačka
- vlada (Jevtić) doseže le skromno zmago, vendar kljub temu dobi 300 mandatov
- opozicija se na podlagi teh rezultatov odloči bojkotirati skupščino
- knez Pavel sklene zamenjati vlado – Jevtić junija 1935 odstopi
- neuspeli dogovori o vstopu Mačka v vlado, zaradi zahteve po spremembi ustave
- julija 1935 je sestavljena vlada iz NRS, JMO in SLS; predsednik: Milan Stojadinović
- naloga: rešiti gospodarsko krizo in hrvaško vprašanje
- Maček zahteva spremembo ustave in preureditev Jugoslavije

24. 11. 2004

OBDOBJE KRALJEVEGA NAMESTNIŠTVA (1935 – 1941)

Politični razvoj ob volitvah:

- predsedniki vlad: Milan Stojadinović (jun. 1935 – feb. 1939)
Dragiša Cvetković (feb. 1939 – mar. 1941)
Dušan Simović (mar. 1941 – jan. 1942)
- Mačkov poskus za spremembo ustave propade
- 5. maja 1935 na volitvah združena opozicija dobi več kot 1 milijon glasov, Jevtićeva lista pa 1, 7 milijona
- poslanci KDK bojkotirajo skupščino
- knez Pavel ni zadovoljen z Jevtićem → postavi novega predsednika vlade Stojadinovića
- Stojadinovićeve vlada je sestavljena iz predstavnikov NRS, JMO in SLS ter se je uspela obdržati več kot 3 leta
- postavljena je bila pred težko nalogo: rešiti je bilo potrebno gospodarsko finančno krizo in hrvaško vprašanje
- v opoziciji se znajde del JNS in Maček (ta zahteva vrnitev na stanje iz l. 1918 in zvezno državo s 6 ali 7 federalnimi enotami)
- Stojadinoviću uspe stabilizirati dinar, izkaže se kot uspešen poslovnež in finančni strokovnjak, razširi se mnenje, da je na oblast prišel »pravi človek«

Jugoslovanska radikalna zajednica:

- ustanovljena avgusta 1935 iz NRS, SLS in JMO
- ker večina NRS sodeluje v Stojadinovićevi vladi, pride do razcepa v stranki → Stojadinović sklene ustanoviti novo stranko (JRZ) kot novo režimsko stranko (prej je to vlogo imela NRS)
- predsednik: Stojadinović, podpredsednika: Korošec in Spaho
- za razliko od NRS, ki je nameravala nadomestiti vse druge stranke, je JRZ nastala z združitvijo treh strank – to naj bi dajalo vtis večje trdnosti in utrjevalo moč nove vlade
- skupno JNS in JRZ: ustanovljeni sta bili v okviru oktroirane ustave (zato je njun cilj ohranitev sistema, uveljavljenega z ustavo), zagovarjata nacionalni unitarizem in državni centralizem
- v zunanji politiki je vidna naklonjenost do fašizma – čas Stojadinovića je obdobje (ekonomskega) sodelovanja z Italijo in Nemčijo → Jugoslavija postaja vedno bolj odvisna od njiju
- SLS je v okviru JRZ delovala v Sloveniji, ponovno so začele delovati tiste organizacije in stranke, ki so prenehale delovati
- SLS podpira centralistični režim v Beogradu, v Sloveniji prevzame absolutno oblast, zavzema se za samostojnost na prosvetnem, kulturnem in ekonomsko-socialnem področju (avtonomija!)
- februarja 1939 se JRZ razcepi, ne deluje več kot celota, stranke v njej začnejo delovati samostojno
- po oblikovanju nove vlade in ustanovitvi JRZ, JNS (Živković) pride v opozicijo in izda t.i. Pohorske punktacije

Pohorske punktacije:

- avgusta 1935 na Pohorju
- podpirajo politiko kralja Aleksandra in unitaristični program (Srbi, Hrvati in Slovenci so v etničnem pogledu en narod)
- zahtevajo decentralizacijo oblasti in banovinske uprave, čimprejšnjo rešitev hrvaškega vprašanja v okviru Jugoslavije
- na kongresu februarja 1936 v Splitu se njihove zahteve poostrijo, zato Korošec ni dovolil objave teh punktacij

Vlada Milana Stojadinovića:

- pred seboj ima dve nalogi: gospodarsko in nacionalno vprašanje
- začetki so obetavni (svoboda tiska, dovoljeno delovanje strank, pomilostitve zapornikov), a kljub temu ne izpolni pričakovanj
- Stojadinović v vrste JRZ sprejema različne politične skupine → pride do razkola med Stojadinovićem in glavnim odborom NRS (v opoziciji)
- vlada je kombinacija predstavnikov gospodarskih in političnih krogov Srbije, ker naj bi to bila neka srednja rešitev med najbolj konzervativnimi vrstami okoli JNS in na drugi strani HSS, ki je želela preureditev države → JRZ bi tako postala dovolj močna, da bi pritisnila na HSS in ta bi sprejela oktroirano ustavo
- JRZ ima do vodstva HSS spravljivejši odnos, ker je vlada raje videla, da se opozicija krepi okoli Mačka kot pa okoli separatističnih in anarhističnih gibanj
- v 2/2 30. let obstajajo v Jugoslaviji 3 meščanski bloki:
 - JRZ (Stojadinović)
 - JNS (Jevtić)
 - KDK (Maček)
- Maček se dogovarja tako z JRZ kot tudi z JNS, pri obeh zahteva volitve v konstituinto (JRZ je temu proti), po dolgih dogovarjanjih se podpiše sporazum

Sporazum opozicije in Blok narodnega sporazuma:

- podpisan v Farkašičih pri Sisku, 8. 10. 1937
- je sporazum med KDK in srbsko združeno opozicijo (HSS, SDS, NRS, JDS, Zemljoradniška stranka)
- zahteva naj vlada razglasi nov ustavni zakon:
 - o nasledstvena, ustavna, parlamentarna monarhija
 - o zajamčene državljanske in politične svoboščine ter parlamentarna oblika vladavine
 - o razpis volitev v konstituanto, nov volilni zakon
- s tem sporazumom je bil ustanovljen Blok narodnega sporazuma, sestavljen iz sodelujočih strank: ustava velja le, če se zanjo izreče večina Srbov, Hrvatov in Slovencev

Konkordat s katoliško cerkvijo:

- julija 1935 je podpisan sporazum med jugoslovansko vlado in papeško stolico in dve leti kasneje dan v ratifikacijo v Narodno skupščino
- Stojadinović si ga nato ne upa dati v ratifikacijo še senatu, zato poskus konkordata propade

Volitve 1938:

- JRZ zaradi odpora Mačka (HSS) ni uspela postati neka skupna stranka v državi – na to kaže sporazum in krepitev opozicije
- Stojadinović hoče poračunati z opozicijo, zato razpiše nove volitve (11. decembra 1938)
- volitve so javne
- rezultati so presenečenje, ker je Stojadinović pričakoval prepričljivo zmago, vlada pa je dobila le skromno večino (54,1 % proti 44,9 %), vendar je kljub temu dobila preko 300 mandatov
- razlogi za tak izid:
 - dvojna igra v zunanji in notranji politiki
 - nasprotniki so bili HSS, separatisti, Sokolstvo (ostane povezano z JNS), srbska pravoslavna cerkev, generalštab in srbska meščanska opozicija
- ponovno se začne kriza v državi, saj je bila bilanca države slabša od tiste, ki jo je Stojadinović predstavljal in je bila odvisna od Nemčije in Italije
- začnejo se krepiti separatistične sile
- ustanavljajo se koncentracijska taborišča v boju proti komunistom
- popularnost Stojadinovića upada, zato hoče najti grešnega kozla – najde ga v Korošču (notranji minister), ki se ni strinjal z nekaterim delovanjem stranke
- opozicija spet bojkotira skupščino
- knez Pavel od Stojadinovića zahteva naj hitro uredi nacionalne (hrvaške) probleme, vendar so dogovori med Mačkom in Stojadinovićem neuspešni, zaradi različnih koncepcij o preureditvi države (centralizem – federalizem)
- jasno postane, da zaradi takega razhajanja ne bo prišlo do sporazuma, dokler bo Stojadinović predsednik vlade → odstavi ga in na njegovo mesto imenuje Dragišo Cvetkovića (februarja 1939)
- Cvetković postane tudi predsednik JRZ, medtem ko gre Stojadinović v opozicijo, kmalu ga tudi izključijo iz stranke
- Cvetković dobi isto nalogo: rešiti hrvaško vprašanje in hrvaško-srbske odnose, a se ne zaneti vojna na jugoslovanskih tleh
- med aprilom in avgustom 1939 potekajo razgovori med Mačkom in Cvetkovićem, ki se dogovarja kot opolnomočenec kralja: dogovori o številu federalnih enot v državi → ti dogovori ne peljejo nikamor, zato se dogovorijo o oblikovanju samo ene enote – banovine Hrvaške
- zatakne se pri mejah – Maček zahteva tudi tista ozemlja, ki niso bila poseljena s Hrvati (Bačka, Dubrovnik, Kotor...)
- 26. avgusta 1939 pride do podpisa sporazuma o ustanovitvi Banovine Hrvaške in s tem je izvedena preureditev države

Sporazum Cvetković- Maček:

- razlogi za sporazum:
 - notranji (rezultati volitev, gospodarski položaj, ki je zahteval stabilizacijo razmer)
 - zunanji (anšlus in vojna nevarnost, zasedba Albanije, odcepitev Slovaške od ČSR – postavi se vprašanje ali se lahko podobno zgodi tudi v Jugoslaviji, ker hrvaški separatizem postaja močnejši)
- Banovina Hrvaška postane posebna avtonomna državno-pravna enota v okviru Kraljevine Jugoslavije
- na podlagi tega sporazuma je razpuščena Narodna skupščina, ki je bila sestavljena dec. 1938
- sledijo ukaz o prenehanju mandatov dotedanjih senatorjev in razveljavitveni zakoni o volitvah, tisku in združevanju

Banovina Hrvaška:

- obsega Primorsko in Savsko banovino + del Vojvodine (del Srema), črnogorsko Primorje, dele BiH (del Vrbaske, Drinske, Donavske in Zetske banovine)
- dobi lasten sabor, vendar volitve zaradi izbruha II. SV niso bile izvedene, in avtonomno vlado
- vlada dobi veliko pristojnosti: samostojno odločanje o kmečki, trgovinski, industrijski in socialni politiki, prosveti, pravosodju, notranji upravi... – država obdrži zunanje zadeve, vojsko, državno varnost, zunanjo trgovino in skupne dele financ
- vrhovna oblast: ban, ki ga postavlja kralj (odgovoren le kralju in saboru, popolnoma je neodvisen od centralne oblasti)

Nasprotniki in zagovorniki:

PROTI

- disidenti JRZ (Stojadinović)
- vojska
- glavni odbor NRS
- večji del JDS (Davidović)
- del srbske pravoslavne cerkve
- HSS (meni, da Hrvaška ni dobila dovolj pri tem sporazumu)
- rimsko-katoliška cerkev
- ustaši (sporazum imajo za izdajo hrvaških interesov, premajhen izkupiček dogovorov)
- Italija, Madžarska, Bolgarija, nemška manjšina

ZA

- levo krilo JDS (Ivan Ribar)
- kraljevo namestništvo
- Zemljoradnička levica (okoli Jovanovića)
- SDS

Odmevi v Jugoslaviji:

- odpor v BiH, ker so nekateri njeni deli vključeni v Banovino Hrvaško – protestirajo proti razkovanju dežele
- Makedonci zahtevajo priznanje nacionalne individualnosti
- avtonomistične težnje tudi v ČG
- delajo se načrti za Banovino Slovenijo
- pojavi se vprašanje tretje banovine Srbije in njene razmejitev (samo četrtnina prebivalstva bi bili Srbi, ostali so Hrvati in Bošnjaki)

Jugoslavija po sporazumu:

- proces reorganizacije ni bil izveden do kraja: spori okrog meja in vprašanje federalnih enot ter izbruh vojne
- tudi Banovina Hrvaška ni bila konstituirana v celoti, saj sabor ni bil izbran

- sporazum je politični kompromis med hrvaškimi in srbskimi silami, vendar ne prinese pomembnejših sprememb v notranji in zunanji politiki – ni demokratizacije, separatistične sile se še naprej krepijo
- jugoslovansko vprašanje je tako ostalo odprto, čeprav obstajata 2 načrta:
 1. Maček zahteva najprej volitve in nato ureditev države
 2. Srbi in Slovenci so najprej za ureditev države in potem za volitve
- Narodna skupščina je razpuščena
- ker Cvetković ne razpiše volitev, vlada dobi vsa zakonodajna pooblastila
- na pragu je II. svetovna vojna

5. 1. 2005

ZUNANJA POLITIKA JUGOSLAVIJE 1918 – 1921

Mednarodno priznanje:

- v vojni je Srbija na strani antante, vendar po njej zmagovite sile Kraljevine SHS ne priznavajo kot novo državo (interesi Italije) in sploh zavlačujejo z njenim priznanjem
- vprašanje priznanja se je postavilo na mirovni konferenci v Parizu (1919)
- prva jo prizna Norveška, od velikih sil ZDA (februarja 1919)
- ostale države jo priznajo šele 1. julija, po sklenitvi mirovne pogodbe z Nemčijo
- glavni razlog, da velike sile spremenijo svoje stališče, je bil njihov skupni interes in pričakovanje, da bo Jugoslavija država, ki jim bo pomagala dušiti širjenje socialističnih sil in boljševizma
- po rešitvi problema priznanja, se vzpostavi vprašanje razmejitve nove države – z nekaterimi sosednjimi državami se celo spopade za meje

Boj za meje:

- takoj po vojni ima Kraljevina SHS neugoden položaj: nepriznana in od sedmih sosed s šestimi v sporu glede meja
- najbolj je bila proti Italiji, ki je imela po Londonskem paktu interese na področjih, ki so sedaj spadala pod državni teritorij Kraljevine SHS (ozemlja v Sloveniji, Istri in Dalmaciji)
- italijanska diplomacija in vojska vzpodbuja notranje in zunanje nasprotnike nove države (Romunija hoče Banat, sovražnosti na Kosovu – Albanci, madžarski interesi...)

Mirovna konferenca v Parizu:

- poteka od januarja 1919
- poslana je delegacija tudi iz Kraljevine SHS (Pašić), skupaj se jo je udeležilo 25 držav
- delo na konferenci:
 - ◇ ustanovitev Sveta četverice (Wilson, Clemenceu, Lloyd George, Orlando), ki je odločal o vseh vprašanjih brez priziva
 - ◇ ustanovljen je Svet petih (zunanji ministri 4 držav + Japonske)
 - ◇ ustanovljen Svet deseterice (zunanji ministri in šefi delegacij)
 - ◇ ustanovljene komisije za posebna vprašanja
- s predstavniki majhnih držav se sploh ni razpravljalo, velike sile niso zainteresirane
- 28. junija 1919je podpisana pogodba v Versaillesu:
 - Nemčija je glavni krivec za vojno
 - omejili so njeno vojsko, razpustili generalštab, prepoved večine vojne industrije
 - teritorialno so jo okrnili (odvzeli so ji Alzacijo in Loreno – Franciji, Eupen in Malmady – Belgiji, S Šlezijo – Danski s plebiscitom, Klajpedo – Litvi, večino Prusije in okolico Poznana – Poljski, Posarje – pod nadzor DN, Gdansk – svobodno mesto pod DN, kolonije na Kitajskem, v Pacifiku in Afriki – postanejo svobodne)

Pogodba z Bolgarijo:

- Neuilly, 27. novembra 1919
- jugoslovanska delegacija vztrajala na znatni spremembi meja – zahtevajo Z del Bolgarije
- Bolgariji je odvzet del Trakije (izgubi izhod na Egejsko morje – dobi Grčija) in J Dobrudža (dobi Romunija)
- Jugoslavija dobi območja Strumice, Caribroda in Bosilgrada

Pogodba z Avstrijo:

- Saint-Germain, 10. septembra 1919
- potrjen je razpad AO in ustanovitev novih držav:
 - * nastane Češkoslovaška, Madžarska, Kraljevina SHS
 - * Avstrija izgubi Galicijo (Poljski), Bukovino (Romuniji), območje Tridenta, J Tirolske, Trsta in Istre (Italiji), v Celovški kotlini in Šopronu je izveden plebiscit
- Avstrija je določena kot republika, prepovedana ji je združitev z Nemčijo
- omejena vojaška moč, reparacije, prepoved vojaške obveznosti, ukinitve vojne mornarice
- za S mejo se novembra 1918 bori general Maister (območje od Radgone do Dravograda)
- Kraljevina SHS dobi od dežele Koroške Mežiško dolino in občino Jezersko, od Štajerske ves J del z MB in Ptujem
- plebiscit v celovški kotlini je izveden 10. 10. 1920, neugoden za Slovence, pripade Avstriji

Meja z Romunijo:

- antanta obljubi Romuniji za pristop k vojni Banat do Donave
- ob koncu vojne srbska vojska zasede večji del Banata in to ozemlje zahteva zase
- kompromisna rešitev: Z del Banata pripade Kraljevini SHS (Bela Crkva, Vršac, Zrenjanin), V del Romuniji (Temišvar, Arad) – srbska vojska se umakne
- pogodba o dokončni razmejitvi sklenjena šele maja 1924

Pogodba z Madžarsko:

- Trianon, 4. junij 1920
- na Madžarskem se po vojni vzpostavi nova oblast – revolucionarna vlada Bela Kuna
- četverica na mirovni konferenci odredi: odvzete so ji Slovaška in Podkarpatska Rutenija, večina Gradišćanske (Avstriji), Slavonija (Kraljevini SHS), Banat (del Kraljevini SHS, večina Romuniji) in Transilvanija (Romuniji)
- Kraljevina SHS tako dobi: Banat, Bačko, del Baranje, Prekmurje, Međimurje in Reko
- tudi Madžarski je prepovedana splošna vojaška obveznost in omejena oborožitev ter število vojakov

Meja z Albanijo:

- spopadi med srbskimi oboroženimi silami in Albanci (to spodbuja Italija, ki je že okupirala del Albanije)
- vname se italijansko-jugoslovansko rivalstvo
- Londonski pakt je omogočal Italiji del ozemlja (pristanišče Valono in dele Sassena) in protektorat nad Albanijo
- jugoslovanska vlada se na konferenci zavzema za ohranitev albanske neodvisnosti iz l. 1913, da bi zaustavila italijansko prodiranje
- v primeru pa, da bi Italija dobila Valono, je Kraljevina SHS zahtevala S Albanijo
- v letih 1920/21 pride do več spopadov Albancev tako z Italijo kot Jugoslavijo – Italijani so pregnani
- albansko vprašanje je rešeno v Londonu 9. novembra 1921 – Albanija je priznana kot neodvisna država, Italiji je dan poseben interes za »zagotovitev albanske neodvisnosti« (proste roke za vmešavanje v albanske notranje zadeve)

Pogodba z Italijo:

- Italija na podlagi Londonskega pakta takoj po vojni okupira del jugoslovanskega ozemlja
- dodatno Italija zahteva še Reko, Jugoslavija pa zahteva, da naj meja poteka po narodnostni meji (Goriška, Istra, Trst, Dalmacija) brez Beneške Slovenije
- kompromisna Wilsonova črta na konferenci ni sprejeta, zato je odločitev prepuščena državam
- pogodba sklenjena v Rapallu, 11. decembra 1920
- Italija dobi nekdanje AO dežele: Goriško, Gradiščansko, Istro, Trst, del Kranjske in Koroške, Zadar z otoki, Reka postane neodvisno mesto – ozemlje se imenuje Venezia Giulia (Julijska krajina)
- Italija zatem prizna obstoj Kraljevine SHS, se zavzame zanjo v sporu z Bolgarijo in odtegne podporo ČG dinastiji Petrovičev
- rapalska meja: Peč, Jalovec, Triglav, Porezen, Črni vrh nad Novaki, Hotedršica, Planina, Cerknica, Snežnik, Kastav, Jadransko morje
- italijanski manjšini v Dalmaciji so dane ugodnosti na gospodarskem, političnem in kulturnem področju
- pozitivno za Jugoslavijo: vprašanje je rešeno, Italija se postavi na stran Jugoslavije v sporu z Bolgarijo, je proti vrnitvi ČG dinastije
- pogodbo iz Rapalla so v podrobnostih dopolnjevale nettunske konvencije iz l. 1925

ZUNANJA POLITIKA JUGOSLAVIJE 1921 - 1941

Obdobje 1921 – 1929:

- notranja majavost Kraljevine SHS je dajala Italiji možnost okrepitve političnih in gospodarskih interesov na njenem ozemlju
- marsikdo ni bil zadovoljen z določili pariške mirovne konference, predvsem Madžarska se ni sprijaznila z izgubo in je težila k reviziji meja
- razmere so prisilile ČSR, Kraljevino SHS in Romunijo, da se začnejo v začetku 20. let povezovati in sklenejo politično obrambno zvezo proti revizionizmu Madžarske in Bolgarije, im. mala antanta (1920/21)
- gre za več dvostranskih pogodb, v katerih so si obljubile medsebojno pomoč v primeru, da bi bila katera od njih napadena, med leti 1920 – 1938 se večkrat sestanejo zunanji ministri in sklepajo pogodbe
- mala antanta postane opora Franciji pri preprečevanju prodora boljševizma v Z Evropo in ohranitev določil versajske pogodbe
- zunanji odnosi z:
 - Bolgarijo:
 - ~ napadi komitskih odredov v Makedoniji, ki je razdeljena med Grčijo, Bolgarijo in Kraljevino SHS
 - ~ spor je predvsem med Bolgarijo in SHS, marca 1923 skleneta sporazum o sodelovanju (bolgarski zunanji minister Stamboliski)
 - ~ po državnem udaru v Bolgariji se vpadí ponovno začnejo, zaprtje meja 1927 –29
 - Grčijo:
 - ~ ni težav, identični interesi za preprečitev italijanskega prodora in vdorov komitov
 - Romunijo:
 - ~ ni konfliktov, združuje ju skupna politika proti revizionizmu Madžarske in Bolgarije ter skupno sodelovanje v politiki male antante
 - Albanijo:
 - ~ po vojni spet neodvisna,
 - ~ Italija ima pri njej posebne interese in spodbuja iredentizem,

- ~ predsednik vlade Ahmedbeg Zogu pride iz jugoslovanskega pod italijanski vpliv, Albanija vedno bolj postaja italijanska kolonija
- Italijo:
 - ~ Rapalska pogodba ne zadovolji interesov Italije, ki ne umakne svoje vojske iz Dalmacije
 - ~ v državi se upre desnica - d'Annunzijeve aneksionisti izvedejo državni udar (marec 1922)
 - ~ oktobra 1922 oblast prevzame Mussolini, sklenjenih je več pogodb z Kraljevino SHS: santamargheritska konvencija (23. 10. 1922, rešuje določitev mejne linije okoli Zadra in evakuacijo italijanske vojske iz tega območja), rimski sporazum (27. 1. 1924, ukinjena je reška država in Reka pripade Italiji), beograjske konvencije (poleti 1924, favoriziranje italijanske strani, večje koncesije Italiji), nettunske konvencije (julij 1925, popuščanje italijanski strani, ker Aleksander hoče skleniti dolgoročno pogodbo z Italijo, v kateri bi bile dokončno priznane meje po Rapallu, v zameno je Jugoslavija zahtevala naj Italija ne podpira revizionistične politike Madžarske in Bolgarije in naj ne podpira hrvaških separatistov; Jugoslavija jih zaradi notranjih razmer ne da v ratifikacijo, zato Italija okrepi protijugoslovansko aktivnost na Balkanu → podpis tiranskih paktov, 1926/27, še več koncesij Italiji v Albaniji; nettunske konvencije ratificirane šele 1. 1928, po umoru Radiča, ko deluje okrnjena skupščina)

Značilnosti zunanje politike Jugoslavije v 30. letih:

1. okrepljena vloga male antante v 1/2 30. let
 - vloga male antante se poveča zaradi višje stopnje organizacije: podaljšanje bilateralnih pogodb, podpisan splošni akt o spravi, arbitraži in reševanju sporov po sodni poti, napisan statut male antante
2. ustanovitev Balkanske antante 1934 v Atenah
 - nastane pod vplivom VB in Francije (za ohranitev versajskega sistema), bojzani pred bolgarskim revizionizmom in okrepljene politike italijanskega imperializma na Balkanu
 - države podpisnice (Jugoslavija, Turčija, Romunija in Grčija) sodelujejo že od začetka 30. let v bran ohranitve meja iz pogodbe v Neuillyju
 - kljub podpisu, nasprotja ostajajo
 - pakt predstavlja težavo Italiji in Nemčiji, zato ga skušata razbiti
 - s prihodom Stojadinovića začne pomen pakta slabiti, ker brez vednosti ostalih držav sklene jugoslovansko-bolgarsko prijateljsko pogodbo
 - Stojadinović tudi ne sodeluje na rednih sestankih male antante, očitno postane, da se zunanja politika vse bolj podreja Italiji in Nemčiji → mala antanta razpade, zmanjša se vloga Jugoslavija v DN
 - podpis sporazumov z Bolgarijo in Italijo (1937) je znamenje, da Jugoslavija zapušča politiko male antante
3. od francoske k nemški orientaciji v političnem in ekonomskem pogledu
 - zaradi strahu pred Nemčijo, se Francija povezuje z Italijo in SZ (podpisi paktov 1935)
 - Jugoslavija, ki nasprotuje SZ, se v odmev začne približevati Nemčiji
 - smrt Aleksandra pomeni konec tesne povezanosti Francije in Jugoslavije, Stojadinovićeve politika je v znaku navezave z Nemčijo
 - sodelovanje z Nemčijo ima predvsem gospodarski pomen, zlasti po sankcijah proti Italiji in anšlusu Avstrije
 - začne se odstopanje od sistema kolektivne varnosti (mala in balkanska antanta) in uveljavljanje bilateralnih sporazumov (Pakt o večnem prijateljstvu z Bolgarijo, 24. 1. 1937 in Pakt o prijateljstvu z Italijo, 25. 3. 1937)
4. manjša vloga Jugoslavije v DN od leta 1935 dalje
5. sklenitev sporazumov

GOSPODARSTVO JUGOSLAVIJE MED OBEMA VOJNAMA

Osnovne značilnosti:

- veliko strateških surovin (boksit, krom, cink) in drugi naravni potenciali
- velike površine pokriva gozd, tla so ugodna za obdelavo in gojenje različnih kultur
- kljub temu se gospodarstvo razvija počasi, za evropske razmere Jugoslavija velja za zaostalo državo, razlike do razvitih pa ostajajo vedno večje
- fevdalni sistem je ukinjen pozno – povzroči zapozneli kapitalistični razvoj
- država ni imela izdelanega načrta o modernizaciji in gospodarskem razvoju
- Jugoslavija je pretežno agrarno-kmetijska država
- velik del državnega proračuna so polnili dohodki od monopola (tobak, sol, petrolej, vžigalice, cigaretni papir...)

Težave pri nastajanju skupne ekonomske politike:

- združevanje različnih delov države v eno celoto – dežele so se razlikovale po ekonomski moči (najbolj razviti deli so bili Slovenija, Hrvaška, Vojvodina in Beograd z Zemunom)
- cvetoče panoge po področjih:
Hrvaška – bančni kapital
Bosna, Slovenija, Hrvaška s Slavonijo – gozdna industrija
Dalmacija – pomorski promet, turizem
ČG turizem
Makedonija – tobak
- posledice vojnih pustošenj (predvsem Srbija in ČG)
- obstoj nasprotij med razvitimi (Slovenija, Hrvaška, Vojvodina) in nerazvitimi (Makedonija, ČG) pokrajinami
- nasprotja v gospodarskem in družbenem sistemu (med uvozom in izvozom, med zaostalim gospodarstvom in nerazvito industrijo, med bazno in predelovalno industrijo, med delom in kapitalom)
- borbe za zagotovitev razvoja lastnih nacionalnih gospodarstev (Srbija izkorišča svojo hegemonijo in vleče dobičke iz davkov, Hrvaška je obvladovala finančni kapital, Slovenija izrablja prednosti velikega jugoslovanskega tržišča in poceni surovin)
- različni sistemi in standardi
 - ~ neenak denarni in kreditni sistem (ob nastanku krožijo štiri valute) → najprej se mora oblikovati nova valuta, dinar je pri menjavi močno precenjen (menja se na škodo slovenskega in hrvaškega gospodarstva, do 1931 postane konvertibilen)
 - ~ različna davčna zakonodaja, obstaja 5 davčnih sistemov (srbski, ČG, madžarski, bosanski in avstrijski), izenačenje do 1928

Obdobja gospodarskega razvoja:

1. Od 1918 do 1924: obdobje izenačitve monetarnega sistema in ugodnega gospodarskega položaja (Z Evropa je izgubila izvoznico kmetijskih izdelkov – SZ, zato se je za države V in JV Evrope odprl trg, cene naraščajo, za Jugoslavijo pomeni to močan dotok dohodkov)
2. Od 1925 do 1929: obdobje relativne stabilizacije (dinar je konvertibilen, pritok tujega kapitala, proračun je uravnotežen), ta gospodarski razvoj se začne proti koncu 20. let zaustavljati
3. Od 1930 – 1935: obdobje svetovne gospodarske krize (nezaposlenost delavcev, padec mezd, zadolženost kmetij, izpad vojnih reparacij, država je zadolžena)
4. Od 1935 do 1941: obdobje postopnega izhoda iz krize (proizvodnja se počasi oživlja, naslonitev na Nemčijo in Italijo, država skuša reševati problem kmečkih dolgov, racioniziranje živil z nakaznicami ali brezmesnimi dnevi...)

Značilnosti kmetijstva:

- nesorazmerno veliko število drobnih kmečkih gospodarstev
- agrarna prenaseljenost
- nizki donosi kmetij
- nizka tržnost in nizki dohodki
- razdrobljenost
 - skoraj 2 milijona majhnih kmečkih gospodarstev, ki niso sposobna dajati večjih dohodkov (2/3 gospodarstev do 5 ha, manj kot 1/3 5–20 ha, 2,5 % 20-50 ha, 0,4 % nad 50 ha)
 - majhna gospodarstva niso dajala tržnih viškov in niso bila sposobna naprednejšega kmetijstva
 - neugodno razmerje med površino orne zemlje in številom kmečkega prebivalstva v državi v primerjavi z Evropo (114 ljudi na 100 ha, slabše le še Bolgarija, 116) - prihaja do agrarne prenaseljenosti, višek prebivalstva v kmetijstvu, počasen gospodarski razvoj, država ne zmore preusmeriti višek v druge panoge

Kmetijska politika:

- država nima sistematične kmetijske politike – kmetijstvo ni prioriteta, kljub temu, da je Jugoslavija pretežno kmetijska država (nič ni narejeno v smeri prehoda na predelave kultur v večjem obsegu, uporabe umetnih gnojil...)
- zaradi krize so vladajoči sloji prisiljeni izvesti agrarno reformo – posestva 57-288 ha razdeliti ob odškodnini (1919):
 - ~ razdeljeno 1,5 milijona ha med 23.000 dobrovoljcev, 25.500 kolonistov in 186.000 mestnih agrarnih interesentov
 - ~ reforma je dolga, nedosledna, nepopolna, kompromisna in komplicirana
 - ~ ima nacionalni značaj, ker je naperjena proti veleposestnikom, ki so tujci
- kmetijski krediti (ni ustrezno rešeno):
 - ~ značilnost gospodarstva je prezadolženost prebivalstva (skoraj 1/3 gospodarstev, najbolj v Sloveniji, na Hrvaškem in v Vojvodini, ker imajo intenzivnejšo kreditno organizacijo), kmetije so nato prodane na dražbi
 - ~ vzroki za zadolžitev: padec cen, davki, svetovna kriza
 - ~ država skuša izboljšati položaj z odredbo moratorija (1932) in Uredbo o likvidaciji kmečkih dolgov (1936) – prevzame vse obveznosti kmetov do bank in zadrug, v ta namen je bila ustanovljena Privilegirana agrarna banka (kmet je moral polovico dolga plačati v 12 letih, polovica mu je bila odpisana)

Industrija:

- neizkoriščene so izjemne naravne danosti – nahajališča rud (Bor in Trebča veljata za največja rudnika v Evropi), lesna industrija
- zaposlenost v industriji le 10 %, največ v Sloveniji, najmanj v ČG, na Kosovu in v Sandžaku
- dvojni vpliv skupnega jugoslovanskega tržišča:
 - + razširitev tržišča
 - izključitev dotodanjih proizvajalcev (ostanejo zunaj države)
- industrijska politika:
 - svobodna dejavnost domačega kapitala in njegova splošna zaščita
 - svobodna dejavnost tujega kapitala, sodelovanje države z njim in njegova zaščita
 - posebna zaščita industrijskega kapitala s carino
 - zaščita domačega in tujega kapitala s posrednimi zaščitami

Obrt:

- ima posebno mesto v gospodarstvu Jugoslavije, saj je bila industrija premalo razvita

- je gospodarska panoga, ki je najbolj napredovala (izboljšuje se kvaliteta, povečuje število obrtnikov)
- za takšno rast so potrebni določeni predpogoji:
 - ugoden položaj velikih kmetov v žitorodnih krajih
 - povečanje mest, hiš in stanovanj
 - razširitev meščanstva in uradništva
 - carinska zaščita pred tujo konkurenco
 - ni potrebe po velikem kapitalu
 - tuj kapital redko vstopal v obrt
- položaj delavcev v obrti je veliko boljši kot v industriji

Promet:

- slaba povezanost S in J področij države
- opazen je napredek, vendar glede na pomembnost in potrebe, premajhen
- v cestnem prometu primanjkuje tehnično naprednih prevoznih sredstev
- konec 20. let se začne razvijati letalski promet (v BG 1927 ustanovljen letalska družba Aeroput), razvoj predvsem v 30. letih
- v rečnem prometu je mreža rečnih poti znatna (Donava, Tisa)
- železniški promet: različni sistemi, Jugoslovanske železnice so najmočnejše podjetje v državi)
- pomorski promet: zastarel, ni vlaganj, le pomoč za ohranjanje linij

Trgovina:

- uravnotežena uvozno-izvozna plačilna bilanca
- izvoz: kmetijski pridelki, živina, lesni produkti, surovine oz. polizdelki
- uvoz: stroji, prometna sredstva, kemikalije, elektrotehnični predmeti, železo in izdelki iz železa, tekstilna surovina
- slavni partnerji so Nemčija + Avstrija, Češkoslovaška, Italija

Tuj kapital:

- v ekonomskem pogledu Kraljevina SHS po l. 1918 postane nekakšna polkolonija pod oblastjo tujega kapitala, država je samostojna samo formalno
- tuj kapital povečuje svoj vpliv s povezovanjem z državnimi in strankarskimi vrhovi
- v rokah tujega kapitala so vsi rudniki barvnih kovin, zaposloval je več kot polovico rudarjev v državi
- uvažal je surovine, zaustavljal razvoj predelovalne industrije in prodajal izdelke po visokih cenah
- iznašal je superprofite in vnašal korupcijo
- drži ključne pozicije v jugoslovanskem gospodarstvu (48 %), od industrije drži v rokah 51 %, trgovine in prometa 25 %, ostalih dejavnosti 50 %

2. 3. 2005

NEMŠKA MANJŠINA V JUGOSLAVIJI

Sestava prebivalstva v Jugoslaviji:

- po popisu iz l. 1921 je imela Kraljevina SHS 12 milijonov prebivalcev, od tega okoli 16 % pripadnikov manjšin:
 - ~ 505.000 Nemcev
 - ~ ok. 470.000 Madžarov (Banat, Bačka, Baranja, Medžimurje, Prekmurje)
 - ~ ok. 440.000 Albancev (Kosovo)
 - ~ ok. 230.000 Romunov (Banat, Vojvodina)

- ~ ostale manjšine (v Banatu še Slovaki, Rusini in Ukrajinci, turška manjšina v Makedoniji, delu Kosova in Metohije, Bolgari v Makedoniji in V Srbiji, Italijani v Dalmaciji, ponekod v državi tudi Poljaki)

Nemška manjšina:

- po razpadu AO se je v novi državi znašlo okoli pol milijona Nemcev, ki so predstavljali 4 % tedanjega prebivalstva in so bili s tem najštevilčnejša manjšina v Jugoslaviji
- poseljeni so:
 - Vojvodina, Banata, Bačka, Baranja
 - Hrvaška s Slavonijo, Srem, Zagreb
 - Slovenija (Prekmurje)
 - okolica industrijskih mest v Bosni
- naselijo se v različnih časovnih obdobjih:
 - v Vojvodino že v 18. stoletju, ko to ozemlje pride izpod turške pod AO oblast
 - od tam se naselijo na Hrvaškem, v Slavoniji in Sremu (2/2 19. stol. in zač. 20. stol.)
 - najmlajša naselitev je potekala v Bosno – po . 1878 (avstrijska okupacija)
- največ jih živi v Vojvodini, v Hrvaški in Slavoniji niso več tako strjeno naseljeni, medtem ko so v BiH najbolj raztreseni

Nemci na Slovenskem:

- na slovensko ozemlje jih privede nemško politično gospodstvo (naselijo se pretežno v mestih, trgih in vaseh) in laično gospodarstvo (kot fevdalci, meščani in veleposestniki)
- priselijo se v okviru rovtarske kolonizacije (že v 13. stol. soriški Nemci, po l. 1330 kočevski Nemci)
- po St. Germainski pogodbi iz l. 1919 je od nemškega ozemlja odrezano tudi nekaj nemških vasi v SZ Prekmurju – t.i., apaški Nemci
- po štetju prebivalstva v AO 1910 se je v slovenskih deželah za nemški občevalni jezik opredelilo 106.000 oseb – t.j. več kot 2/3 Spodnje Štajerske (Ptuj, Celje, Maribor, Apaško polje), malo več kot 1/4 Kranjske (Kočevsko, Ljubljana), 3 % prekmurskega prebivalstva in okoli 5 % koroškega
- po prvem popisu v Kraljevini SHS se je število nemško govorečih skrčilo na okoli 41.000 oseb kar pomeni 61 % padec
- vzrok za padec:
 - občevalni jezik – materni jezik (vsa štetja po občevalnem jeziku je rezultate nagibala v prid nemščini)
 - izseljevanje prebivalstva (ob tem gre težnja slovenskih oz. jugoslovanskih oblasti , da bi nemškutarje pritegnili nazaj k slovenstvu, za Nemce so šteli le tiste, ki so bili Nemci po starših)
- po popisu l. 1931 je v Sloveniji le še 29.000 Nemcev, kar znese 2,5 % prebivalstva
- pravni položaj nemške manjšine je bil isti kot številnih drugih manjšin po Evropi - na mirovni konferenci v Parizu je prišlo do podpisa pogodbe o zaščiti narodnih manjšin (zagotovljene so bile enake državljanske in politične pravice, enak dostop do javnih služb, poklicev, svobodna uporaba jezika manjšine v javnem življenju, ureditev manjšinskega šolstva)
- ta pogodba nikoli ne pride v vidovdansko ustavo, niti v oktroirano in tudi sicer se je vse do II. SV pomanjkljivo izvajala (zagotavljali so le osebno zaščito, ne tudi za skupino)
- v obdobju AO so Nemci najmočnejša skupina, politično in narodno najbolj organizirani in na vodilnih mestih v državi
- po razpadu in oblikovanju nove države decembra 1918 odstaviijo večino Nemcev, zato se jih veliko odseli (pribl. 30.000)
- pritisk nanje se ne zmanjša niti v začetku 20. let, izvajajo se različni represivni ukrepi proti manjšini (do 1921 so Nemci v Sloveniji skoraj brez političnih pravic)
- ukrepi:
 - ◆ ukinjanje nemških privatnih šol in manjšinskih oddelkov

- ◆ ukinitvev društev
- ◆ ukinitvev rabe nemškega jezika v javnem življenju
- ◆ omejitvev posedovanja zemljiške posesti v obmejnem pasu
- v BiH se je veliko število Nemcev odselilo, pa tudi sicer niso bili organizacijsko tako povezani
- v Vojvodini je odnos oblasti bolj naklonjen, ker je tu živela tudi madžarska manjšina – podpirali so nemško manjšino kot protiutež madžarskim iredentističnim težnjam

Ureditev manjšinskega šolstva:

- pouk v OŠ se je v Kraljevini SHS izvajal v srbohrvaščini, v Sloveniji v slovenščini
- manjšine so zaščitene z mednarodnimi pogodbami – nemška, madžarska in romunska so dobile pravico do oblikovanja manjšinskih oddelkov
- Makedonci so kot narod nepriznani, smatrajo jih za Srbe
- šolske razmere se po področjih razlikujejo:
 - v Slovenijo so Nemci prišli z že izgrajenim šolskim sistemom in razvejano šolsko organizacijo, namesto nemških se začnejo ustanavljati slovenske šole
 - v Vojvodini z madžarizacijo izgubijo vse vzgojne ustanove, ustanavljajo se samo nemški oddelki, jezik je dovoljen tudi v vrtcih in učnih ustanovah
 - na Hrvaškem je prisotna težnja asimilirati druge narode, vendar ne tako drastična kot madžarska
- pogoja za odprtje nemške šole ali oddelka:
 1. zadostno število nemški učencev v šolskem okolišu (za en razred potrebno dokaj veliko število – 40, 30 ali najmanj 25 učencev)
 2. načelo pristne nemške narodnosti (imenska analiza – oba starša morata biti Nemca, o vpisu je odločala posebna komisija, učenca s slovensko zvonečim priimkom niso vpisali v nemški oddelek)
- od začetka 30. let se položaj manjšin v Jugoslaviji izboljšuje → izdane so uredbe, ki dajejo koncesije nemški manjšini: prepovedana je analiza priimkov, odločilna je izjava staršev, nemški jezik je učni v 5. in 6. razredu, dovoljeno je privatno nemško učiteljišče
- v Sloveniji se je kljub uredbam status nemškega manjšinskega šolstva še naprej krčil in slabšal, še posebno v 2/2 30. let
- gimnazij v nemščini ni (že 1925 v Sloveniji nemški jezik izgine iz SŠ), razen v Vojvodini

Verska sestava nemške manjšine:

- od pol milijona Nemcev jih $\frac{3}{4}$ pripada rimskokatoliški in $\frac{1}{5}$ protestantski cerkvi
- katoliška cerkev ima več težav, ker v Vojvodini in Sremu nemški duhovniki do narodnostnih vprašanj niso opredeljeni, ni pravega kulturnega in duhovnega sodelovanja med prebivalci in klerom, poleg tega pa je prisotna še močna madžarizacija
- pri protestantih je drugače, saj so nemški evangeličanski duhovniki (augšburška veroizpoved) aktivno sodelovali pri zagotavljanju pravic (Kulturbund)

Socialna sestava Nemcev:

- pretežno se preživljajo z dohodki od kmetijstva in obrti
- Slovenski Nemci imajo močno ekonomsko podlago, saj se ukvarjajo z industrijo, trgovino in svobodnimi poklici (zelo nad jugoslovanskim povprečjem)
- gospodarsko moč so ohranili še iz časa pred I. SV
- močna je nemška vinogradniška posest: Ormož, Maribor, Slovenska Bistrica
- imajo močan kapital v denarnih zavodih in kot lastniki industrijskih podjetij (papirnica Vevče, tovarna emajlirane posode v Celju, tovarna usnja na Ptujju)
- na Kočevskem imajo Nemci drugačen položaj kot na Štajerskem – tam so v glavnem kmetje, trgovci in mali obrtniki → ker se ne morejo preživljati, se začnejo izseljevati (ZDA)

Kulturna in politična organiziranost Nemcev v Jugoslaviji:

- junija 1920 je v Novem Sadu ustanovljen Kulturbund (Švabsko nemška kulturna zveza) kot nepolitična zveza
- bil je večkrat razpuščen, ukinjen in nato zopet obnovljen – odvisno od vsakokratne politike
- zavzema se za:
 - ohranitev nacionalne identitete
 - razvoj vzgojno-prosvetnih ustanov
 - skrb za socialno skrbstvo in gospodarski razvoj
- njegovo delovanje se je razmahnilo predvsem v Vojvodini, v Sloveniji ni imel takega učinka
- obstaja so tudi številna ostala nemška društva (pribl. 900), večinoma so bila dobrodelna in športna
- v nemškem jeziku je izhajalo 35 časopisov (Deutsches Volksblatt, Zilier Zeitung, Gottscheer Zeitung, Mariborer Zeitung)
- do l. 1921 Nemci v Jugoslaviji niso uživali skoraj nobenih političnih pravic (prepoved aktivne volilne pravice in političnega organiziranja)
- nemške politične stranke se ustanovijo šele l. 1922 (te so ob diktaturi razpuščene)
- v 30. letih se pripadniki nemške manjšine povezujejo v nestrankarski organizaciji Liga Nemcev, ki se zavzema za ustavni zakon, svobodo ustanavljanja nemški šol vseh stopenj, financiranje nacionalnega šolstva, nemški jezik uradni v nemških naseljih...
- volitve 1923: uspeh nemške stranke, dobi 8 sedežev v jugoslovanski skupščini
- do diktature so dobili na volitvah povprečno 5-8 poslancev (iz Vojvodine), kasneje na vladnih listah 1-2 poslanca
- v Sloveniji so oblasti l. 1921 dovolile ustanovitev konzervativne politične organizacije kočevskih Nemcev Gottscheer Bauernpartei, v Mariboru pa se je 1922 ustanovilo Politično in gospodarsko društvo Nemcev

Nacionalistične ideje:

- simpatizerji predvsem mladi intelektualci (»obnovitelji«), ki vršijo močan pritisk na staro vodstvo Kulturbunda → spor
- 1939 mora staro vodstvo zapustiti položaj, oblast prevzamejo »obnovitelji« (Janko Sepp)
- podobno se zgodi v vseh delih države, kjer je bila nemška manjšina, tako se mladina tudi v Sloveniji nacificira
- Kulturbund se po l. 1931 razmahne tudi v Sloveniji → število članov se povečuje, opazna je tudi vedno odkritejša nacifikacija, zato je do l. 1939 močna organizacija Kulturbunda razpuščena
- nacifikacijo oblastem ni uspelo zatreti, saj se je naprej razvijala v pevskih in športnih društvih
- še hitreje je potekala po anšlusu Avstrije, ko Jugoslavija postane neposredna sosedna Nemčiji
- nemška manjšina izrazi željo po združitvi z nemškim Rajhom
- oktobra 1939 je delovanje Kulturbunda zopet dovoljeno → začne se odkrita in javna nacistična dejavnost, zlasti po prvih nemških zmagah na bojnem polju, ustanavljajo se polvojaški oddelki
- ob razkosanju Slovenije je nemško vojsko pozdravila strnjeno organizirana nemška manjšina, s polvojaškimi oddelki in prežeta z nacizmom

NEMŠKO JEZIKOVNO OBMOČJE NA KOČEVSKEM NEKOČ IN DANES

Poselitev Kočevskega:

- od 177 naselij nemške manjšine jih danes več kot 100 ne obstaja več
- območje Kočevskega je bilo 600 let naseljeno večinoma z nemškim prebivalstvom – tu so ohranili svoj jezik in kulturo
- poselitev je povezana s plemiško družino Ortenburžanov

- do začetka 14. stoletja je ozemlje redko naseljeno (gorat in gozdnat predel, neugoden za življenje in poljedelstvo), zato v 30. letih 14. stoletja Ortenburžani naseljujejo svoje podložnike s posesti na V Koroškem in V Tirolskem (gospodarski razlogi – prenaseljenost)
- kolonisti so poselili predvsem hribovit kraški del – od SZ proti JV (Kočevski rog, Kočevska mala gora, Guteniška gora...)
- ti Nemci veljajo za eno najstarejših nemških narodnostnih skupin zunaj Avstrije in Nemčije in edini nemški otok po I. SV
- mesta naselitve: Kočevje, Dolenjske Toplice, Loški potok, deloma Ribnica, Črnomelj, Semič

Vzroki za propad:

- izseljevanje prebivalstva v tujino pred II. SV
 - cesar Friderik III. 1492 prebivalcem Kočevskega podeli pravico krošnjarjenja (svobodna pravica trgovanja s suho robo)
 - ker so bili moški zaradi te za tisto področje značilne dejavnosti večinoma zdoma, so kmetije propadle
 - razlogi za izseljevanje so bili gospodarski (želja ustvariti si boljše življenje)
 - med obema vojnoma je s Kočevskega odšlo okoli 13.500 ljudi v Ameriko – pred I. SV je bila opuščena že vsaka 3 ali 4 hiša (število prebivalstva je do 30. let padlo že za 1/5)
- izselitev kočevskih Nemcev jeseni in pozimi 1941/42
 - ob okupaciji in razkosanju Slovenije je Kočevsko postalo del Ljubljanske pokrajine pod italijansko okupacijo – tam živeče Nemce to zelo razočaralo, saj so pričakovali priključitev k Nemčiji (Spodnji Štajerski)
 - vodja nemške manjšine se zato sporazume za preselitev v Rajh, vendar do tega ne pride
 - namesto tega jim ponudijo naselitveno ozemlje ob Savi in Sotli in obljubijo, da se bodo preselili ugodneje kot drugi (brez nastanitvenih taborišč)
 - 97 % se jih odloči, da se preselijo (mladina je navdušena, starejši in premožnejši imajo pomisleke)
 - vzroki: strah pred osamljenostjo v Italiji, želja po boljših možnostih preživetja, močna propaganda
 - konec avgusta je bil izdan sklep o preselitvi, oktobra jih zdravstveno in raso pregledajo
 - pozimi 1941/42 se izseli 37.000 Slovenskih Nemcev, že kmalu po prihodu v novo domovino jih doleti razočaranje – preselitev se je zavlačevala, zima, niso se naselili direktno na kmetije
 - poleg kočevskih Nemcev naselijo na isto območje tudi druge Nemce (iz J Tirolske, Besarabije, S Bukovine, J Dobrudže, nekaj iz Sedmograške)
 - po preselitvi je vodstvo kočevskih Nemcev ukinjeno, v novih domovih dobijo novo vlogo – bili naj bi obrambni kmetje, ki bi varovali J mejo nemške države; kmalu so morali pomagati nemškim oboroženim silam
- vojna opustošenja
 - od maja 1942 na Kočevskem nastanejo prva osvobojena ozemlja pod nadzorom partizanov
 - po izselitvi kočevskih Nemcev prav Kočevski rog postane Baza 20, ena najpomembnejših partijskih baz z znanstvenim inštitutom, 25 bolnišnicami, lekarnami, šolami in tiskarnami
 - to območje najbolj prizadene velika italijanska ofenziva v avgustu 1942 z namenom odvzeti partizanom možnost ugodnejšega gibanja oz. bivanja – najbolj prizadet je Kočevski rog, skoraj nobena vas ni preživela italijanske okupacije
- nezmožnost obnove tega območja in neustrezna naseljevalna, kadrovska, gospodarska, kulturna idr. politika po vojni
 - konec vojne pomeni tudi konec nemške kolonizacije Posavja in Posotelja, premoženje kočevskih Nemcev je zaplenjeno, tiste, ki se niso umaknili, so zaprli, internirali ali pregnali v Avstrijo

- nemška manjšina je zaradi teh ukrepov v kratkem času dobesedno izginila iz slovenskega ozemlja (prvi popis po vojni prikazuje, da je na Kočevskem samo še 94 Nemcev; po popisu iz l. 1991 se za nemški narodni jezik izreče 19 oseb)
- kočevski Nemci postanejo brezdomci, strpani so v začasna taborišča, večina jih nato odide v ZDA
- polovica od 177 vasi je ob koncu vojne opustošena in jih ne obnovijo več
- sledi popolna gospodarska preusmeritev tega območja – Kočevsko idealno za organiziranje velikopotezne socialne države kmetijskih posestev (to področje so nameravali kolonizirati, vendar so po l. 1947 ugotovili, da to ni primerno)
- naselitev je tako bila možna samo v okviru državnega kmetijskega posestva in zadrug
- problemi: pomanjkanje delovne sile, naseljenci so od vsepovsod, Kočevsko zamenja svoje prebivalstvo, gostota prebivalstva še vedno najnižja v Sloveniji
- na to področje po vojni pade še ena senca: množične usmrtitve domobrancev in nasprotnikov režima, zato je območje veljalo za zaprto
- načrtno rušenje iz nacionalističnih in ideoloških razlogov
 - velja posebej za zaprto območje Kočevske reke (do l. 1990/91 zaprto s fizično zaporo, zaradi treh podzemskih objektov, kamor bi se politično in vojaško vodstvo lahko umaknilo – po sporu z Informbirojem)
 - porušili so predvsem veliko število sakralnih objektov (Gotenica, Kočevska reka), od 123 cerkva jih stoji le še 23
 - podobno usodo so doživele šole
 - ostanki, ki bi pričali o nemški naselitvi so le redki (od 177 vasi jih je bilo 112 požganih ali kako drugače uničenih, te vasi prepoznamo po nekdanjih živih mejah, vodnjakih, sadnem drevju, ki raste sredi smrek in bukovja)
 - na Kočevskem se v zadnjih petdesetih letih zelo spremeni sestava zemljišč – danes so tam pašniki, kjer so nekoč bile njive, veliko zemljišča ponovno preraste gozd
 - redki sakralni objekti nam pričajo o naselitvi Nemcev na to območje (nemški napisi opozarjajo na prisotnost Nemcev že celih 600 let)
 - spomin nam ohranja tudi redkost, napis nad Gotenico, ki velja za edino nemško znamenje z vklesanim nemškim napisom

9. 3. 2005

ROMUNIJA MED OBEMA VOJNAMA

I. svetovna vojna:

- neodvisna od 23. 12. 1861, kraljevina od 26. 3. 1881 pod Ferdinandom I. Hohenzollernom, republika od 30. 12. 1947
- med I. SV nevtralna do l. 1916, ko pristopi k antanti (v zameno za nekatera AO ozemlja)
- Romunijo centralne sile kmalu porazijo in zasedejo večji del državnega teritorija
- maja 1918 mora podpisati bukareštanski mir, s katerim centralnim silam odstopi del svojega ozemlja
- novembra 1918 se zopet pridruži antanti

Ozemeljske spremembe po vojni:

- januarja 1918 izkoristi notranje probleme SZ in zasede Besarabijo
- nove pridobitve z Versajsko pogodbo – predvsem ozemlja Madžarske (Transilvanija postane jabolko spora)
- intervencija proti Madžarski (pridruži se antantnim silam, ki ukrepajo proti madžarski revoluciji), zasedba od julij 1919 do marca 1920
- po St. Germainski in Trianonski pogodbi dobi od Avstrije in Madžarske J Bukovino in del S Bukovine (s plebiscitom, 1920), J del Transilvanije in V Banat (Temišvar)

- od Bolgarije dobi J Dobrudžo
- od SZ dobi Besarabijo (s plebiscitom)
- rezultat teh pridobitev: Romunija postane skoraj enkrat večja
- Madžarska si je med II. SV odvzeta ozemlja priključila, vendar jih je morala l. 1947 vrniti Romuniji

Notranja politika po vojni:

- po koncu SV notranji položaj slab: popolnoma neurejena in uničena zaradi vojne, gospodarski položaj zelo slab, splošno nezadovoljstvo, nerešeno agrarno vprašanje, šovinističen odnos oblasti do nacionalnih manjšin, antisovjetska orientacija
- okrepljena je moč privrženecv oktobrske revolucije (pod vplivom vojnih ujetnikov iz Rusije) – nastajati začnejo sovjeti, oboroženi oddelki delavcev, vršijo se stavke, upori v vojski, nemiri, vstaje v Moldaviji (krvavo zadušene), Bukarešti, Transilvaniji (Besarabiji)
- Bolgarija je zaostala kmetijska država (80 % preb.), agrarna reforma ne prinese izboljšanja, zadolževanje kmetov, industrija v rokah tujega kapitala
- gospodarstvo se začne stabilizirati šele po l. 1923 (tuj kapital, ki si prisvoji redko industrijo – nafta!)
- stranke:
 - Kmečka stranka (Ion Michalache)
 - Narodna liberalna stranka (Ion Bratianu)
 - Narodna stranka Transilvanije (Iuliu Maniu)
- po l.1920 vstaje delavcev povzročijo padec koalicijske vlade, vodstvo prevzame Narodna liberalna stranka (1921 – 1926)
- temeljni kamen te stranke: protekcionizem (zavaruje domačo industrijo pred tujo konkurenco s carinami in prepovedjo uvoza)
- taka ekonomska politika je v nasprotju z interesi večine prebivalstva → ponovna kmečka vstaja v Besarabiji (1924), krvavo zadušena
- NLS leta 1924 prepove Komunistično partijo Romunijo (do 1944), sledijo aretacije in sojenja
- 1925 sprejeta ustava, ki uvede splošno volilno pravico, vendar je kljub temu nedemokratična
- 1926 na volitvah zmaga Kmečka stranka, ki ostane vodilna do 1927 (nato spet NLS)
- značilnost sistema, ko je vodilna Kmečka stranka: nasilna romunizacija vseh starih narodov in narodnih manjšin, preganjanje ilegalnih komunističnih strank, ustanavljanje napol vojaških fašističnih organizacij
- 1927 umre kralj Ferdinand, prestolonaslednik Karel pa se sprva ni smel vrniti v domovino (spotakljivo življenje), kralj postane 6-letni Mihael pod regentstvom
- 1930 se Karel končno vrne s podporo koalicije, prevzame kraljevino, v državi postavlja svoje ljudi in vnese medsebojno zaupanje med strankami

Notranja politika 1928 – 1930:

- 1928 liberalci izgubijo na volitvah, oblast pripade Narodni kmečki stranki (oblikuje se koalicija Kmečke stranke in narodne stranke Transilvanije, vodja Iuliu Maniu)
- neugoden čas, gospodarska kriza
- junija 1930 pripadniki Kmečke stranke dovolijo Karolu II. vrnitev v domovino
- istega leta Maniu odstopi, oblast dobijo zopet liberalci
- kralj vnese razdor v politične stranke in prekine tradicijo močnih osebnosti v vodstvih strank, sam postavlja predsednike vlad, zato je vlada vedno bolj odvisna od njega

Notranja politika od 1930:

- pojav fašističnih organizacij
- simpatije do kmetov in antisemitizem (Židje iz Vlaške, Moldavije in Transilvanije imajo neenak položaj – po I. SV ne dobijo državljanstva in so smatrani kot tujci ter diskriminirani)
- Legija nadangela Mihaela in Železna garda (Corneliu Codreanu) – slednja postane masovno gibanje (ogromno privrženecv) v času gospodarske krize, kralj proti njej nastopi leta 1932 → prisiljena je oditi v ilegalo

Zunanja politika in interesi velikih sil:

- značilnosti zunanje politike v 30. letih: balansiranje
- Romunija je za Nemčijo predstavljala prvo linijo obrambe pred ruskim prodorom v JV Evropo
- leta 1920 pride do ustanovitve Male antante, da bi Madžarski preprečevala uresničitev Trianonske pogodbe
- podobno kot Jugoslavija, je tudi Romunija navezana na Francijo
- odnosi s SZ: SZ nikoli ni priznala romunske oblasti nad Besarabijo, poleg tega ima še pretenzije nad Bukovino
- Romuniji 1932 – 36 uspelo, da ohrani ravnotežje (Titulescu)

Romunija po 1936:

- okrepitev fašističnih strank okrepljeni antisemitizem
- pojavi se težnja po vzpostavitvi diktature od l. 1936
- gospodarski interesi kamarile so osnova za ukinitvev parlamenta in vzpostavitev vlade enega
- Železna garda nastopa proti Madžarski, Židom in tudi proti kralju (stoji na poti kralju in kamarili, ima podporo kmetov, okrepljena pa je z nacionalističnim vplivom iz Nemčije)
- na volitvah 1937 Železna garda postane tretja po moči – kralj vidi v tem veliko nevarnost
- 1938 kralj razglasi oktroirano ustavo in uvede diktaturo (februar)
- aretira vodje Železne garde in jih da usmrtiti

Zunanja politika v času diktature:

- balansiranje med obema blokoma – ohranja tesne stike s Francijo in VB in postopno popušča Nemčiji (nafta, žito)
- preusmeritev zunanje politike po anšlusu (1938) in krepitev fašističnih sil v državi
- 22. 5. 1940 je Romunija prisiljena podpisati t. i. naftni pakt, ki zagotavlja Nemčiji vso proizvodnjo nafte po predvojnih cenah
- po paktu Hitler-Stalin (25. 8. 1939) mora Romunija SZ odstopiti Besarabijo in S Bukovino (junija 1940)
- z 2. dunajsko arbitražo (30. 8. 1940) ji Hitler in Mussolini ukažeta naj Madžarski vrne S del Transilvanije
- septembra 1940 Romunija pod pritiskom Nemčije Bolgariji vrne Dobrudžo

Romunija od 1939:

- Železna garda septembra 1939 umori premiera, oblast prevzame Ion Antonescu → prisili kralja k odstopu, prestol zasede njegov sin Mihael I. (1940 – 47)
- Antonescu ukine ustavo in razpusti parlament ter uvede fašistično diktaturo
- oktobra 1940 pridejo v državo prve nemške čete, novembra pa Romunija podpiše pristop k trojnemu paktu, VB z njo prekine odnose
- odnosi med železno gardo in Antonescujem se postopoma zaostrejejo, v tem sporu Nemci podprejo Antonescuja
- decembra 1940 se Antonescu in Hitler dogovorita o sodelovanju romunske armade v napadu na SZ (Romunija je med nemškimi satelitskimi državami edina, ki pošlje v boj skoraj celotno vojsko)
- z njenega ozemlja Nemčija napade Jugoslavijo, SZ in Grčijo

BOLGARIJA MED OBEMA VOJNAMA

Razvoj do konca I. SV:

- neodvisna od 1908, kraljevina pod Ferdinandom I. (1908 – 18)

- med vojno na strani centralnih sil:
 - vpliv oktobrske revolucije
 - vstaja v vojski pod vodjo Aleksandrom Stamboliskim (Bolgarska kmečka narodna zveza), zahtevajo sklenitev miru
- septembra 1918 uporniki odstavijo kralja in okličejo Radomirsko republiko z republikansko vlado (predsednik Stamboliski)
- kralj sklene premirje z antanto in dovoli zasedbo Bolgarije, obenem prosi Nemčijo, da uniči Radomirsko republiko
- 30. 9. 1918 Bolgarija kapitulira, Ferdinand abdicira, nasledi ga sin Boris III.

Notranja politika 1919 – 1923:

- na volitvah 1919 zmagala Bolgarska kmečka narodna zveza s Stamboliskim
- ta stranka je prva velika kmečka stranka na Balkanu, ki formira vlado in s paravojaško gardo zatire delavske stavke
- cilj: izboljšanje položaja kmetov (izgradnja kmečke države), agrarna reforma, nacionalizacija bank, davčna reforma
- po volitvah 1920 se njegov diktatorski režim in agresivnost do opozicije še okrepi
- predvsem se mu zdita nevarna oficirski zbor (Vojaška liga) in VMRO (Notranja makedonska revolucionarna organizacija)
- po vojni mora Bolgarija odstopiti ozemlja Romuniji, Grčiji (Z Trakijo do Marice) in Kraljevini SHS (okoli Dimitrograda)
- zaradi izgube ozemelj, reparacij in delovanja VMRO pride do težav v povojnem obnavljanju bolgarsko-jugoslovanskih odnosov
- kljub temu je sklenjen sporazum med obema državama o zatiranju komitskih čet VMRO, saj so sosednje države grozile z intervencijo
- 1922 si državi prizadevata za normalizacijo, zaradi konference v Lausanni (turško vprašanje):
 - Jugoslavija želi postati vodilna sila na Balkanu
 - Bolgarija želi dostop do Egejskega morja preko Trakije
 - Stamboliski se odreka ozemeljskim pretenzijam in ukrepa proti VMRO
- pokažejo se tudi italijanski interesi na tem delu Balkana, zato Italija podpira VMRO
- sklenjeni so Niški sporazumi za normalizacijo

Notranja politika 1923 – 34:

- močne revizionistične težnje za politiko vrnitve izgubljenih ozemelj (Vojaška liga, VMRO)
- junija 1923 je izveden vojaški prevrat, Stamboliski je ubit → oblast prevzame Aleksander Cankov, uveden je teror nad člani prejšnje vladne stranke in komunisti
- septembra 1923 uničijo KPVB
- Cankova vlad izvede ukrepe proti kmečki stranki in ukinja zakone, ki ščitijo kmete – t. i. beli teror
- nasilje se razbohoti zlasti 1925, ko se vrstijo uboji politikov in je uvedeno izredno stanje
- konec 1925 Cankov izgublja podporo, januarja 1926 ga nasledi demokrat Andrej Ljapčev (izda amnestijo za upornike iz l. 1924)
- 1931 oblast dobi Ljudski blok (demokrati, agrarci, liberalci) in jo obdrži do 1934

Zunanja politika 1923 - 1934:

- decembra 1923 so sklenjeni tajni sporazumi med Italijo in Bolgarijo (ozemeljske obljube)
- po padcu Stamboliskega se jugoslovansko-bolgarski odnosi zaostrijo (Bolgarija spet zahteva Makedonijo) – atentati, vdori komitov
- ker se Italija povezuje z Bolgarijo, je Jugoslavija do nje popustljivejša (priključitev Reke, januarja 1924)
- Jugoslavija vidi sovražnost tudi v povezovanju Bolgarije in Grčije
- leta 1925 pride do bolgarsko-grškega spopada zaradi nasilja nad Grki v Makedoniji, DN obsodi Grčijo

- zaradi atentatov Jugoslavija med 1927 in 1929 zapre mejo z Bolgarijo, počasi se odnosi normalizirajo

Notranja politika 1934 – 1941:

- dve struji VMRO se med seboj bojujeta za prevlado:
 - vrhovisti (za odcepitev Makedonije)
 - federalisti (avtonomija znotraj Jugoslavije)
- stranke ne morejo več obdržati reda – maja 1934 pride do državnega udara (Zveno in Vojaška liga)
- vlado prevzame Kimon Georgijev, spopade se z VMRO in jo uniči → začne se vojaška diktatura carja Borisa in generala Zlatova (1935)
- leta 1938 pride do delne obnove parlamentarizma

Zunanja politika 1934 – 1941:

- v Evropi po prihodu Hitlerja na oblast zaživi revizionizem
- pojavi se težnja balkanskih držav po sklenitvi regionalnega sporazuma, ki bi jamčil nedotakljivost meja (kot npr. Balkanski pakt), Bolgarija noče pristopiti
- 1935 se pojavijo napetosti v bolgarsko-turških odnosih
- Hitler pokaže interes za balkanske države – Bolgarija in tudi druge postanejo gospodarsko odvisne od Nemčije
- konec 30. let pride do sklenitve več paktov med balkanskimi državami: Pakt o večnem prijateljstvu med Jugoslavijo in Bolgarijo (1937), Solunski pakt (1938)
- po sklenitvi pakta s katerim se oblikuje od Rim-Berlin (1936), se začnejo akcije Nemčije za vključitev Bolgarije
- v Bolgariji medtem narašča revizionistično gibanje (spremembe meja z Romunijo, izhod na Egejsko morje), okrepijo se pretenzije po Makedoniji
- 1. 3. 1941 Bolgarija podpiše pristop k trojnemu paktu

16. 3. 2005

GRČIJA MED OBEMA VOJNAMA

Po I. svetovni vojni:

- neodvisna od 1827/28, kraljevina od 1830, republika od 1924, ponovno kraljevina od 1935 in od 1974 republika
- med vojno obdrži nevtralnost do sredine 1917
- po pritisku antante 12. junija 1917 odstopi kralj Konstantin I.
- vlada Eletheriosa Venizelosa 27. 6. 1917 pristopi k antanti in se naslednje leto začne bojevati
- ob premirju antante s Turčijo v Mudrosu 30. 10. 1918 mora Turčija:
 - odpreti Dardanele in Bospor
 - izročiti vso vojno ladjevje
 - se umakniti z vseh armenskih in grških območjih (Grčija dobi Izmir/Smirno)
 - demobilizirati vojsko
 - nuditi svoje ozemlje antanti za vojaško posredovanje proti Rusiji
- pogodba z Bolgarijo v Neuillyju 27. 10. 1919 Grčija dobi egejsko obalo do reke Marice
- problem po vojni predstavlja razdelitev ozemelj Turčije, sklenjenih je več sporazumov (ozemlja naj bi dobila Rusija, Grčija, Romunija...)

Delitev Turčije:

- grška vojska se 15. 5. 1919 izkrca v Izmirju (Anatolija) in ga okupira → to privede do grško-turške vojne 1919 – 1922

- junija 1919 se tam izkrca še Italija, kar je v nasprotju z angleškimi in francoskimi interesi – Italija in Grčija si priznata interese na tem delu Evrope
- VB in Francija spodbujata Grčijo pri zasedanju Anatolije
- v Sevresu je 10. 8. 1920 sklenjena mirovna pogodba s Turčijo:
 - Otomansko cesarstvo je ukinjeno – Turčija, ki je bila takrat v državljanski vojni, je omejena na turško etnično ozemlje
 - Turčija izgubi armensko Azijo, S Afriko, V Trakijo, anatolsko obalo in območje Dardanel (te pridejo pod grški nadzor)
 - Turčija je morala priznati neodvisnost Armenije pod angleškim protektoratom, Kurdistanu pa pod svojo suverenostjo zagotoviti avtonomijo
- okrepijo se nacionalistične sile v Turčiji (Mustafa Kemal Atatürk), grške okupacijske sile so v celoti vržene iz Anatolije (1923)
- mirovna pogodba ne zaživi
- 24. 7. 1923 je sklenjena pogodba v Lausanni:
 - Grčija se umakne iz male Azije, za mejo je določena reka Marica
 - Turčiji kot naslednici Otomanskega cesarstva so bile priznane meje turške države (omejena na Anatolijo, ožini Bospor in Dardanele ter Carigrad z zaledjem)
 - Turčija se odpove zahtevam po nekdanjih armenskih provincah in prizna britansko posest Cipra ter italijansko posest Dardanel
 - Armenija izgubi pravico do neodvisnosti, Kurdistan pa do avtonomije
 - Ožini Bospor in Dardanele odprti za ves ladijski promet
- v začetku 1923 pride do menjave prebivalstva – 380.000 Turkov v Turčijo in 1,7 milijonov Grkov v Grčijo → končane so napetosti med državama

Notranja politika:

- kriza zaradi politike : urediti republiko ali monarhijo, zraven pa so še težnje po Veliki Grčiji (to idejo antanta spodbuja)
- Konstantin I. abdicira 1917, nasledi ga Aleksander, ki že leta 1920 umre
- stalna nasprotja med pristaši republike (Venizelos) in monarhije (Konstantin)
- volitve se izvedejo 1920, poraz Venizelosa → izveden je plebiscit in kralj Konstantin se vrne, to vzbudi nezadovoljstvo antantnih sil
- zaradi poraza v vojni s Turčijo, se kralj odpove prestolu (1922) v korist sina Jurija
- začetek 20. let je čas težkih gospodarskih razmer in notranje politične nestabilnosti, gospodarstvo je odvisno od tujih kreditov in beguncev iz drugih držav
- krizne razmere dajejo pogoje za državni udar
- Grčija po plebiscitu 1924 postane republika, do junija 1925 se izmenja 6 vlad, nobena stranka ni bila dovolj močna, da bi prevzela večino
- junija 1926 Toedoros Pangalos izvede državni udar, ???
- po volitvah 1926 sestavi vlado Aleksander Zaimis
- 1926 – 28 traja relativni mir, zato v letu 1927 razglasijo ustavo s katero dobi predsednik velike pristojnosti
- junija 1928 se vrne Venizelos in vlada do 1933, zopet težke gospodarske razmere
- s pogodbo v Ankari 1930 Grki in Turki potrdijo obstoječe meje in sprejmejo pomorsko enakost v V Mediteranu
- nezadovoljstvo rojalistov narašča
- januarja Venizelos formira svojo zadnjo vlado, razmere so zrele za vojaški udar in spremembe v vladi
- v novembru 1935 res pride do puča in ponovno je vzpostavljena monarhija
- politično krizo izkoristi general Metaxas in 4. 8. 1936 izvede državni udar in uvede osebno diktaturo

Grško–jugoslovanski odnosi:

- ni težav, identični interesi za preprečevanje italijanskega prodora na Balkan in onemogočanje komitskih vpadov iz Bolgarije v Trakijo in Makedonijo
- nerešeno je le vprašanje Makedonije, prisotna sta helenizacija in preganjanje – številne makedonske družine se pod pritiskom grških oblasti izselijo v Vardarsko Makedonijo
- nerešeno vprašanje jugoslovanske proste cone v Solunu (grška vlada je cono odstopila Srbiji že 1914, ker ta ni imela izstopa na morje) – Srbija 1923 dobi v brezplačno uporabo del pristanišča v zameno za podporo Grčiji na konferenci v Lausanni, cona izročena 1925
- 1926 se bilateralno sodelovanje razširi – priznanje Makedoncev za manjšino → ostro nasprotovanje grških nacionalistov, sledi državni udar (Kondilius)

Grčija v drugi polovici 30. let:

- spopadi med rojalisti in monarhisti povzročijo politično krizo
- puč republikanskih Venizelosovih pristašev 1935 propade – to izkoristijo rojalisti in na referendumu ponovno vzpostavijo monarhijo, kralj Jurij se vrne
- predsednik vlade postane general Metaxas, ki izvede 4. 8. 1936 državni udar
- z uspešnimi reformami mu uspe umiriti kmete in celo zmanjšati število ubojev

Zunanja politika v 30. letih:

- protirevizionistično orientirana (cilj: imeti čim boljše odnose s sosednjimi državami)
- dobri odnosi s sosednjimi državami, največja nevarnost le Bolgarija (zaradi Z Trakije)
- Grčija je aktivni pobudnik ustanovitve Balkanske zveze (9. 2. 1934) med njo ter Turčijo, Jugoslavijo in Romunijo (vendar pa sosednje države niso bile dolžne nuditi Grčiji pomoč v primeru italijanske agresije)
- neuspeli poskusi sodelovanja balkanskih držav ob začetku II. svetovne vojne

23. 3. 2005

ALBANIJA MED OBEMA VOJNAMA

Razvoj do 1921:

- vse do 1924 ni imela reguliranih meja, mnoge države so imele apetite po njenem ozemlju (Italija, SHS...)
- veljala je za revno in nerazvito državo, notranja rivalstva so bila stalnica
- 28. 11. 1912 dobi neodvisnost – nastane kot rezultat boja albanskega naroda, balkanskih vojn in interesov velikih sil, ki so hotele preprečiti Srbiji dostop do morja
- srbska in ČG vojska sta med balkanskimi vojnami zavzeli velik del Albanije in se morata iz nje sedaj umakniti
- 1914 velike sile za vladarja Albanije postavijo Wilhelma von Wieda (pobegne)
- ob koncu vojne antantne države vsaka zase želi nadzor
- med vojno je Albanija nevtralna, vendar jo centralne sile napadejo
- Londonski pakt je Italiji obljubljal del Albanije in protektorat nad njo
- konec 1918 Albanijo zasedajo francoske, italijanske, srbske in grške enote
- antantne sile so formalno sicer obljubljale vzpostavitev ponovne neodvisne albanske države, hkrati pa Italiji obljubljale del le-te
- Italija podpira v Albaniji Turhan-pašo (draška vlada), medtem ko Jugoslavija Esad-pašo
- kljub temu, da je Albanija po vojni obnovljena, še vedno ostane predmet pregovarjanj in sporov med vladami v Rimu in Beogradu
- Italija hoče vpliv nad Albanijo iz gospodarskih teženj (naravna bogastva), poleg pa so bili tudi politični vzroki (dobiti je hotela kontrolo nad Balkanskim polotokom in Jadranskim morjem)
- Italija dobi samo del obljubljenega, vendar pa se po uboju Esad-paše njen vpliv v državi krepi

- albansko vprašanje je rešeno s sklepom konference veleposlanikov velikih sil v Londonu 9. 11. 1921 – priznana je kot neodvisna država v mejah iz l. 1913, Italiji pa je pri tem priznan »poseben interes« za ohranitev albanskega naroda
- za Italijo ima Albanija strateški položaj, hoče jo uporabiti kot izhodišče za prodiranje na Balkan (cilj ji je prevlada na obeh straneh Jadranskega morja)

Razvoj do 1928:

- v znaku jugoslovansko-italijanskega rivalstva
- Ahmedbeg Zogu je od decembra 1922 do l. 1924 predsednik vlade in sodeluje z Jugoslavijo (postavi se po robu italijanskemu vplivu)
- albanska družba je razdeljena:
 - veleposestniki, plemenski vodje (Zogu)
 - liberalci, ki hočejo moderno Albanijo (Noli)
- junija 1924 pride do buržoazno-demokratske revolucije, vlado sestavi škof Fran Noli (vpliv Italije), ne uspe mu izpeljati reform in začne izgubljeni podporo
- jugoslovanska vlada nasprotuje tej vladi, zato ovira izpeljavo reform in sodeluje z Zogujem ter njegovimi privrženci v izgnanstvu
- Zogu se vrne decembra 1924 na oblast z jugoslovansko pomočjo, Albanija postane republika z Zogujem kot predsednikom
- čas teh 6 let od vojne je za Albanijo obdobje kaosa
- Zogu v svojem mandatu reorganizira vojsko (jo razpusti in oblikuje svojo osebno gardo), izdane je ustava, v kateri si je Zogu obdržal najpomembnejša pooblastila
- Začne sodelovati z Italijo, pride pod njen vpliv (orožje, denar, inštruktorji) – razlog: Jugoslavija ali ni mogla ali ni hotela odobriti tovrstno pomoč
- Italija dobi v zameno številne ekonomske koncesije in ima popoln nadzor nad albanskim gospodarstvom
- Albanija je za Mussolinija izhodišče za politiko na Balkanu (sodelovanje z jugoslovanskimi sosedami, taborišča za urjenje VMRO, podkupovanje)
- v času Zogujevega predsednikovanja: napredek države (upadanje hajduštva, uvedba zakonov, ustanavljanje šol) – kljub temu še vedno nizek življenjski standard
- novembra 1926 pride do upora na S države (spričo Zogujevega vlaganja v lastno vojsko in ekstravaganco – palače)
- 1926 in 1927 sta bila sklenjena 1. in 2. tiranski pakt kot posledica denarnih težav Zoguja, s katerim je Albanija prešla popolnoma pod nadzor Italije (kot protektorat)
- Italija Zoguju v zameno dovoli postati kralj Albancev (1928 – 1939 kot Zog I.)

Albanija 1928 – 1939:

- Zog I. vpelje novo ustavo, njegova moč se še poveča, vlada je podrejena kralju, ta lahko imenuje narodno skupščino, vsi zakoni so lahko sprejeti le z njegovim sklepom, je vrhovni poveljnik vojske
- želi se otresti vpliva Italije, saj ga ta izsiljuje z zahtevo po carinski uniji
- Jugoslavija temu ostro nasprotuje in hoče prepričati Zoga naj se oddalji od italijanskega vpliva (albansko-jugoslovanski sporazumi 193/34 za krepitev gospodarskega sodelovanja) – neuspešno (!), Albanija vedno bolj pod vplivom Italije
- Albanija je skoraj na robu propada, podrejanje Italiji se stopnjuje tudi v »7« 30. let
- država se spopada z gospodarskimi in finančnimi težavami
- 1937 Italija in Jugoslavija podpišeta pakt o prijateljstvu, v katerem se zavežeta, da ne bosta ogrožali neodvisnosti Albanije – priznan je status quo (prevladujoč italijanski vpliv)
- po 1939 se začne pogovori med italijanskim zunanjim ministrom Cianom in Stojadinovićem o razdelitvi Albanije
- ker je Stojadinović februarja 1939 odstranjen iz vlade, se Italija začne pripravljati na zasedbo Albanije → 7. 4. 1939 invazija Italije, Zog pobegne, Jugoslovanska in mednarodna skupnost ne reagirata

- po okupaciji je proglašena personalna unija Albanije in Italije

SPREMEMBE DRŽAVNIH MEJA V SREDNJI IN JV EVROPI PRED 1941

- nemška vojska marca 1938 zasede Avstrijo in jo aprila formalno-pravno priključi Rajhu
- naslednja sprememba doleti čehoslovaško, kjer živijo Sudeti (nemška manjšina) – po sporazumu v Münchnu septembra 1938 je nemška vojska zasedla del ČSR (pokrajino Sudetsko) in ga priključila Rajhu
- marca 1939 Nemčija izkoristi težnje slovaškega in ukrajinskega nacionalizma po osamosvojitvi Slovaške in Ukrajine ter zasede Češko → oblikuje Češkomoravski protektorat
- Slovaki postanejo samostojni, prav tako podkarpatska Rutenija (slednjo kmalu zasedejo Madžari)
- Slovaška dobi oktobra 1938 v okrnjeni Čehoslovaški avtonomijo, marca 1939 se razglasi za samostojno državo
- J območja Slovaške (z madžarsko manjšino) dobi po sklepu 1. dunajske arbitraže (september 1938) Madžarska
- Poljska zasede območja okoli Tješina (ČSR)
- ČSR 1938/39: Sudeti → Nemčija
 - Čehoslovaški protektorat → Nemčiji
 - Tješin → Poljski, nato Nemčiji
 - Podkarpatska Rusija → Madžarski
 - Slovaška republika → Madžarski
 - J deli Slovaške → Madžarski
- Klajpeda (nem. Memelland) po I. SV pod DN, nato pod Litvo – po pogodbi z Litvo si jo pridobi Nemčija
- italijanska vojska po 7. 4. 1939 zasede Albanijo in jo priključi Italiji
- države JV Evrope si spričo nemške agresivnosti ob začetku II. SV prizadevajo ohraniti nevtralnost in neodvisnost
- 23. 8. 1939 je sklenjen pakt med SZ in Nemčijo
- z napadom na Poljsko (september 1939) se spremenijo politične razmere v Evropi
- Nemčija zasede Poljsko oktobra 1939, nato maja 1940 Norveško in junija 1940 Francijo ter Beneluks
- sovjetska vojska jeseni 1939 zasede V del Poljske, junija 1940 tudi pribaltske države, ki jih priključi in jih priznava kot zvezne republike
- po uničenju Poljske, se znajde v neugodnem položaju Romunija:
 - nadaljevanje ruske ekspanzije (junija 1940 SZ zasede S Bukovino in Besarabijo)
 - avgusta 1940 Madžarska dobi Transilvanijo (2. dunajska arbitraža, 30. 8.)
 - septembra 1940 Bolgarija dobi J Dobrudžo (ob podpori SZ in VB)
- v Romuniji izbruhne nezadovoljstvo ob izgubi Transilvanije, vlada pade

30. 3. 2005

II. SVETOVNA VOJNA V JV EVROPI

Razmere na pragu vojne:

- ob začetku vojne se povsod v Evropi zaostrijo notranje razmere
- v Jugoslaviji skupščina nima več kontrole nad vlado, Cvetković ne razpiše novih parlamentarnih volitev – vlada dobi vsa zakonodajna pooblastila (september 1939)
- ob napadu na Poljsko Jugoslavija razglasi nevtralnost
- notranje razmere se zaostrijo in se slabšajo (življenjski stroški naraščajo, realni dohodki delavcev padajo, vedno več je stavk)

- oblasti za izboljšanje stanja izvedejo ostre ukrepe
 - prepoved delovanja URSS
 - ustanovitev taborišča v Bileći
 - proti demonstrantom je uporabljeno strelno orožje
 - socialne uredbe (o stanarini, kontroli cen, minimalnih plačah, brezmesnih dnevih, maksimiranju koruze in pšenice, kartah za moko in kruh) – kljub temu se življenjske razmere slabšajo
- v letih 1939/40 umrejo Jovanović, Davidović, Spaho in Korošec – njihovi nasledniki niso imeli dovolj avtoritete in pripravljenost za sodelovanje v SRZ
- v letih 1940/41 se vrši vedno večji pritisk na Jugoslavijo za pristop k trojnemu paktu
- vojno v JV Evropi je začela Italija, ker je hotela razglasiti Sredozemsko morje za svoje (zato zasede obale)
- Nemčija je odvrčala Italijo od napada na Jugoslavijo, saj se je takrat pripravljala na napad na SZ in je hotela imeti na jugu mir
- 27. septembra 1940 Nemčija, Italija in Japonska v Berlinu podpišejo trojni pakt – podpisnice se zavezujejo za skupni boj proti vsem, ki bi se vmešavali v njihove zadeve

Napad na Grčijo:

- Mussolini v skladu s fašističnim programom sklene, da napade Grčijo, ki je vztrajala pri podpori VB
- napad načrtuje že od avgusta 1939, vendar zaradi zapleta v vojno v Franciji načrt prestavi na julij 1940
- že od sredine l. 1940 se vršijo incidenti na meji, vendar Grčija na njih ne odgovarja, saj hoče ostati nevtralna (Metaxas ne dovoli mobilizacije, da ne bi s tem vzdražil italijanske vojske na meji)
- Nemčija je hotela preprečiti vojno v JV Evropi, zato Grčiji svetuje naj odtegne podporo VB – Grčija zavrne
- Mussolini ne upošteva Hitlerjevih želja in se oktobra 1940 odloči za hiter napad na Grčijo
- grški obrambni načrt je predvideval dve obrambni črti, ki sta bili le delno utrjeni; razmerje sil je bilo neugodno za Grčijo (70 italijanskih bataljonov proti 47 grškim, 9:1 v topništvu, 175:0 v letalstvu)
- 28. oktobra ponoči Italija pošlje ultimatum: izročitev vojaških baz, prekinitve sodelovanja z VB
- Grčija zavrne, sledi napad, prvih nekaj tednov je prodor Italijanov iz Albanije v S Grčijo uspešen
- Italije je podcenjevala moč Grčije, zato v boj ne pošlje vseh sil → Grčija preoblikuje svojo vojsko za boj v splošni ofenzivi na celotni fronti, potisne italijansko vojsko nazaj, decembra so Grki zavzeli že 1/3 Albanije
- z začetkom l. 1941 se na grško-albanski fronti začne pozicijska vojna
- konec januarja 1941 umre Metaxas, nasledni ga Aleksander Korizis (diktatura traja naprej)
- od začetka marca začnejo v Grčijo prihajati britanske okrepitve
- v 1/2 marca italijanska vojska skuša predreti grško fronto – neuspešno, načelnik generalštaba Pietro Badoglio odstopi, poraz italijanske vojske

Nemški prodor na Balkan:

- vse države JV Evrope pristopijo k trojnemu paktu, razen Grčije
- prav pristopi Madžarska (20. 11. 1940), sledi Romunija (23. 11. 1940)
- z Bolgarijo je imel Hitler nekaj težav (potreboval jo je za prodor v Grčijo z njenega ozemlja), zato ji je začel ponujati dele grškega ozemlja (Trakijo in Egejsko Makedonijo) → pristop Bolgarije 1. 3. 1941
- takoj zatem je nemška vojska začela prehajati Bolgarijo proti obmejnemu ozemlju z Grčijo, vendar so dogodki v Jugoslaviji odložili napad
- tudi Jugoslavija je bila pod nemškim pritiskom, potem ko je 1939 razglasila nevtralnost (brez zunanjih garancij)

- spričo hitrega poraza Francije se je v Jugoslaviji povečalo nezaupanje v lastno moč
- VB si je prizadevala, da bi bila Jugoslavija bolj odločna proti nemškemu vplivu – neuspešno, jugoslovanska vlada vztraja pri nevtralnosti
- ko Nemčija in SZ skleneta pogodbo o nenapadanju, Cvetković meni, da bi se bilo potrebno povezovati s SZ → sklenjena trgovinska pogodba s SZ (1. 1940)
- podobno je sklenjena tudi pogodba med Madžarsko in Jugoslavijo (december 1940)
- 28. novembra 1940 Hitler prvič odkrito zahteva priključitev Jugoslavije k trojnemu paktu, VB se trudi Jugoslavijo odvrniti od tega (ponudi ji možnost povojne spremembe meja z Italijo)
- Jugoslovanska vlad je poskusila z novimi pogodbami o prijateljstvu odložiti pristop k trojnemu paktu – neuspešno
- februarja 1941 se pogovarjajo na jugoslovanski strani predsednik vlade Cvetković in zunanji minister Marković ter na strani sil osi Hitler in zunanji minister Ribbentrop: Hitler poudari, če Jugoslavija pristopi k trojnemu paktu, od nje ne bodo zahtevali vojaškega sodelovanja, niti prehoda čez njeno ozemlje, zagotavljali pa bi ji njeno ozemeljsko celovitost in obljubljali so ji del Egejske Makedonije s Solunom
- po dolgotrajnih razpravah pride 25. marca 1941 do podpisa pristopa Jugoslavije k trojnemu paktu
- za Nemčijo je imela Jugoslavija velik pomen, saj je s pristopom pridobila še eno državo brez boja, potreboval jo je zaradi operacij proti Grčiji, hkrati pa si je tudi zavaroval bok v dolžini 350 km

Razmere po pristopu k paktu:

- 27. marca 1941 pride do množičnih demonstracij proti pristopu
- sledi državni udar, ki ga izvede skupina probritansko usmerjenih po vodstvom Markovića → kraljevo namestništvo je odpravljeno, Peter II. Karađorđević razglašen za polnoletnega in Cvetkovićeve vlada zrušena, novo vlado sestavi general Dušan Simović
- nova vlada z manevriranjem poskuša najti izhod iz nastale situacije, zato izda nekaj uredb (amnestija za politične zapornike, razpustitev taborišč)
- na eni strani nova vlada izjavi vdanost Hitlerju (ostane v trojnemu paktu), po drugi pa se tajno dogovarja z VB
- VB so namreč dogodki 27. marca opogumili, da je začela pridobivati Jugoslavijo (in tudi Turčijo)
- poleg tega je Simovićeve vlada vodila akcije za večje zблиževanje s SZ (v noči na 6. april je sklenila z njo pogodbo o medsebojni pomoči, ki pa je ostala brez pravega učinka) – to ni bilo po godu Nemčiji

Priprave na napad:

- dogajanja med 25. in 27. marcem so razjezila Hitlerja, zato sklene napasti Jugoslavijo (z namenom razbiti jo koz vojaško silo in kot državo) – operacija 25
- k napadu je pritegnil še Madžarsko, Italijo in Bolgarijo, v zameno jim je ponudil ozemlja
- nemška manjšina v Jugoslaviji je nemško okupacijo pričakovala dokaj organizirano – množično se odtegne mobilizaciji v jugoslovansko vojsko, sama je bila polvojaško organizirana (peta kolona), obveščevalna vloga za nemško vojsko
- Jugoslavijo napade z nemške strani 2 armadi in 34 divizij ter z italijanske strani 23 divizij, jugoslovansko vojsko sestavlja pribl. 28 operativnih divizij (ostalo v rezervi)
- Jugoslovanska vojska veliko šibkejša, ker niso izvedli popolne mobilizacije, vojaška oprema je bila slaba in zastarela, še vedno pa so poznali samo frontalni način bojevanja

Napad na Jugoslavijo:

- 6. aprila nemška in italijanska vojska napadeta Jugoslavijo, bombardiranje Beograda
- prodirali sta nemška vojska s S in italijanska z Z – hiter prodor do Zagreba, do 15. aprila zavzeto celotno slovensko ozemlje, Prekmurje izročeno Madžarski

- 10. aprila vkorakajo v Zagreb – razglašena je NDH
- v nekaj dneh je jugoslovanska vojska popolnoma razpadla, vlada emigrira v Atene in naprej v Jeruzalem, tudi kralj z dvorom se umakne v Grčijo
- 15. aprila prenehajo z bojevanjem in zaprosijo za premirje – nasprotniki zahtevajo brezpogojno predajo
- 17. aprila podpišejo listino o vdaji, nekaj sto tisoč jugoslovanskih vojakov je odpeljeno v nemško in italijansko vojno ujetništvo

Napad na Grčijo:

- istega dne kot napad na Jugoslavijo (6. april)
- napada preko J dela Jugoslavije in Bolgarije
- upira se dlje kot Jugoslavija in utрпи veliko izgub
- 9. 4. zasedejo Solun, presekajo grško vojsko na dva dela → umik grške in britanske vojske iz Albanije
- 20. aprila grška vojska podpiše premirje
- 24. 4. nemška vojska prodre v Atene, britansko vojsko in del francoskih sil odvažajo v Egipt in na Kreto (okoli 53.000 vojakov), le manjši del pade v nemško ujetništvo, na Kreto se umakneta tudi grški dvor in vlada
- do konca aprila zasedeni Peloponez, otoki v Egejskem in Jonskem morju, do začetka je skoraj vsa Grčija v nemških in italijanskih rokah (maja pade še Kreto – pomembna strateška točka za bojevanje v S Afriki)
- Nemčija in Italija sta v letih 1940 in 1941 tako razčistili položaj v JV Evropi:
 - Albanijo je Italija popolnoma vključila v svoj sistem
 - Jugoslavijo je Nemčija popolnoma porazila in razkosala
 - Romunija in Bolgarija vse do poletja 1944 ostaneta satelitski državi

13. 4. 2005

OKUPACIJSKI SISTEMI V JV EVROPI MED II. SVETOVNO VOJNO

Nemški okupacijski sistem:

- Nemčija osvoji: septembra 1939 Poljsko, aprila 1940 Dansko in Norveško, maja Nizozemsko, Belgijo, Luksemburg in Francijo, aprila 1941 Jugoslavijo in Grčijo
- v trojnem paktu se znajde 9 držav (Nemčija, Italija, Madžarska, Romunija, Bolgarija, Jugoslavija, Slovaška, NDH, Finska), katerim Hitler določa nove meje
- zasedena ozemlja so razdeljena na 4 skupine:
 - vojaško strateški razlogi (Belgija, deli Francije, Srbija brez dela Vojvodine, deli Grčije) – vrhovno oblast ima nemška vojska z razvejano vojaško upravo, ki jo vodijo nemški poveljniki
 - germanski značaj (Norveška, Danska, Nizozemska) – vrhovni upravnik je državni komisar oz. pooblaščenec, ta ozemlja naj bi tvorila nekakšno zvezo germanskih držav
 - »življenjski prostor« nemškega naroda, (Češka, Moravska, večina Poljske, zasedeni del SZ) – upravitelji so nemški komisarji, na ta ozemlja naj bi se nemški narod naselil, potem ko bi prebivalstvo izselili
 - priključene dežele (Avstrija, Sudetska, Klajpeda, del Belgije, Z Poljska, Spodnja Štajerska, Koroška, Kraška???) – vzpostavljena je nemška civilna uprava, vodijo jo funkcionarji priključitvenih pokrajin, odgovorni so neposredno Hitlerju, imajo nalogo prilagoditi upravo zasedenih pokrajin upravi svojih dežel in pospeševati germanizacijo

Italijanski okupacijski sistem:

- manj zapleten
- v Grčiji in Franciji so vzpostavili vojaško upravo, nekaj ozemelj si priključijo (Ljubljanska pokrajina, Dalmacija, Kosovo, ČG, Z Makedonija, Albanija, deli Hrvaške), nekatera pa postanejo marionetne države
- na priključenih ozemljih vzpostavijo civilno upravo z visokim komisarjem na čelu in italijanskim upravnim aparatom, ustanovljajo fašistične stranke
- za razliko od Nemčije, na italijanskih okupiranih ozemljih ne uvedejo vojaške obveznosti (razen na Primorskem, ki je že od konca I. SV pod Italijo)

Drugi sistemi:

- tudi druge države so zasedale ali priključevale sosednja ozemlja

Okupirana ozemlja Jugoslavije:

- pod Nemčijo: del Slovenije, Banat, večji del Srbije
- pod Italijo: del Slovenije, Hrvaško Primorje, Dalmacija, ČG, Kosovo in Metohija, Z Makedonija
- pod Bolgarijo: Makedonija, del Srbije
- pod Madžarsko: Bačka, Baranja, Prekmurje, Međimurje
- obseg NDH: Hrvaška, BiH, del Srema
- interesi Hitlerja in Mussolinija so se križali predvsem pri Jugoslaviji, na sestankih sta se o razdelitvi območij dogovarjala zunanja ministra Ribbentrop in Ciano (s tem, da je Hitler nato odločil kaj pripada komu)

Okupacija Slovenije:

- Hitler prisodi Nemčiji S del Dravske banovine in pas Dolenjske J od Save
- obseg nemške cone: slovenska Štajerska, Gorenjska, Mežiška dolina, območje Dravograda
- ozemlje imenujejo Spodnja Štajerska in zasedena območja Koroške in Kranjske – 2 upravna območja s funkcionarjema v Gradcu in Celovcu
- do priključitve ozemelj ni prišlo

Okupacija Srbije:

- gospodarski razlogi za okupacijo (hrana, surovine, delovna sila)
- okupirana Srbija je bila v mejah iz l. 1912 + Banat + območje kosovske Mitrovice
- vzpostavljena sta dve ravni uprave:
 - srbska civilna uprava
 - ~ na vseh stopnjah (državni, pokrajinski, okrajni, krajevni), okupator je pustil teritorialno ureditev nedotaknjeno – ostanejo banske uprave z bani na čelu (Donavska, Moravska, Drinska)
 - ~ srbska vlada vzpostavi komisarski svet (predsednik Milan Ačimović), ki naj bi bil sestavljen iz predstavnikov bivših meščanskih strank (ker pa je večji del teh politikov emigriral, ga sestavijo tretjerazredni politiki), nemške oblasti mu nalagajo vedno nove naloge, zato je njegovo delo težko
 - ~ okupirani Srbiji je dana težka naloga: vzdrževati mora nemške sile, poleg tega okupatorji niso zaupali v sposobnost srbske civilne uprave
 - ~ v 2/2 avgusta nemška okupacijska oblast sestavi novo vlado (vlada »narodne rešitve«, 29. 8. 1941 – oktobra 1944) s predsednikom Milanom Nedićem, ki je ministre izbral sam
 - ~ civilni upravi so Nemci pustili lastno orožništvo in tudi policijo

- ~ Nedićeva vlada večkrat zaide v krize zaradi težavnih razmer (dodatno bolgarsko zasedanje, nadzor okupatorja, naraščanje upornišva, poskusi za pridobitev večje avtonomije so neuspešni)
- vojaška zasedbena uprava
 - ~ skrbi za interese Nemčije
 - ~ urejena je v 4 linijah:
 1. vojaška: sestavljajo jo posebni organi nemške vojske; vodi jo vojaški poveljnik za Srbijo, podrejen je vojaškemu poveljstvu za JV Evropo; na nižji stopnji so pokrajinska, okrožna in krajevna poveljstva; podobno urejena kot v Franciji, Belgiji in Grčiji; naloga: popolni nadzor nad srbsko civilno upravo
 2. policijsko-varnostna: obstajata dve veji (redarstvena in varnostna policija); naloga: uničevanje nasprotnikov nemškega Rajha, nadzor srbskega orožništva in policije, skrb za varnost, nudi pomoč vojaški nemški upravi
 3. gospodarska: vodi jo Franz von Neuhausen, predstavljen je 4-letni načrt (izkoriščanje naravnih bogastev, transportne poti, delovna sila)
 4. diplomatska: najmanj razvejana, ker Nemčija Srbije ni imela za pravo državo (kot npr. NDH), zato ni zunanjega ministrstva ali nemškega konzulata

Srbske oborožene formacije:

- zaradi pomanjkanja lastnih vojakov, Nemčija dovoli oblikovanje 3 oboroženih srbskih formacij kot pomožnih formacij nemške policije:
 - * Srbska državna straža: največja, marca 1942 jo ustanovi Nedićeva vlada, okoli 19.000 mož, zajame dotedanje orožništvo in policijo ter del četnikov (četniki Koste Pečanca, »legalizirane« četnike Draže Mihailovića), nemški okupator ji ni zaupal, 1944 se umakne v Slovenijo
 - * Srbska granična straža: ustanovljena oktobra 1941, podrejena je finančnem ministrstvu
 - * Srbski prostovoljski korpus: ustanovljati ga začne Dimitrije Ljotić, ima ideologijo podobno nacizmu in fašizmu (boj proti Judom, komunistom in zahodnemu kapitalizmu). Okoli 5.000 mož, okupator jih pošilja v boj proti partizanom, konec 1944 se umakne v Slovenijo
 - * Ruski zaščitni korpus: nastane iz nekdanjih ruskih belogardističnih častnikov, stražarska služba

Italijansko zasedbeno območje:

1. Slovenija:
 - obsega večino Dolenjske in Notranjske
 - 3. 5. 1941 je ustanovljena Ljubljanska pokrajina, priključena k Italiji
 - Italija ima interese tudi po zasavskih rudnikih (Nemčija jih noče dati)
2. Hrvaška:
 - 18. 5. 1941 je v Rimu podpisan sporazum med Italijo in NDH
 - razdeljena na 3 cone:
 - 1. cona: Z del Hrvaškega Primorja in Gorskega Kotarja (priključen k Reški pokrajini), del Dalmacije med Zadrom in Splitom + Kotor (priključeno Italiji)
 - 2. cona: do Dinarskega gorovja, možnost zasedbe
 - 3. cona: do italijansko-nemške demarkacijske črte, možnost zasedbe

- zasedeni del Dalmacije se imenuje Dalmatinska gubernija in je sestavljena iz 3 provinc (Zadar kot sedež gubernije, Split, Kotor), upravljata jo guverner in prefekt, uprava je poenotena z italijansko (civilni komisarji, župani, italijanska policija – karabinjerji)
 - italijanizacija in fašizacija je hujša kot v Ljubljanski pokrajini, vseskozi je na ozemlju prisotna močna vojska
3. Črna Gora
- V del ČG je priključen Kosovu, Kotor Dalmaciji, Sanždak je zaseden
 - aprila 1941 imenujejo civilnega komisarja za zasedeno območje
 - julija 1941 komisar skliče skupščino za odcepitev od Srbije → izbruhne upor, italijanska vojska ga skoraj zaduši
 - po upor je ČG preoblikovana v gubernijo s središčem v Ulcinju, ki jo vodi guverner P. Birolli
4. Kosovo in Metohija
- spomladi 1941 postaneta interesno območje Italije, Bolgarije in Nemčije (gospodarski razlogi)
 - večino dobi Italija in ju priključi Albaniji – skupaj z deli ČG ustvari t.i. Veliko Albanijo
 - na čelo je postavljen civilni komisar (podrejen albanskemu notranjemu ministru), sledi mu prefekt s podprefekturami
 - avgusta 1943 je ustanovljena prostovoljna albanska milica
 - začne se refevdalizacija, fašizacija in raznarodovanje
 - po kapitulaciji Italije, oblast dobi pronemška vlada s predsednikom Redžepom Mitrovico
 - manjši del dodatno zasede Bolgarija, kjer se prav tako vrši raznarodovanje
 - Nemčija si vzame 3 okraje, ki jih upravlja nemška vojaška uprava iz Srbije

Madžarsko zasedbeno območje:

- dobi manj kot je pričakovala: Bačka, Baranja, Prekmurje, Međimurje – t.i. »južno ozemlje« (Delvidek)
- do sredine avgusta 1941 ima to območje pod vojaško upravo, nato uvede civilno upravo
- večino ozemelj priključi madžarskim upravnim komitatom (županijam), upravna središča so vsa na Madžarskem
- sredi decembra je zasedeno območje formalno-pravno priključeno Madžarski
- madžarizacija, privilegiji nemški manjšini, izgon srbskih kolonistov (vendar je sistem vseeno bolj toleranten kot nemški)
- 20. 3. 1944 Madžarsko in njena priključena območja zasede nemška vojska (operacija Margareta), razmere v teh pokrajinah se še poslabšajo, še posebej za Jude

Bolgarsko zasedbeno območje:

- sredi aprila 1941 zasede:
 - Vardarsko Makedonijo brez Z dela 8 priključen Kosovu in Veliki Albaniji
 - 2 okrožji na J Srbije (Pirot, Vranje), ki jima konec 1941 priključi območje Niša
- veliko vojske je prisotne na ozemlju (8 od 22 divizij)
- bolgarizacija
- oblast si prizadeva izenačiti sistem in upravo z bolgarskima – uvedba bolgarskega jezika v šole, propaganda
- ozemelj ne priključi, ampak uvede civilno oblast
- zasedbena oblast traja do septembra 1944, nato jo prevzame Nemčija (do novembra)

20. 4. 2006

NEODVISNA DRŽAVA HRVAŠKA

Ustanovitev NDH:

- Hrvaško je v 30. letih imela v svojih načrtih Italija (zlasti Dalmacijo)
- fašistična stranka v Italiji je najprej računala na separatizem v HSS in na ustaše Anteja Pavelića, po l. 1940 pa le še na svojo premoč
- po razkosanju Jugoslavije je dobila manj vplivnih območij kot je pričakovala
- Hitler je predvideval samostojno Hrvaško pod madžarskim vplivom, vodstvo novih oblasti so ponudili Mačku, vendar ta odkloni
- 10. april 1941 je ustanovljena Neodvisna država Hrvaška (razglasi jo ustaš Slavko Kvaternik, saj je bil Pavelić še v Italiji)
- obseg: okrnjena Hrvaška brez Baranje, Medžimurja, hrvaškega Primorja, Gorskega Kotarja in delov Dalmacije (Srem dobi junija 1946)
- meje:
 - z Nemčijo: po Sotli
 - z Italijo: po Kolpi
 - z Madžarsko: se niso sporazumeli, ker je madžarska zahtevala poseben koridor do Jadrana in Reko
- demarkacijska črta: NDH si vplivno razdelita Nemčija (S) in Italija (J)
- 15. junija NDH pristopi k trojnemu paktu, konec novembra pa še k Antikominternskem paktu (militarizacija Dalmacije)

Organizacija NDH:

- po razglasitvi države, Kvaternik (vojaški minister) oblikuje ustaško vlado s Pavelićem kot državnim poglavarjem in zunanjim ministrom
- po razpadu NDH večina voditeljev zbeži, ena skupina se zateče na Koroško, od koder jih Angleži vrnejo jugoslovanskim oblastem → pripeljani so v Kranj in Škofjo Loko, pomembnejši v Zagreb, manj pomembne likvidirali v Crn grobu pri Škofji Loki
- Pavelić preuredi teritorialno organizacijo države – uvede t.i. župe in obnovi hrvaški sabor
- hrvaško vojsko sestavljata:
 - o domobranci (kopenske sile, letalstvo in mornarica – le simbolično, samostojnost imajo le na notranjem območju)
 - o ustaška vojnica (Črna legija in redarstvo, 30.000 vojakov)
- 1942 so z nemško pomočjo začeli ustanavljati legionarske divizije, ki so jih oborožili zunaj NDH in jih pošiljali v boj z jugoslovansko vojsko
- hrvaško vojsko so uporabljali tudi za sile osi – velik del domobrancev je moral iti na V fronto
- bolj politično vojsko so predstavljali ustaši, jedro katerih so predstavljali ustaši, ki jih je Pavelić pripeljal iz Italije
- počasi se je v NDH povečeval gospodarski in politični vpliv Nemčije na škodo Italije (tudi kot posledica tradicionalnega odpora Hrvaške do Italije – še iz I. SV, rapalska pogodba, izguba Dalmacije in Reke)
- na Hrvaškem je bila zelo močna nemška manjšina – ima poseben položaj (pravica mobilizirati Nemce v oborožene formacije)
- Nemčija je imela gospodarske koristi v NDH zaradi surovin (boksit)
- ustaški režim je zelo podoben nacističnemu: je diktatorski, poudarjal je narodno osvobodilno misijo hrvaštva (rešitev hrvaštva pred srbstvom), nedotakljivost zasebnega imetja, izdana sta zakona o državljanstvu NDH in o rasni pripadnosti
- po ustanovitvi NDH se je začelo izrazito nasilje nad pravoslavni Srbi – množično pobijanje (300.000 pobitih, 2-300.000 prekrščenih), zapiranje in odvajanje v koncentracijska taborišča (Jesenovac, Stara Gradiška), izganjanje v Srbijo
- odpor do teh ukrepov je pokazala celo nemška vojaška uprava, saj so se zavzemali za red in mir (imeli so predvsem nalogo zbirati čim več hrane in surovin za Rajh)
- srbi in muslimani prestopajo v katoliško vero do l. 1942, ko je ustanovljena posebna hrvaška pravoslavna cerkev
- vrši se akcija čiščenja jezika – preganjali so cirilico in srbščino

- po kapitulaciji Italije se ta umakne iz NDH → Hrvatje so pričakovali, da bo sedaj vse ozemlje prišlo pod upravo NDH
- Hitler iz zunanjepolitičnih razlogov upošteva dotedanje meje – kar je bilo prej pod Italijo se oblikuje v posebno okupacijsko cono Jadransko Primorje (to kasneje zasedejo partizanske in četniške enote)

4. 5. 2005

ODPORNišKA GIBANJA V JV EVROPI

JUGOSLAVIJA

Splošne značilnosti:

- izraz: odporniško, tudi partizansko gibanje, guerilla
- pojav značilen za vso Evropo in tudi Azijo
- spekter delovanja gibanj je širok: od manjših sabotaž, obveščanj do močne organizacije
- najmočnejše je na Kitajskem, v Franciji, SZ, na Poljskem, v Grčiji in Jugoslaviji
- položaj držav v JV Evropi je različen :
 - Jugoslavija, Grčija in Albanija razkosane
 - Romunija in Bolgarija zaveznici Nemčije
 - Turčija nevtralna
- jugoslovansko je poleg sovjetskega najmočnejše v Evropi, glavni ton dajejo komunisti – to izkoristijo za izvedbo revolucije po vojni, ker meščanske sile niso kos nastalemu položaju
- glavni cilji poleg osvoboditve:
 - obnova Jugoslavije v predvojnih mejah s popravki (Primorska, Porabje)
 - nacionalna enakopravnost oz. federalistična ureditev
 - plebiscit o notranji ureditvi

Razmere za razvoj odporniškega gibanja:

- težavne, ker so bile razmere zelo raznolike, pečat mu dajejo različna okolja:
 - okupacijski sistemi
 - narodnostne skupine in njihovi različni interesi
 - mednacionalni spopadi
 - različen odnos do okupatorja (večina narodov ima okupatorja za največje zlo, narodne manjšine brez pravic imajo okupatorja za rešitev izpod srbskega jarma)
- v posameznih pokrajinah (Sloveniji, na Hrvaškem, v BiH, Makedoniji, na Kosovu) so razmere in odločitve za osvobodilno gibanje različne – ni skupne in sočasne odločitve
- težavo za odpor predstavlja tudi vprašanje enakopravnosti med centrom in pokrajinami – centralizacija: vojaška (skupna vojska) in politična (AVNOJ, NKOJ)
- oblike odporništva:
 1. organizirana: dolgoročno in politično usmerjeno, dva dejavnika: četniki Draže Mihailovića in KPJ (spomladi 1941 organizira oborožene oddelke, ki prerastejo v NOV)
 2. neorganizirana: upor v NDH

Vojaški pregled:

- obdobje do napada na SZ (22. 6. 1941): priprave KPJ na vstajo, zbira orožje, smatra, da je II.SV imperialistične vojna, k vstaji pozove na dan napada na SZ
- napad na SZ vodstvo KPJ smatra kot možnost, da se imperialistična vojna spremeni v revolucionarno – zato poziv k vstaji
- revolucionarni cilji v prvih dveh letih vstaje postavljeni v ozadje – poudarjanje osvobodilnega značaja NOG
- kljub temu so revolucionarni cilji občasno izstopali in dodatno razplamtevali državljansko vojno, proti koncu postajajo vse izrazitejši

- KPJ ustanavlja še druge protifašistične organizacije (AFŽ, USAO)

Vojaško vodstvo partizanske vojske:

- na vrhu vrhovni komandant (Tito)
- politbiro CP KPJ 27. 6. 1941 vojaško komisijo v Beogradu CK KPJ preimenuje v glavni štab (kasneje VŠ) NOPOJ (kasneje NOVJ)
- v pokrajinah poleti (v Makedoniji jeseni) ustanovijo pokrajinske GŠ
- sestava: sprva prostovoljci, kasneje mobilizacija
- decembra 1941 je ustanovljena prva proletarska brigada

Vojaško delovanje v letu 1941:

- pozornost velja oblikovanju osvobodilnega gibanja v Srbiji, od koder bi se vodilo gibanje v drugih pokrajinah
- osvobojeno ozemlje v Z Srbiji – Užiška republika
- neuspelo dogovarjanje s četniki za skupen boj
- neenakovreden razvoj osvobodilnega gibanja → vojaško posvetovanje stolice (septembra 1941), poenotenje vojaških organizacij na ozemlju Jugoslavije, sprejet je sklep o ustanovitvi novih organizacij na osvobojenih ozemljih
- po padcu Užiške republike (december 1941) se glavnina partizanske vojske umakne v V Bosno, na izpraznjenem ozemlju se okrepijo četniki (Nedić)
- sprememba načina vojskovanja – namesto krajevnih enot (odredov), premične enote (brigade)
- sovražnik mora okrepiti svoje enote (poleg 18 divizij še 9 novih + 1 korpus)
- večina vstaj med civilnim prebivalstvom že zatrtih (nasilje nad prebivalstvom, množično streljanje, deportacije, požiganje, ropanje...)

Delovanje gibanja v letu 1942:

- konec 1941 je odporniško gibanje v krizi, vodstvo se umakne v Bosno
- nastanejo nova žarišča upora – Sandžak, Bosna (Fočo zavzamejo partizani do maja 1942)
- v 2/2 1942 se osvobodilno gibanje premakne proti Z, nastane novo osvobojeno ozemlje na Hrvaškem in v Bosni (središče Bihać)
- Nemci izvedejo 2 ofenzivi:
 - ofenziva Weiss (bitka na Neretvi, marec 1942)
 - ofenziva Schwarz (bitka na Sutjeski, junij 1943)

Partizanska vojska po kapitulaciji Italije:

- konec 1943 je razmerje sil 1:2, partizanov je 320.000, nasprotnikov 650.000
- ustanovljena je mornarica NOVJ
- ob kapitulaciji Italije so imeli partizani v svojih rokah več kot 1/3 države, Nemci so s pomočjo raznih kvislinških oddelkov držali predvsem komunikacije in strateške točke, ponovnega okupacijskega sistema v Jugoslaviji ni bilo več moč vzpostaviti
- spomladi 1944 hoče Hitler še zadnjič obračunati z osvobodilnim gibanjem → desant na Drvar (25. 5. 1944), neuspešno
- po tem se vodstvo osvobodilnega gibanja preseli najprej v Bari, nato na Vis (6. junij), kjer ostane do osvoboditve Beograda

Državljanska vojna:

- oborožen spopad nasprotujočih si skupin neke družbe, pomeni skrajno obliko reševanja političnih, etničnih, socialnih in drugih nasprotij; pojav še dodatno zapleta medetnično in versko nasilje
- divja skoraj na vsem jugoslovanskem ozemlju (v Srbiji – me četniki in partizani)
- vzrok: poleg političnih razprtij tudi kolaboracija, težnja komunistov, da obračunajo z razrednimi nasprotniki, nestrpnost do drugih narodov (radikalni šovinizem):

- težnja po etnično čistih nacionalnih državah
- NDH brez Srbov, Velika Albanija brez Srbov, Velika Srbija brez Hrvatov, Muslimanov in drugih nacionalnih manjšin, BiH zgolj z Muslimani
- cilj bi se dosegel tudi z brutalnim genocidom

Protikomunizem, kvislinštvo, kolaboracija, narodno izdajstvo:

- ◆ protikomunizem: najširši pojav, zajema vse, ki so iz političnih in ideoloških razlogov odklanjali komunizem kot politično ideološko gibanje in družbeni sistem ter proti njemu tudi na kakršenkoli način delovali
- ◆ kolaboracija: vsako sodelovanje z okupatorjem; po motivih, namenih, oblikah in učinkih se razlikuje po okupiranih deželah in tudi v posamezni deželi; postavi se vprašanje do katere mere je še dopustna in kdaj postane škodljiva za okupirano prebivalstvo
- ◆ kvislinštvo: omejeno na ozemlje, kjer ima v okupirani deželi upravo še domače prebivalstvo, nadoblast pa okupator (poimenovano po Vidkunu Quislingu, l. 1940 predsedniku norveške vlade pod nemško okupacijo)
- ◆ narodno izdajstvo: med II. SV in po njej označevali nasprotnike odporništvu in zavestno škodovanje svojemu narodu kot etnični enoti

Vrste kolaboracije:

- ♣ gospodarska: najpogostejša, okupator izkorišča gospodarstvo za svoje vojne cilje, malo kadrovskega zamenjav po zasedbi
- ♣ upravna: okupator na raznih stopnjah (najpogosteje na krajevnih in občinskih) pusti delovati upravni aparat iz domačih ljudi, v nekaterih deželah dovoli vlade pod okupatorsko nadoblastjo (takrat lahko govorimo o kvislinštvu)
- ♣ politična in ideološka: ujemajo se politični cilji in ideologije okupiranih ljudi z okupatorjevimi
- ♣ vojaška: z okupatorjevo vojsko sodeluje domača oborožena sila
- ♣ policijska: uporaba domače policije in orožništva
- ♣ funkcionalna: cilji domačih sodelavcev okupatorja se ujemajo samo s kratkoročnimi cilji okupatorja
- ♣ prostovoljna: kolaboracija v pravem pomenu besede

Vzroki za kolaboracijo:

- so različni
- NDH: sodelujejo ustaši, uresničenje »samostojne« hrvaške države, skrajni nacionalizem, skrajni nacionalizem, zlom meščanskih strank, prenova države po narodnostno-rasnih merilih
- Srbija: kvislinška vlada Milana Nedića (poveljnik Srpske državne straže) - upravna in politična kolaboracija; Dimitrije Ljotić (Srpski prostovoljski korpus) – ideološka kolaboracija, četniki K. Pečanca
- ČG: predstavniki federalistične stranke S. Drljevića, pričakujejo državo pod protektoratom Italije in kasneje protektoratom Nemčije ter povezava z NDIA
- Kosovo: kosovski komite (emigranti), po kapitulaciji Italije Druga prizrenska liga, Balli ???
- BiH: muslimanski fašisti, usmerjeni prvaki so se zavzemali za avtonomno BiH pod pokroviteljstvom Nemčije
- Grčija: kvislinški sistem, grška vlada in upravni aparat (upravna kolaboracija, deloma politična – oborožene sile za vzdrževanje reda in miru oz. okupatorjevega sistema)

11. 5. 2005

Četniki:

- beseda izvira iz četa, četovanje – v Otomanskem cesarstvu posebne enote prostovoljcev za boje v zaledju
- Četniški odredi v Jugoslaviji → Vojaški četniški odredi → Jugoslovanska vojska v domovini

- cilj: obnoviti monarhijo in velikosrbsko nadvlado v Jugoslaviji
- najpomembnejši četniški odredi so pod poveljstvom Draža Mihailovića, drugi so pod K. Pečancem itd.
- na prehodu 1941/42 se četniki združijo pod skupno komando (Mihailović) in se preimenujejo v Četniške odrede jugoslovanske vojske
- zagovarjajo defenzivo in taktično sodelovanje z okupatorjem do ugodnega trenutka
- do konca 1943 uživajo podporo pri zaveznikih
- strategija je usmerjena v prevlado Srbije v obnovljeni Jugoslaviji, obračun s Hrvati in manjšinami (ki so glavni krivci za izgubo kraljevine)
- obnovitev Velike Srbije z izhodom na morje (Srbija do Karlovca z Dalmacijo in Liko), popravljene meje z Romunijo, Bolgarijo in Madžarsko
- neuspešni dogovori z VŠ, občasni napadi na Nemce
- od konca 1941 naraščajo spopadi s partizani → preraščajo celo v državljansko vojno
- četnike na drugih jugoslovanskih ozemljih so okupatorji vključevali v boj proti NOG, prav tako ustaše
- v začetku 1943 so četniki najmočnejši
- v bitki pri Neretvi partizanska vojska razbije njihovo glavnino
- četniška vojska je bila neenotna, nedisciplinirana, brutalna do civilnega prebivalstva in ujetnikov
- občasno pride do obračunavanja med samimi četniškimi organizacijami

Opredelitve cerkva do NOG:

- vse tri (katoliška, pravoslavna in muslimanska) so posredno ali neposredno vpletene v vojno
- večina pravoslavnih duhovnikov se opredeli za četnike, manjši del se pridruži partizanom ali sodeluje z okupatorjem
- katoliška cerkev na Hrvaškem podpira ustaško državo (NDH), pospešeno je prestopanje iz pravoslavne v katoliško vero; del je sodeloval z NOG
- muslimanski verski vrh je razdeljen na podpornike NDH (muslimanski Hrvati) in pristaše avtonomne BiH pod protektoratom; prisotne so zahteve po muslimanskih vojaških oddelkih

Genocid:

- genocid: načrtno uničevanje (popolno ali delno) nacionalnih, etničnih, rasnih in verskih skupin
- sodi med največje zločine proti človeštvu, nikoli ne zastara
- grozljive razsežnosti: ubijanje, mučenja, pogromi, deportacije, genocid
- »drugorazrednost« prebivalstva
- k nasilju spodbujali tudi krajevne kolaboratorske skupine
- nemška politika je 7. 12. 1941 sprejela odredbo »Nacht und Nebel«
- v taborišča je bilo poslanih 3,5 milijona ljudi

Politični razvoj NOG:

- rezultat: izgradnja ljudske oblasti (= sistem upravljanja družbe, nastal med NOB, dejavnost civilnih organov NOG na oblastnem in upravnem območju)
- organi nove ljudske oblasti postanejo narodnoosvobodilni odbori (NOO) kot osnovne oblike ljudske oblasti in nosilci političnih funkcij NOB
- cilji:
 - vojaški (osvoboditev)
 - politični: sprememba mednacionalnih odnosov in oblasti
- državni aparat je ob vojni razpadel ali se vključil v okupacijski sistem, zato nastajajo novi organi (kot nasprotje okupacijski, kvislinški ali kolaboracijski upravi)
- naloga novih organov: organizacija pomoči partizanskim odredom, skrb za promet, ekonomijo, zdravstvo in odnose med ljudmi – opravljajo vse funkcije oblasti (razen vojaških), deluje tako na osvobojenem kot neosvobojenem ozemlju

- organizirani so na vseh ravneh – od krajevnih (vaških), preko rajonskih (terenskih) do okrajnih, okrožnih in pokrajinskih
- odbori so nestrankarski organi, vendar ima partija nadzor
- njihovo delovanje opredelili s Fočanskimi predpisi (februar 1942)

1. zasedanje AVNOJa (Antifšističko vijeće narodne osvoboditve Jugoslavije):

- izgradnja državnosti, do jeseni 1942 sta politično vodstvo partizanskega gibanja predstavljala CK KPJ in VŠ NOV, poleg je bil še POJ
- zasedanje v Bihaću, 27. 11. 1942
- AVNOJ se proglasi za vsenacionalno in vsestrankarsko predstavništvo NOB v Jugoslaviji
- naloga: združiti vse protifašistične sile in družbene sloje v Jugoslaviji v skupni borbi proti okupatorju
- želja po osnovanju vlade prisotna že na tem prvem zasedanju, pripravljene so že vsi dokumenti za sklic vojnega parlamenta (Sveta narodne osvoboditve Jugoslavije), ki naj bi imenoval narodno vlado (Svet narodnih zaupnikov), vendar do tega ne pride, ker SZ (Kominterni) ne dovoli
- predsednik IO AVNOJa Ivan Ribar, podpredsedniki Pavle Savić, Edvard Kocbek in Nuriya Pozderas
- IO le politično, ne pa tudi predstavniško telo NOB, čeprav ima obeležja vlade
- od jeseni 1942 se ustanavljajo pokrajinski protifašistični sveti kot nacionalna politična predstavništva

2. zasedanje AVNOJa:

- Jajce, 26 -29. 11. 1943
- AVNOJ proglašen za najvišji organ oblasti Jugoslovanske države – postane vrhovno zakonodajno telo (parlament), ki imenuje še izvršno predstavniško telo NKOJ (vlada)
- pokrajine pošljejo svoje predstavnike (iz Slovenije pridejo iz Kočevja)
- rešeno je vprašanje strukture najvišjih državnih organov s preoblikovanjem AVNOJa
- begunski vladi odvzete pravice zastopanja
- izgradnja oblasti na demokratičnem in federalnem načelu
- zagotovljene naj bi bile nacionalne pravice, zaščita manjšin, ureditev zveznih enot toliko kot je narodov (BiH ni priznana)
- sklep o priključitvi slovenskih in hrvaških ozemelj k Jugoslaviji
- odprto ostane vprašanje položaja in odnosov narodov v praksi (Kosovo, posebni status Dubrovnika...)
- sprejet je grb s petimi plamenicami (Srbi, Slovenci, Hrvati, Makedonci, ČG), sprememba 1963 – 6 plamenic (doda se BiH)
- kralju Petru II. je prepovedana vrnitev v domovino
- pokrajinski sveti se prav tako organizirajo v vlade in parlament po pokrajinah

Krepitev državne oblasti:

- zakonodajni in izvršni organi se začnejo ločevati, uveljavlja se enotna zakonodaja
- od AVNOJa naprej, zlasti od 2/2 1944 slabi organizacijska in druga individualnost nacionalnih gibanj – krepi se centralizacija
- pospešeno poteka proces ustanavljanja organov državne oblasti
- uveljavlja se jugoslovanska usmeritev pri razvoju ljudske oblasti
- popularizira se AVNOJ in Tito (vrhovni poveljnik vojske NOB), izvaja se mobilizacija
- začne naraščati administrativni aparat
- od poletja 1944 KPJ ustvarja protifašistično fronto (Ljudsko fronto Jugoslavije), v katero vstopajo množične politične organizacije, sindikati in deli meščanskih političnih strank
- frontno obliko organiziranosti KPJ izrabi za prevzem oblasti

Mednarodna politika:

- stiki s Kominternom, v mednarodni politiki KPJ v glavnem upošteva interese SZ
- stiki z Z zavezniki od maja 1943 (prej zahod podpira Mihailovića) – prihod vojaških misij in pomoči v hrani, zdravilih, strelivu in opremi od pomladi 1943

Mednarodno priznanje NOG

- pogajanja dolga in naporna ter odvisna od različnih interesov zaveznikov
- formalno priznana na teheranski konferenci (november 1943)
- junija 1944 na Visu potekajo pogovori med novim predsednikom emigrantske vlade dr. Ivanom Šubašićem in Titom – Šubašić prizna federativno ureditev in NOG, vprašanje monarhije odložijo, NKOJ zavlačuje s pogajanja o sestavi skupne vlade
- sredi avgusta 1944 se v Caserti pri Neaplju sestane Tito in Churchill – Tito obljubi, da pri uvedbi komunistične oblasti v Jugoslaviji ne bo uporabil vojaške sile
- konec avgusta 1944 kralj razpusti svojo vrhovno vojaško komando in razreši Mihailovića, kar je bil glavni pogoj za ustanovitev skupne vlade
- oktobra 1944 si Churchill in Stalin v Moskvi razdelita interesne sfere v Jugoslaviji (fifty-fifty)
- novembra 1944 je sprejet sporazum Tito-Šubašić, ki zagotavlja osnovna demokratična načela
- 7. 3. 1945 je ustanovljena enotna začasna vlada na podlagi sporazuma – Tito ima vrhovno oblast, AVNOJ je razširjen z nekompromitiranimi poslanci iz poslednje predvojne skupščine:
 - začasna vlada ni imela koalicijskega značaja
 - zastopala naj bi program enotne jugoslovanske narodne fronte
 - priznajo jo države protifašistične koalicije
 - 1. priznana vlada DFJ (Demokratična federativna Jugoslavija)
 - sledi ustanavljanje vlad federalnih enot, začeni v Srbiji in s koncem v Sloveniji (5. 5. 1945)
- zaostritev odnosov z Z zavezniki ob koncu vojne (pogodba o prijateljstvu Jugoslavije s SZ, april 1945) – kriza maja 1945

3. zasedanje AVNOJa:

- Beograd, 7. 8. 1945
- potrdi akte Predsedstva AVNOJa, sprejme poslovnik o svojem delu in izvoli odbore
- 10. 8. 1945 se proglasi za začasno ljudsko skupščino
- razširi se je s kooptiranjem 118 novih nekompromitiranih članov sveta iz vrst poslancev Narodne skupščine Kraljevine Jugoslavije, pripadnikov meščanskih strank in uglednih javnih delavcev
- pod zunanji pritiski pristane, da do volitev v ustavodajno skupščino in do njenega sklepa o obliki vladavine obdrži staro obliko v mednarodnem zastopanju Jugoslavije (Namestništvo, marec – november)
- z volitvami v ustavodajno skupščino in proglasitvijo FLRJ (29. 11. 1945) je bila zgodovinska vloga AVNOJa končana

Revolucionarni ukrepi med vojno:

- vodstvo NOVJ izražalo stališča, da bo vprašanje notranje ureditve rešeno po vojni, zagotavljalo je nedotakljivost zasebnih lastnin, AVNOJ o ekonomskih spremembah ni razpravljalo
- nekateri revolucionarni ukrepi so izpeljani že med vojno:
 - že 1942 dokumenti NOG govorijo o zaplenjenem imetju narodnih sovražnikov na osvobojenem ozemlju
 - odlok Predsedstva AVNOJ (21. 12. 1942) o množični zaplembi (lastnina nemške države, nemške manjšine in sodelavcev okupatorjev ter vojnih zločincev)
 - v ljudski (državni) fond pride tudi lastnina Kraljevine Jugoslavije

Izstop Romunije in Bolgarije iz trojnega pakta:

- avgusta 1944 zavezniška vojska prodira v notranjost Romunije, prva izpade
- spremenjene vojaške razmere v JV Evropi
- 23. 8. državni udar v Romuniji, vojna napoved Nemčiji in Madžarski, ogrožene so nemške pozicije v Grčiji in Bolgariji
- 4. 9. 1944 izstopi iz trojnega pakta Bolgarija, rdeča armada v 1/2 septembra zasede državo, preurejena bolgarska vojska sodeluje pri osvobajanju Jugoslavije in Madžarske

Zaključne akcije za osvoboditev Jugoslavije:

- * Srbija:
 - ~ jeseni 1944 porast moči NOV, vezala je nase močne sovražne enote, ugled pri zaveznikih ji naraste
 - ~ pri osvobajanju se pojavijo vojaško-strateški in politični razlogi (Srbija, Dalmacija)
 - ~ prvi cilj dosežen z »Beograjsko operacijo« (20. 10. 1944), enote NOVJ osvobodijo Beograd ob podpori rdeče armade
 - ~ Srbija ima poseben pomen zaradi ugodnih prometnih povezav (umik nemških čet)
 - ~ celotna Srbija je osvobojena do konca leta
- * Makedonija:
 - ~ po kapitulaciji bolgarske vojske Makedonijo sredi novembra osvobodi NOV Makedonije v sodelovanju ???
- * Kosovo in Metohija:
 - ~ partizanske enote imajo nalogo otežiti umike nemških čet (armadna skupina E) čez Kosovo
 - ~ sredi novembra centri Kosova ???
- * Črna Gora:
 - ~ osvobajanje ČG traja dalj časa, zaradi umika nemške vojske iz Albanije
 - ~ operacije povezane s sklepnimi operacijami osvobajanja
 - ~ do sredine novembra osvobojene Cetinje
- * Dalmacija:
 - ~ septembra osvobojena J Dalmacija in otoki
 - ~ osrednja Dalmacija s Splitom v 2/2 oktobra
 - ~ začetke decembra osvobojen Knin, ki je zapiral pot v Liko in Banijo
- * Sremska fronta
 - ~ marec 1945
 - ~ po osvoboditvi Srbije, Makedonije, ČG in Dalmacije, se v Jugoslaviji ustavi prva fronta, ki je konec 1944 tekla od madžarske meje do Drave in prek Srema do Bosne in S Jadrana
- * 2. del operacij za osvobajanje Jugoslavije (sklepni del)
 - ~ 2/2 marca 1945
 - ~ namen: osvoboditev Z dela Jugoslavije (tudi Slovenijo + Koroško, Slovensko Primorje in Istro) in uničenje glavnine kolaboracijskih in nemških enot
 - ~ načrti: prebitje Sremske fronte, prodor ob Jadranski obali proti Trstu in v obliki klešč zajetje sovražnika

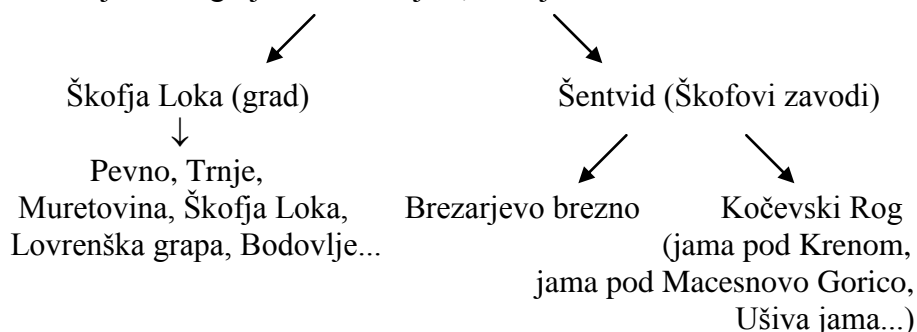
5. 5. 2005

PRIKRITA GROBIŠČA II. SVETOVNE VOJNE

- pisni viri o povojnih pobojih so redki
- danes se lokacije določajo s pomočjo ustnih virov
- prikrita grobišča = grobišča, ki so posledica povojnih množičnih in posameznih izvensodnih pobojev iz let 1945-46 tako pripadnikov partizanskih enot kot tudi civilistov

OPERACIJE LETA 1945

- marec 1945 – sklepne operacije jugoslovanske armade
- namen: osvoboditev Z dela Jugoslavije in na območju Trst-Celovec-Zagreb uničiti glavnino sovražnih formacij
- povsod po Evropi se začnejo ofenzivne akcije zavezniških sil
- 30. 4. 1945 Hitler naredi samomor, dan poprej nemška vojska kapitulira v Italiji
- 8./9. 5. 1945 podpis kapitulacije vse nemške vojske
- 9. maj 1945 v Topolšici general von Lohr podpiše z Jugoslavijo brezpogojno kapitulacijo
- 1. maj – osvobojen je Trst
- z operacijami sredi maja se konča II. SV
- med operacijami se proti koroški umika več sovražnih formacij: slovenski domobranci, Gorenjska samozaščita, del policijskega zbora v Ljubljanski pokrajini, četniki, civilisti
- zavezniške vojaške oblasti do 14. maja še sprejemajo protipartizanske enote, nato pa jih začnejo zavračati in vračati nazaj na jugoslovansko ozemlje:
 - 18. 5. vrnejo hrvaške ustaše
 - 24. 5. ljotičevce in nedičevce
 - 27. 5. slovenske domobrance in druge slovenske protipartizanske enote
- transporti gredo v 2 smereh:
 - štajerska smer: Vetrinj → Pliberk → Slovenj Gradec, Maribor → Teharje (taborišče) → Celje (več lokacij), Dol pri Hrastniku, Huda jama, Mostec, Laško, Zgornje Marno, Hafnerjev graben...
 - gorenjska smer: Vetrinj → Podgorje → Radovljica, Kranj

- transporti se odvijajo 27 – 31. 5 1945
- s Koroške je vrnjenih 9.500 domobrancev + 600 civilistov, številke so različne (od 8200 do 11.800)
- ujetnike razdelijo na 3 skupine: A, B, C – A in B sodijo vojaška sodišča in jih večino obsodijo ter usmrtilo, C skupina gre takoj na usmrtilno mesto
- Primorska: zavezniške oblasti v nekdanje Julijski krajini ljudi ne vračajo
- usmrčeni so profašisti in pripadniki italijanskega odporniškega gibanja (različne narodnosti), ki se niso strinjale z zasedbo Trsta ali komunističnim režimom
- fojbe = lat. fovea – jama, v istrskem narečju pomeni brezno
- usode ljudi, ki so ostali (se ne izselijo na Koroško ali v Italijo): prav tako jih zaprejo in razdelijo v skupine A, B, C, vendar jih obravnavajo milejše
- pobijejo tudi Hrvate (ustaše, domobrance), številke različne

ŽRTVE II. SVETOVNE VOJNE

- 84.708 oseb (13. 387 po vojni do januarja 1946)
- 6233 skupnih žrtev med civilisti protirevolucionarnega tabora
- 14. 392 žrtev protirevolucionarnih oboroženih enot

- največ usmrtitev bilo od maja do julija 1945
- ukaz za likvidacijo je verjetno prišel z najvišjega vrha oblasti

RAZLOGI ZA OBRAČUN

- okupacija, kolaboracija, odpor, državljanska vojna
- maščevanje, težnja po obračunu z nasprotniki revolucije in težnja po moralnem čiščenju
- 2. junija 1945 je v Slovenskem poročevalcu zadnja notica o vračilu domobrancev, po tem se o njihovi usodi ne piše več
- stvari kljub temu niso ostale skrite, saj so nekateri pobegnili in opozorili na dogodke
- ta problematika je bila 60 let zamolčana, prva jo obelodani Spomenka Hribar (Krivda in greh)

GROBIŠČA V SLOVENIJI

- v Sloveniji je najdenih 4126 grobišč s 118.557 pokopanih
- Slovenija na državni ravni ni začela s sistematičnim zbiranjem podatkov o prikritih grobiščih
- šele jeseni 2001 začne opozarjati na problem in sestavljati seznam
- zadnje 2 leti so se s pomočjo kriminalistov pregledale lokacije grobišč in se popisale
- 4 različne lokacije grobišč:
 - jama
 - rudniški jaški, zaklonišča
 - protitankovski jarki
 - brezna
- 1999 je bilo najdeno največje grobišče v Evropi Tezno pri Mariboru (1150 trupel)